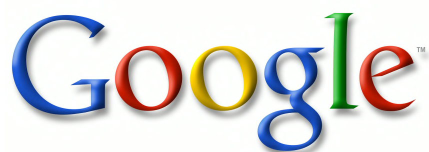

יהוה

INSTITVTIO THEOLOGICA
ANDOVER FVNDATA MDCCCVII
Ps. CXIX 169.
כדברך הבינני
JOH. XVII. 17.
ὁ λογος ὁ σος αληθεια εστι
ΑΚΡΟΓΩΝΙ
ΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Herredagen i Kjøbenhavn

i Aaret 1530.

En historisk Skildring af Reformationstiden

af

Dr. C. T. Engelstoft,
Prof. i Theol.

Særskilt aftrykt af Theologisk Tidsskrift 1. Bd. 2det Hefte.

Kjøbenhavn.
Trykt hos Bianco Luno & Schneider.
1837.

I.

Herredagen i Kjøbenhavn 1530. En historisk Skildring af Reformationstiden ved Dr. C. T. Engelstoft.

§ 1. Religionsforhandlingerne paa Herredagene under Frederik den Første før 1530.

Reformationens Aarhundrede, til hvis første Halvdeel Tanken stedse med fornyet Interesse vil vende tilbage, bærer sit betydningsfulde med Rette: ei alene Kirken modtog Forbedring, men til alle menneskelige Forhold trængte en reformatorisk Bestræbelse igjennem; Aanden vaagnede op af en dyb Slummer, saae og greb efter Sandhed og Frihed. Enhver Stand følte og krævede sin Ret. Folkenes Villie gjorde sig gjeldende, uindskrænkede Regenters Throner vaklede, arvede Forrettigheder kom i Fare. Derfor maatte Folkenes Styrere tidlig agte paa den Aand, som udbredte sig med uimodstaaelig Magt, at den ikke skulde udarte til lovløs Egenraadighed; og en Række af interessante politiske Forhandlinger i Staterne gaaer derfor ved Siden af den kirkelige Reformation.

Men denne maatte ogsaa ifølge sin egen Natur blive Gjenstand for Stats-Forhandlinger; den greb saa stærkt ind i de bor-

1

gerlige Forhold, løsnede saa meget de aandelige Baand, der havde medført de bestaaende Retsforhold imellem Geistlighed og de andre Stænder, og fremkaldte en saa voldsom Gjæring i Folket, at Regjeringernes Opmærksomhed tidlig maatte hendrages paa de evangeliske Prædicanters Virksomhed og Foretagende. I Danmark, som var et frit Valgrige, havde desuden de priviligerede Stænder ved Frederik den Førstes Udvælgelse med de bestemteste Ord gjort Kirkens og Religionens Sag til Gjenstand for Kongens Omsorg, idet de havde paalagt ham deels at opretholde Geistlighedens Privilegier, Statuter og gode gamle Sædvaner, deels aldrig at tilstede nogen Kjætter, Luthers Disciple eller andre, at lære imod den helligste Fader Paven eller Romerkirken, men straffe dem, hvor i Rigerne de maatte lade sig finde, paa Liv og Gods. Det var derfor naturligt, at de danske Prælater henvendte sig med Klager til Rigets Raad og Kongen, da de saae deres Rettigheder krænkes eller svæve i Fare og deres Lærdom forhaanes ved de evangeliske Prædicanter. I Rigsraadet fandt Prælaternes Klage beredvillig Understyttelse hos de verdslige Medlemmer, da de paa Herredagen i Odense i December 1526 første Gang besværede sig over Virkningerne af Evangeliets Prædiken; hele Raadet anholdt hos Kongen om Opretholdelsen af Kirkens gamle Forfatning og Geistlighedens Rettigheder, og begjærede, at Kongen ikke vilde give de ukaldede Prædicanter Beskjærmelsesbreve; Raadet frygtede Opløb af det menige uforstandige Folk, hvis det fremdeles blev tilladt Lærere at optræde uden Bispernes Minde. (N. D. Mag. 5, 113 fgg.) Kongen svarede undvigende, at han ikkun havde givet Sikkerhedsbreve til at prædike Guds Ord; og Raadets Forestilling havde ingen Følger. Men tillige bleve Kirkens Anliggender fra en anden Side inddragne for Herredagen; det var (efter Kongens egne Ord) en Tidsalder, i hvilken Enhver stræbte at rive til sig, og Egennytte var stærkere hos Adelstanden end Hengivenhed for Kirken; derfor bleve Geistlighedens Rettighe-

der og Privilegier endog angrebne af Adelen paa Herredagene selv. Vel afviste Konge og Raad det Andragende af den menige Adel, hvorved denne begjærede Kirkens bedste Embeder, Klostre og Godser til Hjelp for den selv og dens Born i deres store Nod og Armod; men Raadet afnodte dog Prælaterne et for Adelen fordeelagtigt Lovte (smstds 212) og androg gjentagne Gange paa Sagefald af 40 Mk. Sager af deres egne Bonder, som bleve domte for kirkelige Forseelser. Ved klog Eftergivenhed kjobte dog Prælaterne Adelens Bistand og bevirkede, at hele Raadet endnu engang iste̱mte deres Klage og paa den almindelige Herredag i Odense i August 1527 alvorlig paalagde Kongen at overholde Haandfæstningen, forvise de ukaldede Lærere og lade Bispperne udove deres Jurisdiction (smstd. 215 og 302.) Den tiltagende Gjæring blandt Almuen især i Jylland havde indjaget Raadet saa stor Frygt, at det af den Grund havde begjært denne Herredag sammenkaldt; men Geistlighedens Foielighed i at aftrææde det omtvistede Sagefald og anden Rettighed har vistnok ei mindre bestemt de verdslige Raader til at omholde med Prælaterne om faa kraftige Forholdsregler. Endelig fremtraadte ogsaa paa denne Herredag de uprivilegerede Stænder for første Gang med Klager, som angik Kirkens Interesser; Borgere og Bonder besværede sig over de store Byrder, som Geistligheden havde paalagt dem; de forlangte Afskaffelse af Bispsgave og andre Afgivter; thi jo mere de evangeliske Grundsætninger om Kirke og Religion tilligemed den vaagnende Frihedsaand udbredte sig, desto mere maatte Kirkens Aag falde tungt. Herredagen var den Domstol, for hvilken de maatte indføre deres Klage; men de berørte ligesaa lidet som Prælater og Raad Reformationssagens religiøse Side. Retsforholdene mellem de klagende Parter bleve ordnede ved den odenseiske Reces, og Prælaterne erholdt derved den attraaede Stadfæstelse af deres formindskede Privilegier og Indkomster.

Men i Herredagsforhandlingerne blev Kirkesagens aandelige

Betydning af de klagende Parter deels forbigaaet med Taushed, deels skjult under det ubestemte Udtryk at prædike Guds Ord; hvad Prælaterne ikke vilde forbyde Nogen, som dertil var berettiget og lovlig kaldet. Raadet forlangte kun, at Kongen skulde værne om Geistlighedens Rettigheder, saa at der ikke syntes at være Spørgsmaal om en ny Lære eller en Kamp mellem modsatte Lærebegreber. Kun i private Forbrag med Adelen betingede Prælaterne sig dens Bistand mod Luthers Kjætterie; men for Kongen erklærede de, at Bisopperne vare villige til at beskikke gudfrygtige og lærde Præstemænd, som skulde prædike det hellige Evangelium og Jesu Christi Ord for Almuen, det Øverste Gud maatte give dem sin Naade til, saa at det ei skulde blive nødvendigt, at Kongen med Befalings- eller Sikkerhedsbreve udsendte Lærere i Folket. Men den forstandige Konge indsaae, at Spørgsmaalet om de udvortes hierarchiske Formers Overholdelse var uadskilleligt fra Spørgsmaalet om den gamle eller nye Læres Seir; hvorledes skulde ogsaa Evangeliet have kunnet fortrænge den romerske Overtroe, saalænge Kirkens Forstandere skulde hente Confirmation i Rom eller have Magt til at straffe enhver Geistlig, som ikke vilde holde den catholske Messetjeneste, og til at forbyde Enhver Prædikestolen, som ei havde Bisoppens Tilladelse til at lære? Medens derfor Rigsraadet kun bad Kongen afværge Indgreb i Bisoppernes Rettigheder, betragtede han saadanne Andragender, som om de angik Troen og tilsigtede Indskrænkning i Samvittighedsfriheden. Han erklærede i sit Svar paa Raadets Forestilling, at den christelige Troe er fri, og at han ikke kunde tvinge dem, som vare Tilhængere af det hellige Evangelium eller den lutherske Lære, fra deres Troe, ligesaa lidt som han vilde tage Beskyttelsesbreve tilbage, ved hvilke han kun havde sikkret Prædicanter, som forkyndte Guds Ord. Forgjæves gjorde Raadet opmærksom paa Forskjellen mellem Samvittighedsfrihed, som det ingenlunde ønskede indskrænket, og Agtelsen for Bisoppernes Ret

til at beskikke Lærere: for Kongen var det nu eengang Eet, og man kan ikke nægte, at han ligesaa eensidig udhævede Troe og Lære som Rigsraadet Befoielse og Ret: meest retfærdigt havde Kongen handlet, naar han havde bevirket og paaseet, at Bisköpperne efter deres Tilbud selv reformerede og lode Evangeliet prædike reent; thi de vare ene berettigede til at ansætte Lærere. Men i Reformationens bevægede Tid tog man ikke hjemlede Rettigheder meget i Betragtning, og man kunde det vel ikke heller, eftersom Partieaanden gjorde det Gamles Tilhængere utilgjængelige for indgribende Forbedringsplaner.

Som Kong Frederik først indsaae Kirkesagens fulde Betydning, saaledes førte han ogsaa selv først Spørgsmaalet om den evangeliske Prædikens Frihed og Luthers Religionsforbedring ind i den odenseiske Herredags Forhandlinger. Han foreholdt Bisköpperne, hvad de vare deres Embede skyldige, idet han henviste til Luthers Reformation som et Mynster; han fortolkede sin Eed saaledes, at han vel var forbundet til at opretholde dem i deres Rettigheder og Værdighed, men ikke til at beskytte romerske Vildfarelser og Fabler, som strede mod Guds Ord. Han forestillede dem, at Luthers Lære ikke kunde kaldes et Kjætterie, men allerede var en vidt og bredt antaget Christendom; at dens Tilhængere maatte have Religionsfrihed i Danmark, saasom den ikke uden stor Blodsudgydelse kunde undertrykkes*). Vistnok gjorde saadanne Forestillinger kun lidet Indtryk paa Prælaterne; men Kongen vidste dog at styre Herredagen saaledes, at skjønt den var be-

*) Saaledes hos Huitfeld, 2, p. 1301. Om disse Forestillinger bleve gjorte mundtlig eller skriftlig, vide vi ikke. Den ziirlige latinske Tale, som lægges Kongen i Munden hos Aslac (*or. jub.* fol. C. 4.) og anføres som **ipsissima verba** hos Pontoppidan A. E. 2, 804, skyldes den første Forfatter. Frederik den Første kunde ikke Latin; (see et Brev nedenfor, § 10.) og Talen er mere bibelsk-theologisk, end man kunde vente af Kongen, og passer hverken til Herredagens Begyndelse eller til dens Slutning.

gyndt under saa ugunstige Udsigter, endte den med at tilstaae de Lutherske fuldkommen Religions- og Lære-Frihed i Danmark. Kongen satte nemlig en midlertidig Constitution igjennem, ved hvilken det vedtoges, at ingen Undersøgelse maatte anstilles, om Nogen var Luthersk eller Papist, men Enhver maatte have Frihed til at sørge for sin Sjæl, som han vilde, samt at Kongen vilde tage de Lutherske under sin Beskyttelse ligesaa vel som de Catholske. Et Mandat ophævede Coelibatslovens Forbindtlighed, som Følge af de foregaaende Artikler, eller stillede de Geistlige og Klosterfolk, som vilde gifte sig, under Kongens Beskyttelse. Bisopperne bleve ikke adspurgte og indvilgede ikke, fortæller den Ribyeske Krønike; (S. R. D. 2, 582) hvis denne Beretning skal henføres til Herredagens Beslutning, have vi et nyt Beviis paa Tilsidesættelse af lovhjemlede Former; men den angaaer maaskee alene Mandatet om Præsteægteskab, der synes at være en særskilt Forordning. Huitfeld fortæller, at Bisopperne satte sig af al Magt mod Loven om Samvittighedsfrihed, og det er rimeligt, at de have protesteret mod en Lov, der ligefrem stred mod Haandfæstningens Ord og deres Interesse. Derimod maa Kongen have vundet de verdslige Rigsraader for den Religionsfrihed, hvis Følger de i Begyndelsen frygtede. Ved Mogens Gjøe og de holstenske Adelsmænd, der dengang (efter den Ribyeske Krønikes Ord) havde Regimentet, har Kongen mulig adskilt Adelstandens og Prælaternes Interesse; Kongen kunde let overbevise Adelen om, at just Lutherdommens Udbredelse vilde befordre dens Ønsker, og de forstandige Rigsraader maae vel ogsaa have indseet, at Intet er fordærveligere for en Stat end med Magt at ville tilbageholde eller betvinge Aandens ustandselige Udvikling. Kongen havde maaskee tøvet med at forelægge Rigsraadet Spørgsmaalet om de Lutherskes Religionsfrihed, indtil det nødvendig maatte blive besvaret efter hans Ønske.

Denne Constitution af Odense lagde Grunden til den danske

Kirkes Reformation og bestemte den Character, som dette Værks Udførelse maatte antage. Den er som Regjeringens første Skridt af en mærkelig Beskaffenhed. I andre Lande pleiede Fyrster og Stænder at træffe Foranstaltninger til Kirkens Reform, beslutte Misbrugs Afskaffelse, Forandring i Forfatning, Lære eller Skikke. Men i Danmark bleve alene de udvortes Hindringer for Evangeliet bortskaffede: den vise Konge vilde lade Sandheden kjæmpe sin egen Strid. Alligevel var Constitutionen ingenlunde en halv Forholdsregel, men, betragtet fra Statsstyrelsens Side, en meget indgribende Foranstaltning. Statskirken blev derved opoffret; thi Kongen gav den catholske Geistlighed værgeløs til Priis for alle dem, som vilde prædike med Protestanternes sædvanlige Heftighed mod Bedragerne, Sjælemorderne, Papisterne, Hyklerne og Dienstkalkene, som de pleiede at kalde det catholske Cleresie. Kongen gav alle dem frie Hænder, som vilde spotte med Kirkens Festdage, Helligdomme og Skikke, som vilde løsrive sig fra deres Sjælesørgere eller drage Menighederne fra deres beskikkede Præster. Kongen aabnede Klostrene og toge de Geistlige under sin Beskyttelse, som ved at indtræde i Ægtestanden vilde trodse Kirkens Love og bryde deres uoverlagte Løvte. Forgjæves maatte fra nu af den catholske Geistlighed see sig om efter de Midler, der forhen havde sat den istand til at tvinge de Ulydige og undertrykke Kjætterier; Kongens Magt skjærmede om deres Modstandere. Kun Ordets Sværd maatte de føre, og dette havde de tilfælleds med deres Modstandere, uden at besidde disses aandelige Kraft. Staten havde ei alene unddraget dem sin Bistand, men endog lammet deres verdslige Magt. Hvilken Forvirring og Gjæring maatte ei kunne blive Følgen af denne Herredagsbeslutning? Men hvilken Tillid til Sandhedens Magt forudsætter denne Handlemaade hos den forstandige Konge? hvilken Ærbødighed for det aandelige Livs frie og selvstændige Udvikling? Kong Frederik havde allerede seet Sandheden seire i sine Fyrstendømmer; han indsaae

selv Nødvendigheden af at borttage Indskrænkninger, som ikke enkelte høirøstede Ordførere og nogle vildledte Mennesker klagede over, men som vilde lægge hele Tidsalderens Aand i Lænker. Med fuld Overbeviisning om det Nyes Fortrin og Tillid til dets uovervindelige Magt aabnede han det uhindret Indgang.

Det synes, at Prælaterne ikke strax indsaae, hvilke Følger den odenseiske Constitution vilde drage efter sig; de betragtede de Evangeliske som en Kjætterhob, der vel lod sig tæmme ved Kirkens Auctoritet, og de vare saa langt fra at fordømme deres Hoved-Grundsætning, at de selv meente, at deres egne Lærdomme og Skikke kunde forsvares med Skriften, og paastode, at deres Kirker gjenløde af det rene Guds Ord. De kunde vente, at enkelte evangeliske Prædicanters vilde Heftighed, som Overdrivelser, maatte aftage med Tiden, at Bevægelsen selv kunde have gode Følger for Kirke og Videnskab, og de ahnede neppe, at deres egen Tankegang i sin Grund var blevet fremmed for deres Samtid. Thi havde de erkjendt Bevægelsens Tendents og sande Væsen, maatte de have vedblevet at andrage paa Kjætteriets Fordømmelse og Udryddelse ved den verdslige Magt; men dette var ikke Tilfældet. De klagede paa følgende Herredage ikke over det Brud, som Kongen havde gjort paa sin Haandfæstning, men paa Herredagen i Nyborg 1528 alene over, at den odenseiske Reces ikke blev tilbørlig efterkommet af Bønderne og Kongen selv. (N. D. M. 5, 310). De havde hyppige Prøver paa begges ugunstige Stemning, og især gaves Anledninger til Klage i Mængde ved den Begjærlighed, hvormed Adel og Borgere i Aaret 1529 tilegnede sig kirkelig Eiendom. Men da maatte ogsaa Prælaternes Opmærksomhed blive henvendt paa Kampens aandelige og kirkelige Side; thi den nye Troes Udbredelse var Kilden til al deres stedsevoxende Modgang, og det evangeliske Partie havde da ikke længere Udseende alene af en Hob nye Lærere, men det begyndte at danne en selvstændig Kirke ligeover for den catholske. Derfor fik For-

handlingerne paa den Herredag, som holdtes 1530, et større Omfang og en anden Character end de paa alle tidligere Herredage, i hvilke Prælaterne uden Hensyn til Læresætningerne blot havde stræbt at værne om deres Rettigheder. Men for fuldstændigen at paavise Grundene hertil, maae vi give en Udsigt over det evangeliske Parties Fremgang og Stilling.

§ 3. Den evangeliske Kirke.

De Lysstraaler, som deels ved Christian den Andens Foranstaltninger deels ved enkelte hjemkomne Lærde og Reisende vare trængte igjennem til Norden, syntes ved denne Konges Fald at være udslukte. Men den engang tændte Ild ulmede under Asken og fik stedse Næring fra Udlandet, hvor de antiromerske Grundsætninger mere og mere udbredte sig. Det levende Samqvem med Holsten og Slesvig, som Kong Frederiks Thronbestigelse medførte, og Kongens Exempel forberedte de nye Ideers Udbredelse; Hans Mickelsens Nye Testament og andre Bøger, som indbragtes fra Tydskland og Holland, aabnede Manges Die for den herskende Kirkes Mangler, og Kongen frede om denne Vei ved at ophæve Prælaternes og Adelens Beslutning at forhindre saadanne Skrivters Indførelse i Riget. Det synes, at Jyderne med meest Begjærlighed grebe de nye Ideer: allerede 1526 „sneg sig Lutheranismens Gift gjennem den hele cimbriske Halvøe," fortæller den skibyeske Krønike. Lutheranismen maatte snige sig frem; thi dengang var det endnu farligt at træde op mod den mægtige Geistlighed; kun enkelte Mænd saae sig sikkrede ved kongelige Leidebreve som Tausen og Henning Balthazarsen; enkelte fandt Beskyttelse i Borgernes Villie, som Simon Schonning (Skaaning) i en By i Aarhuus Stift og Prædicanterne i Assens, thi Kjøbstædernes friere Forfatning tillod dem at holde Lærere uagtet Bispernes Indsigelse. Men mange Flere virkede vistnok ubemærkede paa den større Mængde ved Meddelelser om det, de havde

seet og hørt udenlands; allerede 1526 skildrede Paulus Eliæ Lutheranismens Forkyndere ei alene som forløbne Munke og Præster, men som Lægfolk af alle Stænder: Kræmmere og Prakkere, Spillemænd og andre Landløbere, Landseknægte, Baadsmænd, Prentere og Bogførere og især saadanne, som pleie at omføre kjætterske Bøger; og han nævner Kroer, Badstuer, Bagskjærhuse, Smedier, Møller, Toldhuse, Borgestuer, Gildehuse og Gjæstebud som de Steder, hvor Religionens Lærdomme bleve afhandlede. (Suar til Hans Mick.) Mod en saadan Indtrængen af Ideer, som vare i Tidens Aand, vilde alene den strængeste Inqvisition have kunnet værne; men en Inqvisition maa stedse have den offentlige Mening eller en kraftig verdslig Arm at støtte sig til; den offentlige Mening havde Hierarchiet tabt, saasnart Frihedens Aand var vaagnet, og en verdslig Arms Bistand fandt Geistligheden ikke i Danmark, som i Nederlandene og Spanien. Derfor maatte den danske Geistlighed uvirksom see de nye Meninger udbrede sig blandt alle Stænder, efter Povl Eliasens Udtryksmaade: blandt Dandsere og Springere, Hunde og Hofmænd, Pibere og Legere, Sudere og Skræddere, Møllere og Toldere, Landløbere og Kræmmere. Ja Kirkens Styrere saae endog rolige paa, at Munke som Petrus Laurentii droge om i Landet og prædikede den nye Tingenes Orden. Kun hist og her straffede de en enkelt Præst og Munk med Klosterfængsel, indtil en kongelig Befaling unddrog ham deres Jurisdiction. Paa Udøvelse af de Straffedomme, hvormed Kongens Haandfæstning truede, havde de allerede det følgende Aar efter hans Thronbestigelse maattet give Slip. (Münters R. H. 1, 526).

I hvilken Grad de nye Ideer fandt Indgang hos alle Stænder, vise Adelens ovenomtalte Propositioner og de jydske Bønders Opsætsighed, Tiggermunkenes Forfølgelser og Nød, de viborgske Borgeres Trods mod Bispen, og Malmøeboernes Begjærlighed efter at høre Klaus Mortensen, som første Gang optraadte blandt

dem kort før Herredagen i Odense. Men alle Baand, som endnu indskrænkede Evangeliets Forkyndere og Venner aftoges ved de odenseiske Artikler. Havde de nye Meninger hidtil udbredt sig i Stilhed, saa fremstode nu i alle Egne af Landet talentfulde Mænd, grebne af en hellig Iver for den evangeliske Sandhed, og, udrustede med Ordets Sværd og den hellige Aands Kraft, forkyndte de med Tale og Skrivt det rene Guddomsord, der var blevet Tidsalderen fremmed. Lad endog deres Tale mere end tilbørligt have baaret Præg af Had til den besværlige og uværdige Geistlighed og dens mere misforstaaede end uchristelige Gudstjeneste; lad endog Enkelte blandt de Lærende, ligesom mange blandt deres Tilhængere, have ladet sig paavirke af Hensyn, der vare Religionen uvedkommende: deres Røst kunde vække og vakte den slumrende Aand, det evige Ord beviste atter sin Kraft til at gjennemtrænge Verden; med Skræk saae Folket, paa hvilken Overtroe det hidtil havde bygget sin Sjælefred, og i den stærkeste Modsætning til Gjerningers Fortjenstlighed greb det Troen paa Jesu fyldestgjørende Forsoning som Haabets Grund og et sandt gudeligt Livs første og tilstrækkelige Betingelse. Overalt dannede sig Menigheder, som sluttede sig til de Præster, som enten i deres Sognes Midte omskiftede den catholske Lære med den evangeliske eller af Skjæbnen bleve dem tilførte andetstedsfra. Disse evangeliske Geistlige, som ei kaldtes Præster, men Prædicanter, Prædikefædre eller Ordets Tjenere, overtoge ei alene Evangeliets Forkyndelse, men indførte ogsaa de kirkelige Sacramenters Administration efter protestantisk Brug, og hvor en heel Stad eller Menighed erklærede sig for Evangeliet, bleve Kirkens Prydelser borttagne og Gudstjenestens Form afpasset efter Protestanternes Grundsætninger. Det kunde ei være Andet, end at stundom eller vel endog oftest Menighedens Troe maatte komme i Strid med de Geistliges, som vare i retmæssig Besiddelse af Sognekirken; disse kunde da forbyde de nye Prædicanter Brugen af deres Kirke; derfor maatte Kongen ofte for-

hjelpe Borgerne og deres Prædicanter til Simultan-Brug af Sognekirker eller Klosterkirker, indtil de catholske Geistlige lode sig affinde med Pension eller Klosterfolkene bleve uddrevne. Udentvivl sigter en kongelig Forordning af Aaret 1529 til de Vanskeligheder, som Kirkernes geistlige Besiddere lagde Evangeliet i Veien. Hvitfeld beretter nemlig, at Kong Frederik i ovennævnte Aar ved et Mandat tillod, at Evangeliet og Guds Ord maatte prædikes overalt i Riget, hvor Nogen var det begjærende. Denne Forordning vilde være en overflødig Gjentagelse af de odenseiske Artikler, dersom vi ikke ere berettigede til at lægge fortrinlig Vægt paa de sidste Ord. Almuen kunde nu selv tilkalde sig evangeliske Lærere, og paa Herredagen i Kjøbenhavn 1530 optræde det evangeliske Parties Repræsentanter, som „christelige Prædikere tilkaldte af Almuen, som begjærer og tørster efter Sandhed og Guds rene Ord". De evangeliske Menigheder tiltoge i Antal og Størrelse; de fleste Byer havde evangeliske Prædicanter i Aarene 1529 og 30.

Det hører ikke herhid at give en Udsigt over Reformationens Fremskridt; det er bekjendt, at man i Malmøe allerede 1529 afskaffede de sidste Levninger af den gamle Kirkeforfatning og lod den nye Religionsforfatning stadfæste af Kongen; Viborg var 1530 evangelisk med den Indskrænkning, at Domcapitlet endnu vedblev at holde sin catholske Gudstjeneste; i Kjøbenhavn bragte Tausen Sagerne i den korte Tid af eet Aar næsten til samme Standpunct. Derimod skulle vi her fornemmelig betragte det nye Religionsparties Forhold til den catholske Kirke, da dette Forhold maatte have Indflydelse paa Forhandlingerne ved Herredagen 1530. De evangeliske Prædicanter betragtede sig ikke i Begyndelsen som dem, der vare udtraadte af den store fælleds Kirke; thi ligesom de antoge, at den sande Kirke stedse havde existeret i de sande Christne midt i den almindelige Kirke, saaledes vilde de selv kun ansees for Saadanne, der nu vidnede mod Misbrug og ønskede at føre hele Kirken tilbage til den oprindelige Reenhed. Mod den

catholske Kirkeforfatning, som saadan, havde de derfor intet at indvende, ingen Opposition mod den biskoppelige Værdighed hørtes; men de krævede, at Bisopperne skulde opfylde deres kirkelige Pligter og afskaffe de Misbrug, hvis fordærvelige Følger de paaviste. Den bisoppelige Ordination ansaae de for Betingelse for præstelig Virksomhed, ligesom de selv kun i Kraft af den, forvaltede de kirkelige Sacramenter, og det faldt dem ikke ind enten at forkaste den catholske Ordination eller endnu at søge den kirkelige Bemyndigelse uden hos Landskirkens Foresatte. Saalænge de stode paa dette Standpunct, maatte de betragtes som anderledes tænkende Medlemmer af den ene christelige Kirke i Danmark, Medlemmer, som ønskede at gjøre deres Meninger gjeldende i Kirken og midlertidig benyttede Kongens Tilladelse til at indrette deres egen Lære og Gudstjeneste efter deres Grundsætninger. Men de kunde ikke længe blive staaende paa dette Standpunct, med mindre det lykkedes dem at drage Kirkens Styrere over til deres Anskuelser. Men Prælaterne lagde de nye Sjælesørgere alle Hindringer i Veien og klagede over, at de trængte sig frem til en Virksomhed, som Biskopper alene vare berettigede til at tildele. Naar de ordinerede eller indsatte Geistlige, lode de dem forpligte sig til at blive ved Kirkens gamle Lære og Skikke, om det endog hedte, at de skulde prædike Guds Ord og Evangelium. Dem, paa hvem de ikke kunde forlade sig, kunde de nægte Ordinationen. Saaledes maatte de nye evangeliske Menigheder snart lide Mangel paa ordinerede Lærere. Allerede 1529 følte Tausen dette Savn, da Kongen bød ham forlade Menigheden i Viborg, for at prædike i Kjøbenhavn. Biskoppen vilde naturligviis ikke give de nye Christne en Sjælesørger efter deres Troe; men en biskoppelig Ordination kunde da ei heller ansees for nødvendig Betingelse for de præstelige Handlingers Gyldighed; Sacramenternes Kraft beroede jo alene paa de guddommelige Ord og de Modtagendes Troe, ei paa den Administrerendes særegne Naadegaver. Det kunde ikke

være Tausen ubekjendt, at Luther allerede i den tydske Reformations 5 Aar havde begyndt at ordinere uden at være Bisfop. Altsaa besluttede han det afgjørende Skridt, og indsatte paa protestantisk Maade Jørgen Jensen Sadolin til den viborgske Menigheds Sjælesørger, netop 5 Aar efter at han havde begyndt sin reformatoriske Virksomhed*).

Dette Skridt var af den største Betydning: Bisfopperne klagede høit over det formastelige Indgreb, som Tausen havde gjort i deres Rettigheder, og med Grund forfærdedes de derover, thi det evangeliske Partie løsrev sig derved fra den catholske Kirke og optraadte som en Kirke ved Siden af den. Hvorledes det betegnede Hierarchiets Afskaffelse i den evangeliske Kirke, hører ei herhid at paavise. Men Følgerne af den protestantiske Ordination kunde imidlertid ikke strax udvikle sig i deres hele Omfang: endnu blev det evangeliske Partie for en Tid i Samfund med den catholske Landskirke; de af Bisfopperne ordinerede Prædicanter erkjendte deres kirkelige Afhængighed af Bisfopperne, og endnu i Aaret 1533 underkastede Tausen sig, som Prædicant ved Nicolaikirke i Kjøbenhavn, den sjællandske Bisfop som sin kirkelige Foresatte. Kun det forbeholdt stedse de evangeliske Prædicanter sig, at de maatte nægte Kirkens Styrere Lydighed, naar deres Befalinger strede mod den hellige Skrivt. Intet viser maaskee mere, hvorlidet de Evangeliske endnu havde opgivet deres Samfund med det bisfoppelige Kirkepartie, end den besønderlige Handling, som de viborgske Lutheraner formodentlig i Aaret 1530 foretoge, idet de lyste Band over nogle catholske Præster i Staden, som vedbleve at holde catholsk Messe og hindre Evangeliet; Protestanter kunne vel ikke have excommuniceret dem, som de ei regnede til deres eget Kirkesamfund. Dog tør man maaskee ikke tillægge en i Stridens

*) De malmøeske Reformatorer fulgte Tausens Exempel, men først efter Herredagen 1530.

Hede udført Handling al den Betydning, som den ifølge sin egen Natur kunde have. Med mere Sikkerhed kunne vi anføre deres ofte yttrede Haab, at Bisfopperne vilde give efter, tillade og befordre Evangeliets Prædiken og udføre den forlangte Reformation. I den malmøeske Beretning om Herredagen 1530 bemærker Forfatteren udtrykkelig, at den Skildring af Evangeliets Forfølgelse, han har givet, skal forstaaes de gode Prælater ufortalt, og idet han paapeger Evangeliets Modstandere og nævner nogle af Bisfopperne, yttrer han de bedste Forhaabninger om disse: at Gud ei vil lade Bisfoppen af Sjælland, som altid har havt Guds Sandhed og Christi Evangelium kjært, besvige og forlede af Evangeliets Modstandere; at den ærlige Mand Bispen af Odense, hvis gode Sind og Simpelhed Menneskenes Salighedß Fjende gjerne vil forvende, maa modstaae den onde Raadgiver Hans Nielsens Anslag; at den gode Herre Bispen i Aarhuus, der i sin enfoldige Simpelhed og i sit eget Sind er dog en godt Mand, ei vil lade sig afvende ved Evangeliets Fjender Christiern Muus og Jørgen Samsing. End stærkere udtales de samme Forventninger kort før Frederik den Førstes Død af Petrus Laurentii i hans Bog om Præsteembede, hvor tillige Knud Gyldenstierne fremstilles som et lysende Exempel for de øvrige. I dette Haab maatte de Evangeliske bestyrkes ved Kongens Forhold og umiskjendelige Iver for Kirkens Reformation; de turde vente, at han vilde fremskynde Ophæveisen af Schismaet, ved hvilket Kirkens Medlemmer for en Tid vare traadte hinanden fjendtlig imøde. Den odenseiske Constitution var midlertidig og lovede de Evangeliske Religionsfrihed, indtil en almindelig Kirkeforsamling maatte blive holdt til Ophævelse af Schismaet.

Men derimod følte de Evangeliske ogsaa tilfulde, at et Svælg adskilte dem fra det Gamles Tilhængere, og de betragtede dem stundom som dem, der ikke vare Medlemmer af samme eller af nogen christelig Kirke overhoved; de kaldte deres Ordførere Anti-

christer og Djævelens Redskaber, deres Gudstjeneste uchristelig og deres Lære Menneskepaafund og papistisk Lærdom i Modsætning til Evangelium og Christendom; og efterat de ved den evangeliske Ordination havde lært end bestemtere at føle sig som en selvstændig Kirke, talte de ogsaa om Modstandernes Kirke, som stod i en udvortes Forbindelse med Christus og altid foer vild, af hvilken de vare udgaaede som af det babyloniske Fængsel. Det var ikke alene menneskelig Ubestandighed eller Eensidighed, som til forskjellige Tider lod dem udtale saa afvigende Anskuelser af deres Forhold til Modstanderne; men de fandt ubentvivl en mæglende Forestilling i den Tanke, at det ikke var saameget en væsentlig forskjellig Lære, som Prælaternes Vedhængenhed ved denne Verdens Goder og Lyster, der fremkaldte det forbigaaende Schisma i Kirken; naar Evangeliets Aand kunde fortrænge denne Verdens Aand hos deres Modstandere, vilde Eenhed og Enighed igjen vende tilbage. Thi de betragtede Modstanderne som de Verdensvise, de Mægtige og Store, som havde solgt deres Sjæle, for at vinde denne Verdens Goder; derimod kaldte de sig selv bestandig de fattige Christne, den fattige Almue, de enfoldige og simple Christenmennesker, hvis Glæde var Korset, hvis Trøst var Ære for Gud under denne Verdens Haan. Saalænge den samme evangeliske Aand ei kunde trænge igjennem og bringe Biskopper til at opgive deres Pragt og verdslige Levnet, Munke og Domherrer til at forlade deres Overflod, og alle Kirkens Tjenere til at leve for deres aandelige Kald: saalænge maatte Schismaet bestaae. Men de havde den ubetingede Tillid til det sande Ord, at det engang vilde vinde Seir, skjønt de ikke forsmaaede den kongelige Magts Bistand til at fremskynde Schismaets Ophævelse, ifald Kongen vilde række dem sin Haand til Afskaffelse af de forældede, anstødelige Former og til Organisation af en protestantisk Kirkeforfatning*).

*) Denne Bevidsthed om Reformationsschismaets forbigaaende Varighed er characteristisk for Reformationstiden og betegner Forskjellen

§ 3. Sammenkaldelsen af Herredagen 1530.

Vare de Evangeliske ikke ganske paa det Rene med deres Forhold til Kirken, saa vare derimod Prælaterne fra Begyndelsen af enige med sig selv om, hvorledes de skulde betragte de nye Lærere og deres Tilhængere. Disse bleve med Grund anseete for Luthers Discipler, og over Lutherdommen havde Kirken allerede fældet Dom. Men Kjætterne nøde Kongens og Lovenes Beskyttelse; derfor kunde Prælaterne ikke behandle dem som saadanne, ja man finder ikke engang, at de i Begyndelsen anvendte den kirkelige Excommunication imod dem. Havde de derimod ventet at kunne nedslaae eller tilintetgjøre Kjætteriet med Kirkens Auctoritet og de Stridsskrivter, de lode udgaae, maatte de især i Aaret 1529 erfare, at de ikke paa denne Vei kunde vinde Seir; Protestanterne udbredte deres Lære og Grundsætninger med Skrivt og Ord; Prælaterne saae Kjætteriet gribe mere og mere om sig, Menigheder løsrive sig eller opløses, Geistlige overtræde Coelibatsloven, Klosterfolk opgive deres Regler, og en ny Kirke danne sig med egenmægtig ordinerede Lærere. Da grebe de til Kirkens Vaaben og bandlyste dem, som brøde deres Løvter. Fra Enkelte, som bleve bandlyste, gik Benævnelsen naturligen over paa hele Partiet, og Bandskroppe blev det Navn, som afvexlede med Kjætternavnet. Begge Haansord fornærmede de Evangeliske dybt. „Intet retfærdigt Band hviler paa os", svarede de; „beviser, at vi ere Kjættere", tilraabte de idelig Prælaterne; og Kongen gjentog sandsynligviis denne Fordring, naar Bisfopperne forlangte Frihed til at forfølge deres Modstandere efter Kirkeloven. Det maatte derfor være de Ca-

mellem Reformation af den gamle Lære og Udbredelse af et Kjætterie: Fyrster og Theologer saae det almindelige Concilium imøde som Enden paa det udbrudte Schisma; thi man var sig bevidst, at Partierne vare enige i den væsentlige Christentroe. Erfaring maatte først lære, hvad Luthers gjennemtrængende Blik tidligere havde ladet ham see, at det catholske Partie vilde forhærde sig i sine Former og give Schismaet Varighed for Aarhundreder.

tholske af høieste Vigtighed at føre Beviis for, at den nye Kirke var kjættersk; saasom de alene derved kunde unddrage den Kongens Beskyttelse og berøve Prædicanterne deres Anseelse i Folket. Det catholske Parties Ordførere udfordrede derfor jevnlig deres Modstandere til offentlige Samtaler; men deels kunde man ikke blive enig om Betingelser og Maade, thi de Catholske vilde kun disputere for Bispoppernes Domstol; deels vilde en Samtale, som blev anstillet af Enkelte, ikke kunne have den Virkning paa Regjering og Folk, som de ønskede. Prælaterne besværede sig for Kongen over, at de ikke kunde komme de Evangeliske til Ords, skjønt de daglig tilbød sig at disputere med dem; de begjærte et offentligt autoriseret Stævne med Modstanderne, for at de kunde godtgjøre for Konge og Raad, at de vare Kjættere og rette Bandsmænd. Saaledes havde Forholdene forandret sig! Prælaterne, som (efter Tausens Ord) ikke agtede de Evangeliske ved det Støv, der hængte ved deres Fødder, maatte nu udbede sig en Sammenkomst, hvori disse skulde optræde som Kirke eller Selskab ved Siden af dem, og hvori begge Parters Lære skulde blive underkastet Dom. Dette Forlangende indeholdt den nærmeste Anledning til Herredagen i Kjøbenhavn 1530. (D. M. 1, p. 91.) Kongen opfyldte Prælaternes Ønske, idet han indstævnede begge Parter for sig og Raadet. Han bød de Evangeliske at være beredte paa Gjensvar, og Prælaterne samlede al den aandelige Magt, der stod til deres Disposition, for at sætte Kjætterbeskyldningen igjennem.

Men Kongen havde ogsaa en anden Grund til at gjøre Religionssagen til Gjenstand for nye Herredagsforhandlinger: han maatte vistnok ofte høre den Bebreidelse, at han havde brudt sin Haandfæstning ved at taale de lutherske Kjættere i Landet og unddrage den catholske Kirke den Beskyttelse, han havde lovet. Især maatte denne Klage blive lydelig og billig, efterat han rolig havde ladet det skee, at de Evangeliske selv ordinerede deres nye Lærere; thi var Noget af det, som skete, Indgreb i Bispoppernes Rettigheder, var det vistnok dette; alt Andet kunde dog nogen-

ledes henføres til Afskaffelse af Misbrug og Overtroe, som Kongen allerede havde erklæret ei at ville forhindre. Prælaternes Klager vare blevne saa lydelige, at Kongen i sin Indkaldelsesskrivelse til dem udtrykkelig maatte omtale, at hans Opførsels Forhold til hans Haandfæstning vilde blive omhandlet. Af Prælaternes første Forestilling paa Herredagen (N. D. M. 5, 315—17) fremlyser nemlig, at Kongen havde begjært, at Prælaterne personlig vilde give Møde, og yttret, at det sagdes at være imod hans Naades Reces, at Evangeliet og Lutheriet blev prædiket i Riget.

Endelig ønskede Kongen udentvivl at udvirke en tilfredsstillende Reformation. Den malmøeske Beretning om Herredagen tillægger ham denne Hensigt og anfører som Indholdet af hans Stævning til Religionspartierne, at Herredagen skulde tilveiebringe Eendrægtighed og en christelig Reformation; og maaskee indeholdt Kongens Stævning ogsaa den Yttring, at falsk Lærdom, Dienskalkerie, Misbrug i Sacramenter, Gudstjeneste og Andet, som er Gud imod, skulde blive afskaffet. I ethvert Tilfælde maatte de Evangeliske forstaae Kongens Befaling til dem, at de skulde berede sig paa Tiltale eller Klageposter, saaledes, at de turde ansee den for et Løvte om en Reformation af Kirken*). Der er neppe heller nogen Tvivl om, at dette var i Kongens Plan; hans Skridt vare vel beregnede: ved den almindelige Herredag i Odense

*) Det hele Sted om Herredagens Indkaldelse i den malmøeske Beretning lyder saaledes: Wij haffue nu almindeligen hørt i Danmarck oc en stor partt wed om kongelige majestetz bud oc stæffning offuer the erlige mend som kalliß bisper mett theriß tilhengere klerckeriit oc the ewangeliske predickere, att the skulle bered thennom paa tilltall oc genswar, Huad begge part haffde hyne annen att skylle, oc att here i riigett kunne komme en endrecktighedt met predicken, lærdom oc gudz ordt, oc skickis en christelig reformatz, affstilliß falsk lærdom, øgenskalckhedt, misbrug i sacrament, gudz tieneste oc andet, som emodt gud er oc icke bør lenger at stædiß. Thette er først gudz willie, att saa bør att skee. Oc saa meente oc wille kon. maj. att endelige skee skulle.

1527 havde han lagt første Haand paa det Værk, han nu vilde fuldføre; de evangeliske Prædicanter havde imidlertid opfyldt hans Forventning og indtoge allerede en saadan Stilling mod Prælaterne, at disse, berøvede det verdslige Sværd og den aandelige Magt, maatte see sig nødte til at kjøbe deres Existents ved Eftergivenhed. Prælaterne havde hidtil vedblevet at protestere mod de odenseiske Artikler, men Kongen havde deels vidst at afkræfte deres Modstand, deels allerede ved given Leilighed søgt at aftvinge Enkelte deres Samtykke: han havde taget Løvte af Joachim Rønnow, at han ei vilde hindre Nogensomhelst at prædike Guds Ord nogetsteds i Sjællands Stift, men beforbre Christi Lærdomme, ja endog forsørge Kirkerne i Stiftet med christelige (evangeliske) Prædicanter *); og der er al Grund til at formode, at Knud Gyldenstjerne, som tiltraadte Fyens Stift paa samme Tid, har kjøbt sin Confirmation med samme Forpligtelse. Hvad han saaledes deelviis havde stræbt at udrette, vilde han ved en almindelig Herredag forsøge i større Omfang.

Disse vare de Grunde, der bestemte Kongen til at indkalde Rigsraadets Medlemmer til en almindelig Herredag, som skulde holdes i Kjøbenhavn Mariæ Besøgelsesdag, den 2den Juli, 1530. Om Herredagen tillige blev sammenkaldt for politiske Anliggenders Skyld, vide vi ikke; den Herredag, som Rigsraadet havde begjæret 1528 for at afgjøre nogle politiske Sager, (N. D. M. 5, 310) var holdt i Kjøbenhavn 1529, (ifølge et Document i Münters Ref. Hist. I, 706) endskjøndt intet er bekjendt om dens Forhandlinger. Men da der altid var Anledning nok til at samle Rigsraadet, behøve vi ikke at antage Religionssagen for Herredagens eneste Opgave, ihvorvel lidet Andet er kommet til vor Kundskab. Saaledes vide vi, at Jens Andersens Sag skulde

*) Ordet „evangeliske", som kun findes i Klagebogen, (N. D. M. 3, 16) maa ansees for den senere protestantiske Fortolkning af det mere ubestemte Ord „christelige", som Rønnow selv alene brugte.

foretages paa Herredagen. Denne forhenværende Bisk op i Fyen blev tredie Gang indstævnet med sine Anklagere. Enkelte Spor af Statsforhandlinger forekomme ogsaa, men Kirkestriden var Hovedsagen. Kongens Bud udgik til de evangeliske Prædicanter og de catholske Prælater. Ved alle Landsthing blev Kongens aabne Stævning forkyndt, at Rigets Bisper og Prælater saavelsom de lutherske Prædicanter, Mester Hans Tausen, hans Partie og Selskab skulde være betænkte paa at møde i Kjøbenhavn for Hans Majestæt og Rigets Raad at overgive deres Artikler og Bekjendelse og samme forsvare og disputere, paa det her udi Riget maatte gjøres en christelig Reformatz udi Religionen og allevegne eens læres o. s. v. (Huitf. 1321—22 sml. ovenf. p. 19 not.). Paa en Tid, da Kirken var i saa stor Forvirring og Religionen udgjorde den vigtigste Gjenstand for den fælleds Interesse, maatte en saadan Indkaldelse vække den største Opmærksomhed og de meest forskjellige Forhaabninger. Prælaterne haabede at fælde de nye Lærere som Kjættere og aftvinge Kongen en bogstavelig Opfyldelse af Haandfæstningen. De Evangeliske lagde ingen Vægt paa en Religionsforhandling om Lærebegrebet med Modstandere, hvis Competence til at dømme i Religionssager de ikke kunde anerkjende og hvis forstokkede Haardnakkenhed i gamle Vildfarelser de tilfulde kjendte; men desto mere haabede de af Kongens umiskjendelige Forkjærlighed for en Kirkereformation efter protestantiske Grundsætninger, og de ansaae Reformation for Herredagens Hovedøiemed. De haabede, at den Gudstjeneste og Forfatning, som var indført i deres Kirker, nu ved Kongens Bistand skulde sættes i Kraft i de øvrige Kirker og blive anerkjendt af Biskopperne.

Saa forskjellige vare de Forhaabninger, med hvilke begge Parter begave sig til Kjøbenhavn paa den bestemte Tid. Det vilde være interessant at vide, hvad de, som stode udenfor den egentlige Kirkekamp, ventede af Herredagen; men vore Kilder ere

for lidet fuldstændige, til at vi kunne dømme derom med Vished. Et Bidrag hertil give et Par private Breve fra den Tid af tvende Adelspersoner. Den større Deel af Adelen stod nemlig, paavirket af modsatte Interesser, som uvirksom Tilskuer ved Kirkekampen; paa den ene Side frygtede den for den demokratiske Aand, som gik Haand i Haand med Evangeliets Prædiken, og var tilbøielig til at ansee Statslovenes Overholdelse for nødvendig ogsaa i Kirkens Anliggender; men paa den anden Side ønskede den Intet hellere end at blive den rige catholske Kirkes Arving, og indsaae vel ogsaa i mange Stykker den nye Lææres Fortrin for den gamle. En af dens Midte, **Henrik Krummedig**, skrev under 30te November 1529 fra Malmøe, at „den lutherske Regiment gik nu fast for sig her i Danmark"; han yttrede kun Ønske om, at det maatte gaae roligt af, ei nogen Tvivl om Sagens uafbrudte Fremskridt. Kort før Herredagen (4de April 1530) skrev Frue **Anna Rudsdatter** til sin Datter, Eske Billes Hustrue, et Brev, hvori hun omtaler Herre- og Tiggerklostres Bortforlehning som Noget, der ganske var i sin Orden, og opfordrer sin Dattermand til at melde sig til Forlehning itide. Man ventede altsaa, at en stor Mængde Forlehninger skulde bortgives, og udentvivl meente man, at Klostrene skulde være iblandt dem *). Og virkelig gave de Omstændigheder, under hvilke Herre-

*) Begge Breve findes i Geheimearchivet. (Breve til Kirkehist. 604). Det sidste indeholder tillige Bidrag til tvende Klostres Historie, hvorfor den paagjeldende Deel her aftrykkes: „kiære Datter maa Du vide, at jeg veed her ingen Forlehning læst uden Herreklostre og Tiggerklostre. Dog troer jeg, at de er alle forlehnt; dog er her ingen indført uden Dalbyekloster; det har Hr. Anders Bille, og Tømmerup Kloster, det har mst. Morten Krabbe. Thi beder jeg Dig gjerne, at Du taler til Esge, at han taler om Forlehning itide." Kort efter (den 21de Juni) bortforlehnede Kongen Vestervig Kloster, paa Herredagen selv (den 12te Juli) St. Jørgens Hospital ved Slagelse og umiddelbar efter den (den 3die August) Frue Kloster i Aalborg.

dagen blev indkaldt, al Anledning til at troe, at Evangeliet vilde blive befordret. Kongen samlede Raadet og Herrerne i Kjøbenhavn, en Bye, som var i den Grad stemt for Reformationen, at Prælaterne ei ansaae deres Personer sikkre paa Herredagen selv. Dernæst bleve de Evangeliske indkaldte ei alene for at svare til Prælaternes Beskyldninger eller tilbagkalde som Luther i Worms, men tillige for at fremføre deres egne Klageposter; det var rimeligt, at Kongen vilde bruge deres Antal og Indflydelse paa Folket til at aftvinge Biskopperne den Reformation, han havde fordret af dem paa Herredagen i Odense.

§ 4. Kilderne til Herredagens Historie.

Som umiddelbare Kilder for Herredagenes Historie under Frederik den Første tjene især de Actstykker, som ere aftrykte efter en gammel Afskrivt i N. D. Magazin 5te og 6te Bind. Herredagen 1530 lades ikke heller ganske uden Oplysning i denne Samling; der findes tvende Actstykker, som høre til den (N. D. M. 5, p. 314 fgg.). Det første er en Forestilling fra hele Raadet til Kongen, hvori dette erindrer Kongen om de svære Udgivter, de under hans Regiering have udholdt; det giver Beviis paa den store Pengetrang, hvori Kongen og Landet befandt sig, og som vist ikke bidrog lidet til at forstærke Ønsket om Inddragelse af Kirkens Eiendomme. De geistlige Rigsraader erindrede om deres store Opoffrelser, ved hvilke de troede at have vundet større Krav paa Opretholdelse af deres Privilegier; men i Virkeligheden havde de derved skadet deres Sag, idet de havde opgivet deres Kirkes gamle Selvstændighed. Mærkelig er den Begjæring i dette Actstykke, at Forhandlingerne maatte, efter Rigets gamle Sædvane, skee i det danske Sprog, som den tydsktalende Konge og hans Omgivelser truede at fortrænge. Det andet Document angaaer Religionssagen alene; det er Prælaternes første Indlæg, hvis væsentlige Indhold desuden er bekjendt af

den latinske Beretning om Herredagen. Den anden Kilde er nemlig en kort latinsk Beretning om Herredagens kirkelige Forhandlinger, der findes foran det vidtløftige latinske Skrivt mod Prædicanterne, som en af de udenlandske Doctorer udarbeidede strax efter Herredagen og som vi for Korthedes Skyld kalde den latinske Gjendrivelse. Det haves i Manuskript paa det store kongelige Bibliothek, deels i en Afskrivt fra det 16de Aarhundrede i Folio (Nye Saml. № 730), deels i en nyere fra forrige Aarhundrede i Qvart (Nye Saml. № 1141), efter hvilken der citeres i det følgende. Dette Skrivt, som urigtig bærer Navn af Pauli Eliæ Skrivt mod Lutheranerne*), slutter sig til de 27 Artikler, som de Catholske forelagde Protestanterne paa Herredagen, og gaaer ud paa at gjendrive Prædicanternes Svar paa disse. Værket bestaaer af 3 Dele eller **congressus**, af hvilke den første er stilet mod den Overskrivt, som de Evangeliske havde givet deres Svar, og skal bevise, med hvorliden Ret de kaldte sig evangeliske Prædicanter og paastode, at Skriven alene skulde være Religionens Kilde. Den anden Deel gjør Overgang til den specielle Gjendrivelse af Artiklerne, idet der opstilles 17 Grundsætninger til Beviis for, at de Evangeliske ere Kjættere, efterdi de have forladt og forkastet den ene christelige Kirke. I den tredie gjennemgaaes endelig Svarene paa de enkelte Artikler med stor Indsigt i det catholske Kirkesystem og umiskjendeligt Talent; den indeholder den catholske Lære, ganske som den blev fastsat paa den tridentinske Synode. Men da disse trende Dele først bleve forfattede efter Herredagens Opløsning, er det meest den historiske Indledning, der kommer i Betragtning ved Skildringen

*) Beviser for, at det er skrevet af en tydsk Doctor, ere givne i min nylig udkomne Dissertation **Reformantes et Catholici — in Dania concertantes p. 25 not. 47.**

af Herredagen selv. Den er ikke reen historisk, men polemisk-apologetisk. Forfatteren spotter over de Evangeliske og deres Forhold ved Herredagen og forsvarer sit eget Parties Vægring ved at indlade sig med dem paa de tilbudne Vilkaar. Derhos berører han de vigtigste historiske Momenter i Herredagens Historie, og skjønt han vel ei har fremstillet dem med Upartiskhed, fortjener han dog Tiltroe som Referent; thi det, som kan sammenholdes med andre Kilder, finder fuldkommen Stadfæstelse i dem.

Med ikke mindre Partiskhed er den Beretning om Herredagen forfattet, som Jørgen Jensen Sadolin, Prædiker i Viborg, udgav, dateret 18de November 1530. Den indeholdt de 27 Artikler og Svarene paa dem, samt nogle af de Breve, som bleve vexlede mellem begge Parter. Den historiske Beretning, hvori disse Actstykker ere indfattede, vidner i høi Grad om Forfatterens Forbittrelse og stormende Heftighed, der med et kjendeligt Velbehag dvæler ved Tanken om de temmelig raae Udbrud af Prædicanternes Nidkjærhed. Saaledes som dette Skrivt nu ligger for os i Udtog i Danske Magazin 1ste Bd. p. 88 fgg., fremstiller det ikke engang Begivenhederne med historisk Troskab, og vi maae saameget mere beklage, at Originalen udentvivl er gaaet tabt, som vi maaskee derved ere nødte til at kaste en Skygge paa Forfatteren, hvilken mulig Bogen selv kunde bortfjerne, naar vi havde den fuldstændig i dens oprindelige Skikkelse. Men som den nu er, synes ei alene et meget væsentligt Moment forbigaaet med Taushed, men endog et af Actstykkerne er forvansket ved Udeladelsen af et Stykke, der stod i Forbindelse med det, som Sadolin ikke vilde omtale. Vi kunne nemlig sammenholde Sadolins Beretning med en fuldstændigere, som Tiden har skaanet i det mindste i eet Exemplar, og som vi for Korthebs Skyld kalde den malmøeske Beretning, fordi den er udgivet i Malmøe, Løverdagen efter St. Simonis og Judæ Dag (ɔ: 31te October)

1530 *). I en polemisk Indledning stilles de Skriftkloges og og Høilærdes indbildte, verdslige Viisdom, deres Vedhængen ved de jordiske Goder og paa egen Fordeel beregnede Menneskedigt, mod den evangeliske Sandhed, som er blevet aabenbaret for de Uvise og Fromme; de vigtigste af Sandhedens Modstandere omtales ved Navn, og der yttres det faste Haab, at Nogle blandt dem ville komme til bedre Erkjendelse, og at Sandheden uagtet al Modstand skal vinde Seir. Derpaa fortælles Herredagens Indkaldelse, og Forfatteren gaaer over til „korteligen og trofastelige" at beskrive Forhandlingerne paa denne. Han leverer først de Evangeliskes Troesbekjendelse eller de 43 Artikler, derefter Prælaternes 27 Artikler mod de Evangeliske og disses Svar paa dem tilligemed deres 12 Klagemaal over Prælaterne. Endelig følge 9 Breve fra begge Parter, det første i Udtog efter Hukommelsen, de øvrige efter Originalerne. Et Par historiske Oplysninger ere indskudte mellem Actstykkerne, og Bogen ender med Betragtninger over Herredagen. Dette vigtige Bidrag til den mærkelige Herredags Oplysning har undgaaet de nyere Historieskriveres Opmærksomhed **); og da det kaster et nyt Lys paa Adskilligt, har dette for mig indeholdt en Opfordring til just at gjøre denne Herredag til Gjenstanden for en særskilt historisk Skildring.

Foruden disse Hovedkilder til Herredagens Historie findes ogsaa enkelte Actstykker aftrykte i Münters Ref. Hist. 1ste Bd.

---

*) Den bevares paa det store kongelige Bibliothek i den hjelmstjernske Samling № 580 og har til Titel: The artickle, Scrifft oc handell, Som vore mellom werdige fædre Danmarckß prelater oc Ewangeliske predickere heer aff riiget nu siste herredag i køpnehaffn Aar effter Christi fødsel M. D. 1530. Malmøe 1530. 52 Bl. lille 8vo.

**) Huitfeld synes ikke heller at have benyttet den malmøeske Beretning, men snarere skrevne Actstykker, som meest stemme overeens med den, men hist og her have været mindre læselige.

706 og Pontoppidans *A. E. D.* 2, 851, og adskillige hidhørende Documenter haves i Geheimearchivet. Endelig maa Huitfelds Danmarks Riges Historie (Folio-Udgave 2den Deel p. 1321—37) nævnes deels som den ældste reen historiske Skildring af Herredagen, deels som sidste Kilde for enkelte Data og et vigtigt Actstykke.

§ 5. Herredagens Begyndelse.

Ved Mariæ Besøgelsesdag 1530 samledes det danske Rigsraads Medlemmer med Kongen i Kjøbenhavn til den berammede almindelige Herredag. Raadet bestod deels af Adelsmænd af alle Rigets Provindser, nogle og tredive i Tallet (*Nye Danske Magazin* 5, 211), deels af geistlige Medlemmer, Erkebiskoppen, de 6 Biskopper og enkelte Klosterforstandere og Domherrer. Foruden disse indfandt sig ogsaa en Mængde af Ridderskabet, Adelen og Almuen fra hele Landet, maaskee fordi denne Herredag havde vakt en fortrinlig Interesse; Nogle havde maaskee ogsaa Andeel i de Sager, som skulde forhandles. Men hvad man hidtil aldrig havde seet i Danmark, var, at ogsaa Theologer og Prædicanter som saadanne indtraf til Herredagen. Prælaterne mødte i den dobbelte Egenskab som Medlemmer af Rigets Raad og som Indstævnte for Rigets øverste Domstol; deres theologiske Følgeskab skulle vi senere omtale nærmere. Mere end 20 evangeliske Prædicanter samlede sig fra alle Rigets Provindser omkring Tausen, som dengang var evangelisk Prædicant til Nicolai Kirke og Kongens Capellan. Et af Herredagens Actstykker er underskrevet af følgende 21 Mænd, som de evangeliske Prædicanters Repræsentanter *): **Hans Tausen** i Kjøbenhavn, **Peder Laurentsen**, **Frants Wormorsen**, **Oluf Chrysostomus**, **Claus Mortensen** (Tøndebinder), **Hans Olsen** (Spandemager), alle fra

*) Den malmøeske Beretning Fol. 41. Huitfeld p. 1322.

Malmøe; Jacob Skiøning og Jørgen Jensen (Sadolin) fra Viborg; Martin Hegelund fra Aalborg; Peder Thomesen og Peder Jensen fra Salling; Niels Christiernsen, Hr. Magnus Gioes Prædicant; Anders Liung fra Landskrone; Christiern Skrock fra Assens; Hans N(ielsen) fra Falsterboe; Tyge Christiernsen, Anders Madsen og Anders Nielsen, hvilke maae antages at have været Prædikere i Randers, Horsens og Kjøge *); Jacob fra Ystad; Matthies Jensen (maaskee ogsaa Prædiker i een af de nævnte Byer eller paa Landet i Skaane) og Rasmus fra Trelleborg. Skjønt vi her savne nogle berømte Prædicanters Navne, saasom Henning Balthazarsens, Peder Borgsmeds, Thøgers, Erasmus's (thi Rasmus i Trelleborg er neppe den viborgske Erasmus), have vi ikke Grund til at antage, at der har været flere tilstede i Kjøbenhavn, saasom vel alle Nærværende maae have underskrevet det vigtige Actstykke, hvoraf ovenstaaende Fortegnelse er taget, og Sadolin derhos kun siger, at de vare meer end 20 Prædicanter.

Herredagen blev formodentlig aabnet efter Bestemmelsen den 2den Juli, som var en Løverdag **). Men det varede mere end en Uge, inden Religionssagen blev foretaget. Prædicanterne havde ingen Anledning til at tage til Orde, inden Prælaterne, som Anklagere, havde gjort det første Skridt. I de første otte Dage

---

*) Der er nemlig ikke Grund til at henføre disse med den følgende til Ystad, som Wøldike (Conf. Haun. p. 5) og Münter (D. R. H. 2, 84 og 97) have gjort; thi ikke alene pleier Stadens Navn at anføres ved den første og gjentages med *ibidem* ved de andre, som vare fra samme Bye; men Byerne Randers, Horsens og Kjøge siges at have havt Prædikere paa Herredagen og nævnes just imellem Landskrone og Ystad, hvor de Byer opregnes, hvis Prædikere vare tilstede (den malmøeske Beretning Fol. 17, jf. nedenfor p. 30).

**) Kongen, som kom fra Slesvig, havde allerede passeret Beltet St. Hans Dag og har udstædt et Brev i Kjøbenhavn den 2den Juli. See Knudsen Jacob Rønnow p. 73.

holdt de sig derfor ganske stille og svarede ikke, siger Sadolin, paa de Catholskes Beskyldninger. Men hvilke disse Beskyldninger vare, er ikke ganske klart: den formelige Klage havde de Catholske endnu ikke indgivet; formodentlig menes derfor allehaande Udfald, som de Catholske i deres Prædikener og private Sammenstød kunne have tilladt sig. Paa disse indlode Prædicanterne sig saameget mindre, som de intet ventede af en theologisk Discussion.

De Catholske triumpherede allerede over Prædicanternes Modløshed, og deres Taushed contrasterer rigtignok saameget mod deres sædvanlige Handlemaade, hvortil de ogsaa snart vendte tilbage, at man let kunde troe, at de følte sig trykkede ved de uvante Forhold, hvori de befandt sig, og forsigtig vilde udforske Kongens og Raadets Stemning; dersom man ikke vidste, at de vare beskjæftigede med Udarbeidelsen af et vigtigt Actstykke. Baade med Hensyn til den attraaede Reformation og formedelst den forventede Anklage kunde en Fremstilling af deres Lærebegreb og kirkelige Grundsætninger være gavnlig. Desuden var ved saamange Læreres Sammenkomst givet en ønskelig Leilighed til ved en Troesbekjendelse at bestyrke og forene den nys grundede evangeliske Kirke. De vare vistnok ikke heller uvidende om, at de tydske Protestanter i de samme Dage just med en Troesbekjendelse fremstillede sig for Keiser og Rigsstænder. Og muligt er det ogsaa, at Kong Frederik selv kan have opfordret dem til at fremlægge deres Lærebegreb (Huitfeld p. 1322). De anvendte derfor de første Dage til at udarbeide en Troesbekjendelse eller gjennemgaae det Udkast, som Tausen mulig forelagde dem. Saaledes opstode de 43 Artikler, som Wøldike har givet Navn af den kjøbenhavnske Troesbekjendelse; de have hidtil kun været bekjendte efter Huitfelds temmelig unøiagtige Afskrivt, og da vi i den malmøeske Beretning have den første og maaskee eneste Udgave fra Reformationstiden selv, vil et Aftryk efter denne ei være uden Værd.

Thesse efftersereffne artickler ere the, som wy predickere wthi wor kiæreste naadige herress Koninglige maiestetiss Købstæder Køpnhaffn, Malmøø, Viborge, Aaleborge, Aszenss, Landtzkrune, Randerss, Haarsens, Køge, Ydstæde, Trælleborge oc andre stæder wdy hanss naadiss Rige, tilkallid aff Almwen, som begerer oc tørster effter sandhed oc gudtz rene ordt att høre, Wi tro stadelige oc predicke oc lære, huilke article wi oc offuerbudige ere att bestaa oc beuise medt then hellige scrift oc hennis rette mening:

1. Then hellige scrifft, som kalliss Canonica scriptura, hwn er ene oc*) een fuldkommelig regell oc low att leffwe oc regere seg effter, alle**) the mennisse, som skulle faa naadhe oc salighedt aff Gwdt.

2. Oc ther faare haffwer ingen rett Christen mennisse anden regell eller Low behoff til retuisshed***) (ↄ: Retfærdiggjørelse) eller salighedt, end eneste Jesu Christi Lærdom, som er then forneffnde hellige scrifft ubeblandett medt menniskenss gloser, tillsett oc paafwndt.

3. Ydermere huilcken som anden vey wil gaa, eller lærdom følge wden eniste****) effter scrifftenss vduisning til retuiisshedt oc salighedt (Som rwndelige giffuess i Jesu Christi tro) han er vanuittig, blindt oc wantro, ehuor wiss oc hellig han synes for werden.

4. Aff thenne forscreffne hellige scrifft wide oc tro wy, att ther er en ewig naturlig †) almectigste aluisiste Gudt til wdy

*) Huitfeld mangler Ordet „oc."

**) *Ibid.* læses: „for alle."

***) Huitfeld „ret Wisshed." Ligesaa i Art. 3.

****) *Ibid.* „den eniste."

†) Dette Ord er forbigaaet af Huitfeld og alle Historieskriverne, og vistnok synes det at volde Vanskelighed, hvis man ikke enten vil formode en Feilskrivt (f. Ex. for „uendelig") eller forbinde det umiddelbart med det følgende: „i sit Væsen almægtigste."

trende atskillige Personer, Fader søn oc then helligaand lige i all guddommelig euighedt, mact oc ære, som haffuer skabt hymmel, iordt oc alle creature.

5. Tro wi, oc saa lære, att gudtz søn Christus Jesus er aff gudt faderß barmhiærtighedt allenesste vden vor *) fortienesste født, end **) sandt mennisktis søn, met alle menniskiß wilkaar vden syndt, aff en reen Jomfrw, oß skickedt oc giffuidt en enisste salighedtz messtere oc docter, att wi skulle hannum oc hans røst høre enisste oc lyde.

6. Andre menniskiß røøst, lærdom, høge titell oc naffn regne wi inthet vden the haffue then retsindige lærdom, Som er Jesu Christi rene ordt oc christelige at straffe ***) synden oc huadt emodt sandhedt er.

7. Item tro wi oc lære, att vor herreß bespottelse, forfølgelse, pyne, død, opstandelse, Hymmelferdt oc thet han lærde oc giorde, er oß vißelig skenct ****) oc giffuitt til wor retuiißhedt, plicht oc bood oc fuldgiørelse for alle vore synder.

8. Sige oc tro wi att alle som anden retuisshedt lære eller anden fuldgørelse end Christi tro, pyne oc død, att the ære bespottere oc kettere om the staa hartt ther paa.

9. Tro oc lære wi, att Christus Jesus kommendiß til dom, skal dømme huer effter sine gerninger, thet er effter sin tro eller wantro, hiærthens frwct oc beuisning effter kierlighedt eller wkierlighedt, y gerninger, icke effter ansickt eller wdwortiß naffn, klæder eller titel, ragelse eller andet menniskenß dict oc paafundt.

---

*) Huitfeld „all."

**) *Ibid.* „it."

***) Vel læses de to Ord „at straffe" i den malmøeske Beretning i eet, som om man kunde formode en Trykfeil for: „afstraffe"; men det sidste forekommer ikke i saadan Sammenhæng, og naar Conj. „at" tages som Explication af Begrebet retsindig Lærdom, lader Constructionen sig forklare.

****) Huitfeld „skeed"; Ordet er nemlig skrevet med Abbreviatur: skect.

10. Dog foracte wi icke alle wduortiß Ceremonier, icke heller alle gamle stick, Som y en fry mening hawer wæredt giort, oc effter tidzens leylighed maa aflæggis, Men them forskiwde wi, som ere emodt gudz ord oc simpel hiærter til en slabrand, y thet the mene seg ther aff retuiise oc hellige att bliffue.

11. Wi tro oc lære, att thenn helliaand tredie persone wdy guddommen, er alle christen menniskiß trøstere oc hwswallere, huilken vore sindt oc hiærter fornyer medt atskillige guddommelighe gaffuer oc y Christi tro oc lærdom sticker oc forsambler then rette Christen kyrke.

12. Troo wij then hellige kirke, thet*) er alle retferdige menniskeß samfundt, Som y en eniste tro ere bleffne hanß retuise kiære born, hwor som helst the ere, andhen særdeliß kyrke, ehuor wdwortis hellig oc smwck hun syneß, acte wi inthett.

13. Forthi thenne kyrke er tyt oc offte emodt then rette hellige kirke, hun bander them som gudt benedider, hun forskiwder them som gudt annammer, hwn berober kettere the ther rett sandhedt lære oc synden straffer, oc giør seg godt y sin egen hellighedz paafundt, oc gaar effter sitt egett sindt oc loff.

14. Item wi tro oc att then, gudt ey bandsether, icke heller forbander, att ingen kan hannom forbande, Men huilken wredelige**) bandsetter, hanß bandt faller paa hannom selff. Desligest att wantro, vgudelige øgenskalkiß benedidelse, hellige ordt oc afladt, att thet er band oc maledidelse for Gwdt.

15. Item rett bandt er icke then euige maledidelse Som wanuittige øgneskalke sige, Men thet er affskilling fra menig Christen samfund oc Sacramentis annammilse, paa thet att then

---

*) Huitfeld: »den«, men det abbrevierede thz kan vel læses som them eller thet, men ikke som den.

**) Huitfeld „Vredelige"; Pontoppidan A. E. 2, 817 „zorniglich", og alle Nyere „vredeligen", da dog Ordet bør læses: uredelige, og er synonymt med uskjellig.

ther forherdelige synder mod Christen kirke oc beskemmer henne, maa beskemmeß oc saa besinde seg att komme till bedring.

16. Bør eller maa ingen bandsettiß wden then som saa synder mod gud, att han oc sin neste ther medt foracter eller beskemmer. Oc forthi acthe wij inthet theriß bandt, som bandsette thennom som lære sandhed oc straffe synden, oc the som bandsette for penninge eller anden vduortis optenckt menniskenß wildt eller handell.

17. Item tro oc lære wi, at rett band for forneffnde sager bør icke saa løßlige lætlige oc vchristelige at brugis, som thet haffuer lang tidt wæredt, Men aff gudß ordz tiener eller sognepreſt medt menige cristen forsamlingß samtycke skal thett brwgeß thennom til forbedring, som syndett haffue, oc huor hun saa skeer, bør henne icke foragtiß.

18. Then hellige Christhenn kyrkiß sacramente tro wi oc lære thennom huer christen menniske att være nyttige oc aff nødt, the Serdeliß som befestiß oc grundt haffuer i then hellige scrifft, som er dob oc Cristi legoms oc blodz delactighedt y *) hans pine oc dødß hwgkommelße.

19. Om teße haffue wij gwdz ord oc foriætt, Huilken som wil træthe **) eller kalle flere Sacramente att wære, thet giøre seg effter sit egid sindt; wi tro oc acte then hellige scrifft, som er een fast wißhedt oc icke huad menneskenß fornwmst oc kødelige wißdom optencker.

---

*) Huitfeld udelader Præpositionen „y"; hvilket vel kunde synes rimeligt, men forudsætter, at der maatte læses „pines" for pine, som Huitfeld alligevel ikke har læst. Som Ordene læses, kaldes Nadveren deels den ved Christi Legemes og Blods Nydelse bevirkede Deelagtighed i hans Lidelse, deels hans Døds Ihukommelse. Dog kan Genitivendelsens Udeladelse vel ogsaa bestaae med den Fortolkning, at Deelagtighed i Christi Legeme og Blod opnaaes ved Ihukommelse af hans Pine og Død; see Art. 27.

**) Huitfeld har „sette"; men udentvivl uden Hjemmel.

men handelß ther andet tungemaal, tha skal thet strax wdlæggiß paa thett maall mand kan forstaa *).

31. Item tro oc lære wi, at gudz verdige helgen, thet er rett tro Christen menniske, maa oc bør att bede for hyn anden, oc bethee theriß kiærlighedt. Men om the werdige helgenne oc gudß wenner, som døde ere oc huileß y herren, haffue wi inthett y scrifften att wi skulle sly til thennom eller paakalle themom.

32. Wij tro oc lære, att Christus er wor eniste tolk, patrone, forligere oc meglere mellem oß oc gud fader oc han er (y thet han er gud oc menniske) oß nog, att wi haffue ingen anden behoff oc til hannom forlade wi oß.

33. Item tro oc sige wi, att menniskens wisdom, fornufft, hellighed oc selffdictede gode gerninger, affladt, broderskab, verskyld oc andet paafundt gelder inthet for gud, oc ei kan oß salig giøre, som mange wanuittige wbeskemmede prester oc muncke eend nw lære.

34. Item sige oc tro wi, att ther er icke wden 2 weye att wandre effter thette tymmelige liiff, en tiil helwede, som alle wantro skal wandre, oc end till hymmerige huilken the troo skulle gaa; om Skeersild, som gyrige oc orkeløse menniske haffue optenkt oc bleffne **) rige aff, kand inthet bewisiß y sandhedt y scriffthen.

35. Om vigilier, Meßer eller begengelse att holle fore wore affgangne brødre oc søster in Christo, haffwe wi inthet y scriffthen. Men Vigilier (som wi kalle wect) thennom hwlle (ↄ: holdt) gamble forfæderne icke døde til hielp, men the leffwendiß til trøst, hwsswalle oc lærdom, Att forsmaa thenne tymelige dødt oc haabeß til thet ewighe lyff oc salighedt.

*) Huitfeld: „paa det mand kand forstaaet."

**) *Ibid.* „bliffve."

36. Rett Christne Bisper eller prester (som er all ett) the ere inthet andet end predickere oc tiænere i gudtz rene ordt, huilket thennom bør att vdskiffte oc forkynde for almwen, wnder sielß fortabelse, oc bør thennom icke at befatte thennom met werdtzens handell, bram eller hoffmodt, icke stryde eller føre krigsfolck, icke att wære y doom, trette eller anden slig handell, som theriß embede inthet tilhører, Men er thette tuert emodt; thennom bør att giffue offuer enthen thet ene eller thett andett. The kwnne icke baade staa Christelige till haabe.

37. Item tro wi oc lære, att alle mennisske, geystelige (som wi kalle) eller werdtzlige, ehwadt staat the ere vdy, bør att wære werdtzens førster oc offrichedt vnderdanig y low, skick og hwadt, som icke er emodt gwdt oc menighedt til bestand kand wære; oc geystlig*) decreter oc preuilegier, the ther emod ere, the ere vchristelige.

38. Item tro oc lære wi, att then almyndelige bekendelse, som wi her til dags haffuer kallidt Scrifftemaall, er oß nytteligt til wor salighedtz bestand**), i huilked wi aff ett ret ydmygt hiærtte bekende oß for gudt, bedendis naade. Ther til oc saa thett scrifftemaall eller bekendelse, som wi giøre thenn wor Jeffnn Christenn***), huilcken wi haffue fortørnett, huilken samme met første er effter gudtz befalling. Men thet lønlige scrifftemaal met sine wilkor; som haffuer wæret tilforn, er ingen plictig til mere en til ett andet menniskeß budt eller seett.

39. Item Raade wi dog at før end nogen gaar til att annamme thett høgwerdige Sacramente Christi legome oc blodt,

*) Huitfeld „Chriſtelig" ved en Feiltagelse, der har fremkaldt forskjellige Forsøg paa at bringe Mening i disse Ord, Münter R. H. 2, 117. (Mynster) Kort Beretning om den danske Kirkes Reformation p. 37.

**) Huitf. „Bistand."

***) *Ibid.* „denne vor Jesum Christum."

att han prøffuer oc wel randsager sin Conscientie effter scriff-thens budt, oc gaa saa til Kirkens tiænere eller prest oc giffuer hannom til kienne sin begering oc sin tro, om hannom fattis nogett y henne eller tuiler paa noget, begerendis hans gode raadt oc vnderuisning oc anamme aff hannom thenn Ewangeliske aff-løsning.

40. Item tro oc lære wi, att i Christo Jesu, wor euige eniste prest, ere wi alle christne prester. Thet er the som seg selff skal offre gudt, eet leffuendis oc tacknemmeligt offer, predicke oc bede etc. Men aff theße prester skaal wdkoris met then christelige menigheds samticke the som for samme menighedt skal predicke, ministrere Sacramente oc hannom tienne.

41. Item tro oc lære wi, att alle ockeløse muncke eller hwo the ere, som karske oc føre ere oc annammer then almeße, fattige, saare siuge oc faderløse børn *) skulle hawe, eller løber omkring att trygle besuigendes simpel almuge met falsk fotiet **). The skulle settis i bandt effther scriffthens lydelse.

42. Item tro oc lære wi oc saa (paa thet affguderiis ***) orsage kan affleggis) at thet were meget got, at ther wore ingen belede eller effterligen y forsamlingshws (effter prestens, forstanderness oc menigheds wilie oc raadt) som kallis Kyrke; wiise oc rett Christne skader ther inthett paa om the ther bliffue. Men wanuittige oc simpell folk wanbruge thennom oc bruger ther met afguderij, som wi haffue seet oc end nw kenne.

43. Item tro oc lære wi, att then rette hellige Christen kyrkis oc forsamlings ****) hoffwitt oc forstander er allene wor

---

*) Huitfeld har alene „hjelpeløse Børn" for Ordene fattige — børn.

**) Huitfeld: „Forritt", som Lindberg (historiske Oplysninger om den danske Kirkes symbolske Bøger p. 30) forstaaer om Fortællinger, ligesom Woldike har oversat det ved narrationes. Foriet er Løgte.

***) Huitfeld: „Afgudernis."

****) Huitfeld: „Kircke Forsamblings." Der kan ingen Tvivl være om, hvilken Læsemaade der maa foretrækkes; Protestanterne tillagde ikke

salighedt Christus Jesus, oc inthett andett creatwr enthen i hemmellen eller paa iorden, aff hwilket hoffuit Christo all lyff, swndhed oc salighedt, wederquegelse oc allt gott kommer y lemmerne, som ere alle christne mennisske.

Conclusio. Theße forscreffne Articke oc alle andre, huilke wi her till dags haffue obenbarlige predickett oc lærd, ere wi rede- bone till att bestaa oc christelige forswarre først for gud oc saa for all werden oc for wor Kieriste naadigste herre, Konninglig Maiestett, Hanß naadiß Rigiß Raadt, bisspper oc prelater oc menig mandt lærd oc wlærdt, oc wille wij beuiise oß (met Jesu Christi hielp) y ord oc gerninger att wære christne mendt oc icke kettere, som the sande kettere, Gudz ordz oc sandhedz modstandere, oß berobe wdhen alt skell oc ret beuisning. Wij wille icke wige y gudz ordz sandhedt for nogen werdzenß høghedt, ehuad thet skal koste; huilken oß christelige kand bedre wnderuiise met gudz ord oc rene scrifft, ville wi gerne lade oß sige oc rette oß effter gudz ordt oc hanß vnderuißning. Men kan hand icke thett giøre (som i sandhed ingen giøre kan) Tha wille wi fastelige bliwe i forscreffne tro oc lærdom, Ehwadt gudt wil ther skal komme effter. ꝛc. (Formodentlig er det blot Underskriverne, som her ere udeladte).

Denne Troesbekjendelses Forhold til den samtidige augsborgske Confession, dens maadeholdne og mandige Tone, dens Simpelhed og Klarhed ere af Andre oplyste og almindeligt erkjendte. Sammenligningen med den augsborgske Confession viser de udvortes Forholds forskjellige Indflydelse: de tydske Rigsstænder overleverede en Apologie, med Beviissteder af Skriften, Kirkefædre og Historien, de vilde godtgjøre, at de i Læren ikke afvege

Kirkeforsamlinger nogen Betydning og kunde ikke tænke paa at hævde saadannes Uafhængighed af Paven; men derimod kunde de passende slutte deres Bekjendelse med Henviisning til den usynlige Herre, hvis Aand gjør En og Alle frie for al menneskelig Auctoritet og giver Kirkens Medlemmer deres sande Præg.

fra Kirken eller ikke deelte Kjætteres og Sværmeres Vildfarelser; de danske Protestanter udtale deres Troe som beviist og alene i Modsætning til de Catholske: den augsborgske Confession fralægger f. Ex. Protestanterne i 16de Art. de for Staten farlige Grundsætninger, som Anabaptisterne hyldede, medens den kjøbenhavnske Confession i 37te Art. alene protesterer mod den catholske Geistligheds statsborgerlige Anmasselser. Men denne Sammenligning kan ogsaa oplyse det forskjellige aandelige Standpunct, paa hvilket Reformationen stod i begge Lande: i Tydskland stod den theologiske Videnskab, i Følelsen af sit eiendommelige Liv og sine Interesser, ved Siden af Reformationsværket, som besjæledes af den; derfor blev den augsborgske Confessions Anordning laant fra det theologiske System, saalangt det kunde følges, og derfor bleve de speculative Lærdomme om Friheden og de gode Gjerninger omhyggeligt udviklede. Men i Danmark besjæledes Reformatorerne kun af den practiske Interesse: Christi Sendelse og Liv blev kun betragtet i Forhold til Menneskets religiøse Liv (5te og 7de Art.), Villiens Frihed blev ei omtalt, og kun mod menneskelig Fornuft og Viisdom blev protesteret i almindelige Udtryk (19de Art.). Derfor bleve ei heller Læresætninger og Misbrug adskilte. Den ledende Traad for Anordningen gav det apostoliske Symbolum, idet Forfatterne til dets Artikler have knyttet deels Indholdet af det Athanasianske, deels hvad Tidsforholdene bøde at omtale: saaledes repræsenterer den 4de Art. det apostoliske Symbolums første Artikel, de næst følgende, 5te til 10de, dets anden og de øvrige, 11—35, dets tredie, saa at dets enkelte Led lade sig paavise; til Bekjendelsen af Kirken er især meget knyttet; Bekjendelsen af Kirken som de Helliges Forsamling giver Anledning til Indsigelse mod Helgendyrkelsen, 31 og 32; Syndernes Forladelse ligger til Grund for den 33te; de to sidste Led ere samlede i 34te og 35te. De sidste Artikler, som handle om de kirkelige Standsforhold, Poenitentse og Billeder,

maae betragtes som Tillæg, der ei have villet ladet sig knytte til Hovedtraaden. Men i Spidsen staaer Protestantismens Grundsætning (Art. 1—3) udtalt med en Bestemthed, som viser baade Prædicanternes uforfærdede Mod og i Forbindelse med den sidste Artikel deres fuldkomne Overbeviisning om, at en fuldstændig Løsrivelse fra den historisk udviklede Catholicisme var nødvendig. Det var sømmeligt, at de udtalte sig uforbeholdent i deres Troesbekjendelse, og det var tillige forstandigt, naar de ved den troede at give Kongen den Anviisning til Kirkens Reformation, som han kunde ønske.

Den 9de Juli eller snarere den 11te Juli overleverede Tausen de 43 Artikler til Kongen i sit og sine Brødres Navn *). Havde de Catholske tiltroet Prædicanterne Modløshed paa Grund af deres Taushed, da maatte nu deres Jubel ophøre; thi ei alene Kongen modtog deres Troesbekjendelse, men for Folket blev den paa samme Tid bekjendtgjort, idet de evangeliske Prædicanter alle tilsammen deelte den imellem sig og begyndte at forklare den i tvende Prædikener daglig i Helliggeistskirke, under stort Tilløb af Tilhørere **). Vistnok have de da ikke længere skaanet Mod=

---

*) For den 9de Juli kunde Sadolins Ord, at de Lutherske holdt sig stille i otte Dage, synes at tale; men da de Prædikener, som begyndte efter Artiklernes Overgivelse, kun siges at være holdte paa Søgnedage, kan Troesbekjendelsen neppe være indgivet før den 10de, som var Søndag.

**) Helliggeistskirke var en Klosterkirke, som tilhørte den Hellige Aands Hospital (nu Vartov). Rimeligviis har Magistraten allerede da tiltaget sig Forstanderskabet for dette Kloster og anviist Prædicanterne dets Kirke. Det indsees i Øvrigt ikke, hvorfor de evangeliske Prædicanter ikke hellere eller dog tillige benyttede Nicolaikirke, i hvilken Tausen allerede eet Aar havde holdt evangelisk Gudstjeneste. Maaskee Sadolin, som nævner Helliggeistskirke, kun har tænkt paa de fremmede Prædicanter og forudsat som naturligt, at Tausen prædikede over sin Andeel af Artiklerne i sin egen Kirke.

standerne. Deres kraftige Tale satte Staden i Bevægelse, Prælaterne i Skræk.

Men den kjøbenhavnske Troesbekjendelse forsvinder strax af Forhandlingernes Række, næsten saa hurtigt, som den var indtraadt i den. Ifølge Forfatternes Yttring maatte den ansees ei mindre som Grundlaget for enhver Discussion af det Hovedspørgsmaal, om de Evangeliske vare Kjættere, end som en Regel for den attraaede Reformation. Alligevel finder man hverken, at Kongen har tilstillet de Catholske den, eller at disse under Sagens videre Fremgang have taget noget Hensyn til den. Forfatteren af den latinske Gjendrivelse synes aldeles uvidende om denne Troesbekjendelses Tilværelse, skjønt han vel i en egen Afhandling bestrider det protestantiske Princip om Skriftens Tilstrækkelighed. Om Kongen havde havt i sinde at gjøre en Brug af de 43 Artikler, som han senere ikke gjorde, kan kun bedømmes, naar vi have betragtet

§ 6. De Catholskes første Skridt.

Prælaterne havde til Herredagen medbragt de dueligste Stridsmænd, som de forefandt i Landet, og nogle tydske, som de „med svar Guld og Penges Spild", siger Sabolin, havde hidkaldt fra Cøln. Af de Indenlandske nævner Historien **Paulus Eliæ**, der endnu kaldtes Lector ved Universitetet og dengang havde opnaaet den høie Værdighed af Carmeliterprovindsial, de Evangeliskes uforsonlige Fiende; **Christen Muus**, Lector i Aarhuus, som ifølge den malmøeske Beretning stræbte at vende den gode Bisskop Ove Bilde fra Sandheden; Mester **Jørgen Samsing**, Cantor i Aarhuus, der havde hentet de fremmede Doctorer; Broder **Hans Nielsen** af Fyen, hvem den malmøeske Beretning kalder Djævelens Discipel, falske Munk og ulærde Doctor, Dominikanerprovindsial (praevaricatorum provincialis ved en forsætlig Trykfeil for praedicatorum), Forfatter af et Brev til Bi-

skoppen af Fyen imod den malmoeske Reformation; Adzer, Cantor, og Ulf, Cannik i Lund, der begge skildres med de sorteste Farver af Petrus Laurentii i hans **expostulatio**; Mester Morsing af Domcapitlet i Viborg, som var en af dem, de Evangeliske havde bandlyst; en Munk fra Aalborg, hvis Navn ei angives, men hvem Sabolin betegner som det høiværdige Sacraments nye Kjætter. Om ogsaa Niels Pedersen, Graamunk i Svendborg, og Peder, Gvardian i Lund, der begge nævnes med stor Forbittrelse af Petrus Laurentii, have deeltaget i dette Stævne, vide vi ikke. Blandt de fremmede „aristoteliske og papistiske“ Doctorer og Mestere, som Sabolin ligner med de ægyptiske Jordemødre, der for Penge skulde staae Kirken bi i dens Nød, er Doctor Stagefyhr den meest bekjendte; han nævnes ei alene i alle Beretninger, men fremstilles ogsaa i den danske Bearbeidelse af Satiren **Dialogus** som Repræsentant for den udenlands fra tilkaldte Hjelp under Navn af **Dr.** Stagebrand. Foruden ham nævner Sabolin en Doctor af Bamberg, der ellers ikke er bekjendt. Hvormange udenlandske Lærde Prælaterne overhoved have havt hos sig, fortælles ikke; at de skulde have indkaldt Danske, som studerede i Cøln, hvilket Huitfelds Ord kunde synes at antyde, finder ikke Medhold i nogen af de samtidige Beretninger.

Med en saadan aandelig Magt var det vistnok Prælaternes Hensigt, at gaae de Evangeliske under Øine. Men dersom det umiddelbare Sammenstød med Prædicanterne kunde undgaaes, dersom man kunde udvirke deres Undertrykkelse ved Forhandlinger med Kongen og de verdslige Raader, saa maatte det synes baade en kortere Vei og mere overeensstemmende med Prælaternes Værdighed. Som Medlemmer af Rigets Raad og som de, der støttede deres Sag til Statens Love, gjorde de derfor først et Forsøg paa at nedslaae Modstanderne med Kongens Haandfæstning og andre Retsvaaben; maatte Forsøget lykkes, blev Religionsforhandlingen overflødig. Allerede fra Herredagens første

Begyndelse havde de den Forestilling færdig, hvormed de vilde anbefale Kirkens Ret og Bedste til Konge og Raad; men i den hele første Uge kunde de ikke opnaae Gehør hos Kongen. Om andre os ubekjendte Forhandlinger have krævet Kongens hele Opmærksomhed eller hans Ulyst til at høre Prælaternes saa ofte gjentagne Bebreidelser har foraarsaget denne Forsinkelse, vide vi ikke; men den Formodning ligger nær, at Kongen har opholdt Prælaternes Andragende, indtil de Evangeliske havde overleveret ham deres Troesbekjendelse. Paa samme Tid, som dette skete, modtog han Prælaternes vidtløftige Demonstration, som findes aftrykt i N. D. M. 5, 315 fgg., ganske lignende de Forestillinger, som vare overleverede paa tidligere Herredage, kun endnu mere indtrængende og affattet i Prælaternes Navn alene, stilet til Kongen, men tillige bestemt til at kjendes af hele Raadet *). Prælaterne slutte sig i Begyndelsen til Kongens Indkaldelsesskrivelse til Herredagen, medens de lade Stævningen aldeles uberørt; „paa hans Naades Begjæring vare de nu tilstede i Kjøbenhavn; de yttre, at ligesom ogsaa Kongens Brev giver tilkjende, at Lutherdommens Prædiken siges at stride mod Kongens Reces, saaledes see de sig nødte til at give ham deres Underviisning og Mening, haabende, at Hans Naade vil optage den gunstigen.

*) Den latinske Gjendrivelse angiver dens Indhold meget rigtigt: cum Reverendi Patres Episcopi cæterique Danicæ Ecclesiæ Primores vix post primam Hebdomaden ad causam ecclesiæ proponendam Regias aures nacti, pro munere suo Regiam M. officii gladii et jurisjurandi Ecclesiæ præstiti admonuissent, querela proposita de plurimis atque gravissimis contumeliis, injuriis et damnis prorsum intolerabilibus, quæ Christo, Ecclesiæ, sibi gregique Dominico, fidei suæ concredito, aliquot jam annos impune per Concionatores istos, scilicet Evangelicos et Apostolicos, quotidie irrogarentur, idque septem et viginti Articulis oblatis — in quibus potissime hæreseos accusarentur; isti ad objectos articulos a R. M. respondere jussi etc.

De erklære, at de ved Ed og Samvittighed ere forbundne til at opretholde den hellige romerske Kirke; de protestere derfor mod det nye Regiment og den nye Skikkelse, som Prædicanterne havde foretaget sig, indtil den romerske Kirke eller det almindelige Christendoms Raad maatte gjøre anden Skikkelse i Kirken end hidtil; thi de høre til den almindelige Kirke, medens Lutheranernes nye Paafund af Pave, Keiser, Universiteter og Lærde i alle Lande ere fordømte som Kjætterie. Alligevel love de al tilbørlig Troskab, forhaabende, bedende og formanende, at Hans Naade vil fyldestgjøre sin Ed, Haandfæstning og sit ofte gjentagne Løvte, at holde Kirken og Prælaterne ved Lov, Friheder og Privilegier." De anføre derpaa Haandfæstningens Ord, som forbinde Kongen til at overholde Kirkens Rettigheder og afværge det lutherske Kjætterie. Hertil knytte de Klager over, „at den hellige Kirke og geistlige Stand tvertimod Haandfæstningens Lydelse i mange Maader ere blevne besværede, foragtede, forkortede (ɔ: forurettede) og fortrængte (ɔ: fortrykte) Gud den Almægtigste til Haan og Fortørnelse, D. N. N. og menige Rigens Indbyggere, geistlige og verdslige, til stor Skade, Hovmod, Foragt og langsom Fordærvelse, besønderlig i følgende Stykker: Gud og hans Moder, den himmelske Dronning og de velsignede Helgene forsmaaes og bespottes; Gudstjenesten, som pleiede at holdes Nat og Dag i Kirker og Klostre, nedlægges; Kirker og Klostre borttages og nedbrydes, som christne Forfædre med deres Gods og Penge have funderet og stiftet Gud til Lov og Ære; Clenodier borttages og forkommes; Pave, Biskopper og Prælater udraabes for Antichrister, Sjælemordere og Tyranner, ei alene til Skam for dem selv, men og for Konge og Rigsraaderne, med hvem Prælaterne sidde i Raad som ærlige Mænd; Klosterfolk forjages og lide Nød og Spot; Kirkens Gods betynges og formindskes mod Landslov og Privilegier. Hvilke fornævnte Brøst med mange flere ere mod kon. Ed og Haandfæstning, al skreven Lov og imod den

Christendoms Skikkelse, som har været i Christendommen over tusinde Aar og mere." Prælaterne varsle Hevn og Straf formedelst saadanne Gjerninger og Guds Fortørnelse, og henvende Talen tillige til Rigets Raad med Formaning, at Konge og Raad vil fuldgjøre den odenseiske Reces, og at Kongen vil betænke betimeligen at afhjelpe de nævnte Brøst og blive under den hellige Kirkes og menige Christendoms Skikkelse, indtil et almindeligt Concilium gjør anden Skikkelse, og „at K. M. vil selv rettelig og vel betænke, at H. Naades og alle Herrers og Fyrsters Velfærd, næst den almægtige Gud, hænger der paa allermeest og over al Ting, at Breve og Forsegling, som Herrer og Fyrster give deres Undersaatter eller og Undersaatter give deres Fyrster og Øvrighed, holdes paa begge Sider ved Magt." De bede de verdslige Raader gaae Kongen tilhaande efter deres Pligt og Ed, og bemærke, „at ligesom ei alene Kong Frederiks Herkomst, men ogsaa det gode Vidnesbyrd, hans Troe og Ordholdenhed havde i alle Lande, engang bestemte dem og de andre Stænder til at kaare ham til Rigets Konge, saaledes vidste og alle vel, at hans Naade ei havde taget af sig selv denne Fordærvelse mod den hellige Kirke, men at han var deri kommen og paaført af vrang Underviisning og Tilskyndere, Guds og Kirkens Uvenner, hvilket dem Gud forlade." Endelig bede de Kongen betænke sit og Rigets Vel, den tiltagende Splid i Riget, andre Kongers Exempel og Lutherdommens Frugter i andre Lande; de ville være uden Ansvar for de Følger, som det kunde have, hvis Kongen ei vil agte denne deres Paamindelse, og slutte med den Begjæring, at Kongen vil lade det tilstrækkeligt paakjendte Lutherie afskaffe, Kirker og Klostre restituere og sikkre Prælaternes Ære og Eendrægtigheden i Landet.

Denne kraftige og velskrevne Forestilling, som knytter den catholske Kirkes Interesser saa nøie til Betingelserne for Statens Vel og Regjeringens Sikkerhed, kunde ikke forfeile sin Hensigt

hos alle dem i Rigets Raad, der endnu kunde betragte Religionssagen som en Statssag. Men den maatte være Kongen i høieste Grad uvelkommen; thi ikke blot blev han deri skildret som en aabenbar Meeneder, hvem Prælaterne paalagde at gjøre Omvendelse; men Prælaternes Protest mod den Religionsfrihed, som var tilstaaet paa Herredagen 1527, blev meget bestemt gjentaget, og hele Demonstrationen viste, hvor langt de vare fra at ville samtykke i nogen indgribende Reformation af Kirken. Hvis Kongen derfor havde i Sinde at sætte en Reformation igjennem efter Prædicanternes Principer, maatte en saadan Adresse fra den første Stand i Riget aabenbare ham al den Modstand, han vilde møde. Under saadanne Omstændigheder kunne vi vel forestille os, at Kongen ei fandt det raadeligt at gjøre Brug af Prædicanternes Troesbekjendelse, og han maatte ansee det for godt, om han kunde opretholde den Religionsfrihed, han allerede havde tilstaaet Protestanterne. Thi selv denne kom i Fare.

Saasnart nemlig Prælaterne erfarede, hvorledes Prædicanterne satte Staden i Bevægelse ved deres Taler, androge de og deres Partie i Raadet paa Forbud mod deres Prædiken. Rimeligviis have de forestillet Kongen, at de, som nu vare indstævnede for at lide Dom, ei burde tilstedes at forøge deres Partie, inden deres Lære var kjendt lovlig; rimeligviis gjentoge de Erindringen om det Betænkelige i den Gjæring og Splid, som deres Prædikener vakte, og om Kongens Haandfæstning, hvis Tilsidesættelse rigtignok ogsaa især maatte være paafaldende i det Øieblik, da Kongen ved Indstævningen maatte synes at have indrømmet, at Prædicanternes Lære kunde befindes kjættersk. Saa meget er vist, at Prælaterne efter nogle Dages Forløb satte en Forordning igjennem, hvorved det forbødes de lutherske Prædicanter at fortsætte deres offentlige Prædikener. Om dette Forbud strakte sig videre end til de paa Herredagen nærværende Prædicanter, kan ikke sees af Beretningen; men Prælaterne ansaae det for en

glimrende Seir og udspredte strax den Tidende over alt Landet, at de havde overvundet de Lutherske. „Men de sang Triumph, førend de fik Overhaand“, siger Sadolin.

§ 7. Processens Begyndelse.

De Evangeliske vidste for godt, hvorlidet det udgangne Forbud udtalte Kongens alvorlige Villie, til at de skulde have ladet Modet synke. Hvad der begeistrede dem selv, maatte de forkynde Folket. Ved at vinde Almuen mere og mere for deres Lære og Grundsætninger kunde de endnu vente at tvinge Prælaterne til Eftergivenhed. Kongen selv saae det vel ei ugjerne, at de ved at opvække Folket gjorde ham det umueligt at opfylde Prælaternes Fordringer. Maaskee tog han endog Forbudet tilbage og aabnede selv flere af Stadens Kirker for de evangeliske Prædicanter; maaskee var det alene Folkets Villie, som satte dem istand til at oversee Forbudet og optræde i flere Kirker. Efter to Dages Tausheb *) begyndte de evangeliske Prædikener igjen med større Heftighed og endnu større Kraft. „Paa den tredie Dag opstod den Herre Christus“, siger Sadolin, „herlig og vældig nok med sin Sag igjen, den de vilde have lagt død i Graven, ja efter deres gamle Munkeskik satte levende ned i Jorden, det er, nedqvalte ham, før de havde faaet Dom over ham; men det blev halv mindre (dobbelt saa galt?), saa at, medens der tilforn prædikedes to Gange om Dagen, da blev der nu fire Gange hver

*) Det kunde vel synes af Sadolins Beretning, (D. M. 1, p. 91) som her er eneste Kilde, at Tausheb kun var paabudet de Evangeliske for to Dage; men Mangelen af Originalen gjør det tvivlsomt, om der blev paalagt dem Tausheb i to Dage, eller om Lovbudet kun stod i to Dage. Da et Forbud for to Dage maatte være lige betydningsløst for begge Parter, synes det rimeligere, at Forbudet har været uden Tidsbestemmelse. Dette synes ogsaa Prælaternes Jubel og enkelte Udtryk i Sadolins Beretning at antyde. Saaledes forstaaer ogsaa Münter Sadolins Ord R. H. 2, 98.

Søgnedag og tolv Gange hver Søndag danske Prædikener allevegne i Byen *)." „De 43 Artikle, siger den malmøeske Beretning, prædikedes aabenbar i Staden og bevistes af den klare hellige Skrivt for menig Clerkerie, Rigets Raad, Riddere, Svende og menig Mand, som Kirker og Klostrene søgte." (Fol. 23). „Og see!" vedbliver Sabolin, „af denne Storm og Rey (Hey) blev nu den babyloniske Brud saa saare fortørnet og hjertekip, at hun begyndte at maatte ilde med Uretfærdighed at føde." Prælaterne saae deres Haab om at undertrykke Modstanderne med Statslovene tilintetgjort. Kongen mødte uden Tvivl deres gjentagne Henviisning til Haandfæstningen med den Bemærkning, at han ikke beskyttede Prædicanterne, forbi de vare Luthers Disciple, men forbi de havde Guds Ord og Sandhed med at fare. (Huitf. 1333). Denne Adskillelse mellem Lutheraner og Kjættere maatte indeholde en Opfordring for Prælaterne til at føre Beviis for, at de Evangeliske vare Kjættere, og altsaa til at begynde den theologiske Strid, de først havde forsøgt at undgaae. Men den blev neppe begyndt, som de oprindelig havde tænkt sig den. De havde forlangt at komme Prædicanterne tilords, og en Deel af deres lærde Hjelpere ønskede bestandig en Samtale; men de udenlandske Theologer krævede paa det Bestemteste Sagens skrivtlige Behandling. Deres Villie seirede, og Prælaterne indgave deres Anklage skrivtlig i 27 Artikler til Konge og Raad. Den indledes med den sædvanlige Henviisning til Kongens Haandfæstning,

*) Disse Ord forudsætte, at mange af Byens Kirker ere blevne aabnede for de Evangeliske, og finde maaskee deres Forklaring i Rønnows Klage over, at Sognekirkerne i Staden, hvoraf nogle Canniker i Fruekirkes Capitel skulde leve, vare blevne dem voldelig fratagne. (Huitfeld p. 1334). Det er rimeligt, at Menighederne have gjort deres Eiendomsret til Sognekirkerne gjeldende og med Kongens stiltiende eller udtrykkelige Tilladelse indrømmet de nye Prædicanter dem.

mod hvis rene Ord Mester Hans Tausen og nogle andre Prædikanter, Luthers Disciple, havde beraabt og besagt den ganske Christendom, navnlig i de følgende Artikler. Af de 27 Artikler angaae de 25 Protestanternes Lære og Grundsætninger, i de to sidste føres Klage over Tausens Indgreb i den bisoppelige Ordinationsret og over den viborgske Excommunication. (See ovenfor S. 15). De første angive Stridspuncterne ret fuldstændigt, idet de af væsentlige Puncter kun forbigaae Artiklen om Skrivten og dens Forhold til Kirken. De ere klogt valgte og vidne om Indsigt i den catholske Christendoms Væsen og Protestantismens Svagheder: Artiklen om Kirkens Ufeilbarhed staaer i Spidsen, og Ophævelse af Menneskets Frihed forekastes Protestanterne i to Artikler. Men paa mange Steder ere Prædicanternes Paastande overdrevne, f. Ex. at alle Præster skulle være gifte, at Tiende er ei mindre end anden Kirkens Rente en uretfærdig Oppebørsel; og ligesom der intet Spor er af Bekjendtskab med de 43 Artikler, men adskillige Vidnesbyrd om fuldkomment Ubekjendtskab med dem, saaledes er der al Grund til at troe, hvad Prælaterne senere sagde i et Brev, at de havde opskrevet disse Artikler somme af Vidskab og somme af et almindeligt Rygte. Det er ikke fornødent her at lade dem aftrykke, deels fordi de bekjendte Aftryk *) ei frembyde betydelige Varianter, deels fordi deres Indhold ikke fik nogen Indflydelse paa Herredagsforhandlingerne. Hvo der har opsat disse Artikler, vide vi ikke; de Evangeliske tillagde deres

*) De fandtes i Sadolins Beretning og findes i den malmøeske Beretning Fol. 25 fgg. og Menige Bispers og Prælaters christelige Gjensvar til de Lutherianske Article 1533; hos Huitfeld p. 1326; i Woldikes Apologia Concionatorum Evangelicorum; Pontoppidans An. Eccl. 2, 843 og for største Delen i Holbergs D. Hist. 2den Deel og Münters Ref. Hist. 2, 121; samt paa Latin i den latinske Gjendrivelse, saavelsom i Woldikes ovennævnte Skrivt.

bittre Fjende Paulus Eliæ Forfatterskabet *); imidlertid turde den dybere Indtrængen i Stridens Hovedpuncter og den stærke Udhævelse af Kirkens Ufeilbarhed antages for at vidne mod denne Mening. Rimeligst er det, at Eliæ har confereret med de tydske Doctorer og maaskee vel besørget den danske Redaction af Artiklerne. Forfatteren af den latinske Gjendrivelse omtaler dem ogsaa som sit Værk **), og Sabolin tillægger de tydske Doctorer Andeel i dem. (D. M. 1, 93).

Ligesom disse Artikler indlededes med en Tilskrivt til Kongen, saaledes sluttede de ogsaa med en Efterskrivt til ham. Da Prædicanterne lærte disse og mange andre Kjætterier, bade Prælaterne, at Kongen vilde befale Tausen og hans Tilhængere inden kort Tid skrivtlig at bevise og bestyrke disse Artikler og hvad anden Beskyldning de havde mod dem og den menige Christen Kirke. For at give deres Skridt alt Udseende af en formelig Retssag, bade de tillige, at Kongen vilde stille en stærk og fast Borgen for, at Prædicanterne skulde blive tilstede hver i sin Bye, indtil hele Sagen var tilende. Naar de havde faaet Modpartens skrivtlige Indlæg, vilde de give deres Gjensvar og derpaa henstille Sagen til uvildige, udvalgte Dommere, hvis Kjendelse de selv

*) Ikke alene gjorde de i deres Svar til den tredie Artikel et uventet Udfald paa Paulus Eliæ; men den malmøeske Beretning tilføier hans Navn i Marginen paa et Sted, hvor Prædicanterne i et Brev omtale „den gode Mand, som har tjent Prælaterne i denne Sag."

**) Fol. 65, hvor Forf. omtaler en Uovereensstemmelse mellem den danske Text i de 27 Artikler og den senere leverede latinske: nulla id certa ratione fecimus, (nemlig at udelade Ordet sanctam) at utriusque proprietas lingvæ sua sponte hoc secum attulit. Nam ut in lingva nostrate germanica semper ecclesiam adjecti sancti epitheto, nominitare solemus, ita quoque in lingva vestra Danica *opinor* contingere, quippe quam germanicæ lingvæ æmulam et imitatricem esse animadverterim. At in Romana lingva rem secus habere, quis nescit?

uden Forbehold vilde underkaste sig, ligesom de ventede det samme af Prædicanterne.

Saa alvorligt meente Prælaterne det med den Proces, de nu begyndte; de maae have stolet fast paa deres Sags Retfærdighed, saafremt de virkelig havde i Sinde at handle efter denne Erklæring. Men rimeligviis tænkte de Fleste sig alene Paven eller lærde Theologer som de Dommere, om hvilke der kunde være Tale; i det mindste ansaae Forf. af den latinske Gjendrivelse det for det Urimeligste, han havde hørt, at lade en Religionstvivst paadømme af andre Dommere; og for Saadanne turde de vel indlade deres Sag.

De 27 Artikler vare paa Dansk overleverede til Kongen. Saaledes bleve de ogsaa tilstillede Prædicanterne til Besvarelse. Men dette synes ikke at have været overeensstemmende med Forfatternes Villie. Da en latinsk Oversættelse senere blev leveret, vilde de have den betragtet som den egentlige Klage, og Forf. af den latinske Gjendrivelse besværer sig over, at den danske Klage var meddeelt Prædicanterne af Nogle i Kongens Huus, uden deres Befaling, ja uden deres Vidende *). Mod Alles Villie er det dog neppe skeet; og man kunde fristes til at formode, at Prælaternes danske og tydske Raadgivere ikke have været ganske enige eller ikke handlet efter fælleds Overlæg; thi i den danske Skrivelse til Kongen omtales ei alene ikke nogen latinsk Oversættelse, som skulde oppebies; men idet Prælaterne bede, at Kon-

*) I Gjendrivelsen af Prædicanternes Svar til den første Artikel: porro quod in calce responsionis vestra nos inconstantiæ notatis eo nomine, quod in hoc articulo prius danice vobis oblato, a nescio quibus Regiæ-familiæ, citra jussum nostrum, imo nobis omnino nesciis, accusavimus vos docuisse Populum, sanctam Ecelesiam per tot annos (i 13 eller 1400 Aar) errasse. Post vero in eodem latine reddito, prædicasse vos, simpliciter Ecclesiam errasse.

gen vil tilholde Tausen og hans Tilhængere inden kort Tid at bevise og bestyrke disse forbomne Artikler, betragtes aabenbart de danske Artikler som de, der skulde forelægges Prædicanterne. Det stemmer godt overeens med de danske Prælaters og Pavl Eliasens Anskuelser at indlade sig i en dansk Strid; thi de troede endnu, at de havde Sandheden og Retten i den Grad for sig, at de vel kunde overbevise ethvert fornuftigt Menneske. Ogsaa den Uforbeholdenhed, hvormed de uden al Indskrænkning underkaste sig uvildige Voldgiftsmænds Kjendelse, turde være et Beviis paa, at de tydske Doctorer ei havde sønderlig Deel i denne Skrivelse til Kongen. Men hvorledes det end forholder sig hermed, var det første Skridt til en formelig Retssag gjort af Prælaterne ved de 27 Artikler.

§ 8. Betragtninger over Processen.

Saaledes var først i den tredie Uge Begyndelsen gjort til den Retssag, som var Herredagens aabent udtalte Formaal. En saa lang Tid var allerede forløbet, inden Prælaterne fremkom med deres Klage: regne vi nemlig, at de 43 Artikler bleve overgivne den 11te Juli, maae de Prædikener, som holdtes over dem, have varet fra 12te til 15de eller 16de Juli; thi Sadolins Ord, at Prædicanterne prædikede over dem to Gange hver Søgnedag i Helliggeistskirke, antyde et Tidsrum af adskillige Dage. Derpaa fulgte to Dages Stilhed; de evangeliske Prædikener toge altsaa deres Begyndelse igjen, maaskee Søndagen den 17de Juli eller senere, og da den derved opstaaede Bevægelse afnødte Prælaterne Klagen, kan den ikke være indgivet tidligere end i Ugen fra 17de til 23de Juli.

Det syntes at ville blive en Proces af en ganske egen Art. For Konge og Rigsraad, Landets øverste Domstol, pleiede vel Prælater saavelsom alle Rigets Indbyggere at stille sig i verdslige Anliggender; men her var, med Undtagelse af den i de to

sidste Artikler paaankede Adferd, et reent theologisk Spørgsmaal at afgjøre, nemlig om Prædikanterne førte Vranglære eller ikke. Derom kunde efter Rigets Forfatning kun Kirkens Styrere domme, og Rigsraadet kunde kuns forsaavidt give en Kjendelse, som det vilde underskrive de geistlige Medlemmers Mening; men disse optraadte selv som Anklagere. Men det var heller ikke Prælaternes Mening, at underkaste Sagen Rigsraadets Dom; de vilde kun føre en Proces for Rigsraadets Øine, og naar Dom var fældet af de udvalgte Dommere, skulde Raadet give den theologiske Dom dens tilhørlige borgerlige Virkning. Men endog saaledes maatte Raadet befinde sig i den største Forlegenhed; thi ligesom intet Menneske gjør sin religiøse Overbeviisning afhængig af Andres Mening, saaledes kunde Raadet heller ikke lade sin Handlemaade i Religionssagen bestemme ved en af Andre fældet Dom. Allermindst kunde Kongen, der allerede var fuldkommen Protestant, lade sine Troesforvandtes Skjæbne beroe paa en Kjendelses uforudseelige Udfald.

Prædikanterne syntes derimod fra en Side at have meent det alvorligere med en Proces; de kunde ikke tage i Betænkning, at indlade deres Sag for selve Rigsraadet og Kongen; thi da de havde den hellige Skrifts rene Ord for sig, kunde de ikke forestille sig, at Dommen skulde gaae dem imod; og ligesom deres og Tilhængeres Troe var uafhængig af en menneskelig Dom, saaledes var ogsaa deres Stilling tilstrækkelig sikkret i Kongens og den christelige Mands Villie. Men paa den anden Side maatte de Evangeliske dog tillægge Processen en indre Modsigelse, hvorved den tabte al Betydning: thi Protestanterne tilkjendte ingen jordisk Dommer Ret til at afgjøre i sidste Instants, hvad der er Kjetterie *). De kunde altsaa ikke med nogen Iver

*) Fra sit Standpunct skrev Paulus Eliæ med Føie om dem: the wilei hwerk aff alle oc aff inghen lade seg sighe; icke betencke the

ville befordre Gangen af en Proces, hvis Udfald var betydningsløst for dem. De betragtede sig som dem, det vare „nødte ud paa Banen med Modstanderne, for at forfægte deres Sag med det aandelige Sværd og afværge ikke deres egen, men Guds Uret, eller i det Mindste svare dem eenfoldelig til deres Beskyldinger.“ (D. M. 1, 91).

Men om nu denne indviklede og for den ene Part betydningsløse Proces slet ikke førte til nogen Dom? I dette Tilfælde vare Kongen og Raadet befriede fra deres vanskelige Stilling; de Evangeliske maatte beholde deres Religionsfrihed og kunde alligevel sætte Reformationen igjennem; kun Prælaterne, som havde anklaget, maatte drive paa Dom. Det kan derfor ikke undre os, om Prædicanterne lagde allehaande Vanskeligheder i Veien for Sagens Fremme. Ogsaa Kongen gik tidlig ind paa den samme Anskuelse og følte sig ligesaa lidet opfordret til at fremme Processens Afgjørelse ved Dom. Vel havde han vistnok kunnet bevirke ikke alene Prædicanternes Frifindelse, men vel endog en Fordømmelsesdom over den catholske Lære, hvilken da Folket i Staden havde givet lydeligt Bifald; men den vise Frederik fandt vistnok, at den Tid endnu ikke var kommet, da han turde bryde med en saa mægtig Stand som Geistligheden og kaste sig i Armene paa Almuen til Kamp med Prælaterne og deres adelige Slægt og Venner. Mindst turde han nære Tvedragtskilden paa en Tid, da Christian den Anden truede Riget. Han besluttede derfor at holde sig udenfor Striden og kun benytte Leiligheden til at fremme Afskaffelsen af de værste Misbrug. Han stod som Mellemmand mellem de stridende Parter og lod begges Indlæg og Breve passere gjennem sine Hænder, uden aabenbart at gjøre fælleds Sag med nogen af dem. Men det er vel muligt, at

---

noghen dommere, ther maa schellne mellom thennom, som ere twedragtighe wdhen seg sellffuer. (Til Kong Gøstaff fol. 3—4).

han kan have understyttet Prædicanterne med Raad, og i det Enkelte vel ogsaa i Gjerning have viist dem mere Gunst end Modparten. Et Beviis paa hans Ulyst til at tage sig af den begyndte Sag afgiver allerede det første, han foretog sig; thi istedetfor alene at forelægge Prædicanterne Klagen, sendte han dem den med den Forskrivt og Efterskrivt, som dog udelukkende vare bestemte for ham selv og Raadet.

§ 9. Prædicanternes Svar og Klage.

Saasnart Prædicanterne modtoge de Catholskes Klagemaal, saae de, at de vare fulde af Overdrivelser, der gjorde enkelte Paastande ligesaa ubeviislige som urimelige, f. Ex. at de skulde have lært, at den hellige Kirke havde faret vild i 13 eller 1400 Aar; at det ikke staaer i Menneskets Magt at gjøre eller lade Noget, men at alt, hvad der skeer i Verden, skeer saa, at det kan ingenlunde anderledes være; at alle romerske Bisper have været Antichrister; at de viborgske Mænd havde tilkaldt borgerlig Magt til at forfølge deres Band o. m. „De indeholdt næsten saamange Løgn som Artikler“, sagde de om dem. Alligevel havde de kunnet give deres Tilsvar og oplyst det Feilagtige og forsvaret deres Lære, saafremt de havde ventet sig Noget af en theologisk Strid; men da dette ikke var Tilfældet, toge de Klagen fra en reen juridisk Side og exciperede imod den som ulovformelig. Den var uden Underskrivt og altsaa at ansee for anonym. Derfor gik de ind til Kongen med en Begjæring, hvis Indhold den malmøeske Beretning, i Mangel af Originalen og Copie, angiver saaledes: „att hanß naadis høgmegtighedt wille werdis til att eske oc vdkreffue aff forscreffne bisper vidnesbyrd oc bestandelse (ɔ: Tilstaaelse) met teris indzegle eller oc handscrift, att theße forscreffne 27 klagemaal wor theriß aluerlige klage oc articke, hvilke the wille bestaa oc beuise oß offwer, att wi y saadan maade oc mening haffde thennom predickedt oc lærdt, oc the wille

y alle maade kennes oc beuise, att the wore ketterske oc vchristelig." Denne Fordring maatte sætte Prælaterne i den største Forlegenhed; og naar man betænker, at den nylig aftraadte Biskop af Fyen var indstævnet for samme Herredag og formedelst en ubeviislig Beskyldning faae Dage senere blev dømt paa sine tre Mark, kunde Prælaterne troe, at Prædicanterne tilsigtede et lignende Udfald af deres Proces *). Prælaterne vare for kloge til at løbe i denne Snare; de svarede i følgende Brev:

Høyborne første keriste naadige herre, haffwe wi wndfanget oc wel forstandet then scrifft, eders K. M. oss lodt til hende skicke, anrørendiss the artickle, wi eders Kongelige høgmegtighedt om theße ny predicanter tilkende giffuit haffue, y huilke samme article wi somme optegnet haffue aff vitskab oc somme aff ett almyndeligt rocte, wdy saadan mening, att er ther naager, som the icke bekenne att were theriss lærdom, thennom maa the affslette; huilke the oc wille bekende, att the thennom beuise met scripten bode paa danske oc latine, ligeruist som the thennom vndgelde wille oc saa met theriss handt oc vnderscrifft, wille wi oc giffue thennom tilbørlige scrifftlige gensuar.

Eders K. M. willige troo mendt oc vndersaatte Danmarckes rigess prelater.

Ved denne Skrivelse fragik Prælaterne, at deres Artikler vare en egentlig Anklage, og begjærede i Grunden, at Prædicanterne skulde selv angive deres Lære. Underskrivter under Klagen kunde da ikke længere fordres; først naar Prædicanterne havde indgivet en underskreven Fremstilling af deres Lære, skulde den egentlige Procedure begynde. Men medens den første Vanskelighed blev omgaaet ved denne Erklæring, indeholdt den samme Skrivelse Spiren til en ny Tvistighed om Formaliteter. Præ-

*) Om denne Sagens Vending har Sadolin ikke eet Ord, skjønt han meddeler Prælaternes Svar i Anledning af denne Fordring.

laterne eller deres Medhjelpere fandt det nemlig raadeligt og nødvendigt at æske Svaret baade paa Latin og paa Dansk. Dog inden denne Fordring blev yderligere drøvtet, opsatte Prædikanterne efter nogle Dages Overlæg et Svar paa de 27 Artikler samt en Contraklage. Thi skjønt de Catholskes Klage var ulovformelig, ønskede Kongen dog, at Prædicanterne skulde besvare den; de fik derved Leilighed til at forelægge Rigsraadet deres Lærebegreb og kunde undgaae det Skin af Trods, som Vægringen vilde give dem. Dette Svar slutter sig til de 27 Artikler og indeholder deels en Afviisning eller Gjendrivelse, deels en Bekjendelse og et mere eller mindre udført Forsvar *). Hvo som vil sammenligne de danske Protestanters Lære med de tydskes, vil heri finde det Actstykke, som mere svarer til den augsborgske Confession end de 43 Artikler. Men ogsaa her er de danske Reformatorers Tone mindre skaanende, stundom bitter; men Foredraget er concist, klart og mandigt. Beviserne ere for en stor Deel de samme som i den augsborgske Confession; kun de udførligere historiske og patristiske anvendes ikke.

Artiklerne ledsagedes af en Epilog, som kun findes i den malmøeske Beretning:

Hogborne første allerkereste naadige herre, eders naadiß høgmegtighedt K. M. verdiß til at anamme theße vort korte swar

---

*) Denne af Woldike benævnte apologia concionatorum evangelicorum var optaget i Sadolins Beretning og findes i den malmøeske Beretning, i Menige Biscoppers oc Prelaters christelige gensvar, hos Huitfeld og for en Deel hos Münter, udgivet af Woldike. De tre oprindelige Recensioner, som vi kunne sammenholde, afvige vel i mangfoldige Ord: det Aftryk, som findes i Men. Bisp. og Pr. Gjensvar er mindst paalideligt, Huitfelds stemmer temmelig nøie med den malmøeske Beretning, uden dog at være udskrevet efter den; men Afvigelserne ere uden Indflydelse paa Meningen og Huitfelds Text i det Hele saa reen, at jeg kan overlade til den, der vil bearbeide den theologiske Polemik, at give en berigtiget Text af dette Actstykke.

til then anklage, som Danmarcks rigiß bisper oc prelater met theriß clerkeri inførde paa oß fatige mend for eder naadiß høgmegtighedt K. M. Huilkedt wi haffue giørtt paa thet allerkortøste, bode for tiden vor oß kort oc saa forthi wi fornumme ingen stor alwerlighedt hooß thennom y thenne sag, y thet the saa wbeskedelige haffwe ladet tilhobe screffuet theße klagemaal. Oc then gode mand *), som haffuer tyent thennom her wthi, haffuer luffuet oß saa wbluelige paa, saa att han haffuer noget nær indførd saa mange løgner som articler. Icke er thet heller nog att the bede oß nw bag effter slete aff, siden the haffue alffwerlige fort saadanne klagemaall for eder naadiß høgmegtighedt K. M. oc Danmarcks Rigiß Raad. Thet haffde burd thennom selff att slettet aff til forne eller oc nu y thet mynste. Men saa meget som wi i thenne anklage wederkende for wor lærdom, thet beuise wi scriffttelige nu paa thett allerkorteste beplictendeß oß til lengre oc widere beuisning effter som theriß tiltall bliffuer, naar som the then aff oß tilbørligen effindiß worde.

Med denne Apologie fulgte Prædicanternes Klagemaal. Det er rimeligt, at de saameget hellere have besvaret den Anklage, mod hvis Form de i selve Svaret endnu protesterede, som de just derved fik Leilighed til at indgive deres eget Actionsindlæg. Dette er skrevet uden al Skaansel **):

Ydermere er oc the gode herrer begerendiß aff ederß naade K. M. att wi skulle tesligest giffue til kende, hueß andett wi

---

*) I Marginen: Lecter Pauel.

**) Huitfeld (p. 1332) synes at henføre denne Klage til Herredagens sidste Optrin, og Historieskriverne følge ham deri; men en Omsætning er øiensynlig hos Huitfeld. Den malmøeske Beretning forbinder Klagen umiddelbar med Apologien, og Breve, som nedenfor skulle anføres, forudsætte den. Den findes aftrykt efter Huitfeld i Wøldike Apol. Concion. p. 304. Pontoppidan Ann. E. 2, 847. Münter Ref. Hist. 2, 139. Den fandtes ogsaa i Sadolins Beretning og meddeles her efter den malmøeske.

haffue thennom att wyde oc then menige christen kyrcke. 1. Tha skal eders naadiß hogmeticghedt K. M. werdiß til att wide, att wi haffue ingen anklage paa then hellige kyrcke. Men thette er wor første oc største klage paa theße gode herrer (Huilke wi dog gerne bekende for gode mendt aff slegt oc ære, skickelige til at raade y werslige sager oc handel) att the bære biscoplighe naffn oc icke thet beuise mett rett tilbørlige embede oc biscoplige gerninger, effter then hellige scrifftens lydelße.

2. The icke aleneste predicke selffue inthet, Men the ey heller til skicke christelige lærde predickere oc sognepresker i theriß stigt som theriß embede tilburde oc the selff haffue beplictet thennom effter eder naadiß K. M. Receß oc mandatt.

3. Men the tilstæde groffuelige wlærde oc wgudfrygtige mend, som predicke fabler oc mennisklelig løgnactige paafundt, effter muncke drømme oc gamble papistiske sedwanlige lærdom y skrømpterij.

4. Oc saa wige oc skike the til sogneprester saadanne samme, beplictendiß thennom *) met willor oc eeder att predicke inthet andet end thet som the haffwe ladt predicket tilforne.

5. Ja ther offuer berobe oc forfølge met ordt oc gerninger thennom som ther for wden predicke Ewangelium oc straffe løgn, øgenskalkhedt oc anden wredelighedt, som er betackt wnder gudelighedtz **) skiin.

6. Oc saa tilstæde the en hob løgnactige bise mwncke oc aflatz brødhre, som fare omkring att forhindre oc fordempe Ewangelium y enfolige folck.

7. Huilke oc saa vhøffueßlige wdtsuffue fatige almwe paa gotz oc penninge, att the rette fatige maa ombere theriß rette tilbørlige almeße oc lyde nødt ther aff.

---

*) Huitfeld: »saadanne, som beplicte dennem.«
**) Huitfeld: »Gudelige.«

8. I theriß domkyrker oc kloster lade the holle en hob affgudiske meßer oc vgudelig sang, ther som the skulle holde Leißer oc predicken met anden rett gudß tiæneste for then store rentte the opbere.

9. The wdbytte theriß sogner wliglige eblandt Cannicker, herrebørn oc andre, som almwen giør ingen tiænneste, oc ther til met stede the en att haffue 6 eller 7 sogner.

10. Oc saa beholle the seg mange sogner til theriß mange gorde oc lade siden theriß scriffuere, læsepręster, eller andre fattige prester were theriß trælle til samme sogner.

11. Oc ligewell wille the (mod scrifft, kirkelow oc redeligt skell) icke tilstede, att almwen maa bruge sin christelige frihedt oc selffuer met christne oc lærde mendß raad, tilkalle seg christne Ewangeliske tiænere.

12. The forbiude prestmend att giffte seg wdy ecteskaff, oc ther medt giøre the then største part aff thennom til skørleffuere oc horkarle. Men huad somme aff thennom selffue ere, thet tale wi nu inthet om *).

Aller kereste naadige herre, theße ere nw nogen faa aff the witherlige oc groffueste stoker, som wi oc huer gudtfryctig menniske maa nødis til att klage paa, wdy huilke gudt almegtigste formedelst eders naadis høgmegtighedt K. M. wnde oß en godt Reformadß oc forbedring.

Protestaß Bekendelse

Eders naadis K. M. wnderdanige ꝛc.

(her følge de oven (p. 27) nævnte 21 Prædicanters Underskrivter) beplictendiß oß at wille bestaa emodt alle thennom, som lade seg tycke att haffue her emodt att sige o. s. v.

Denne Klage var altsaa lovformelig; den udtrykker tilfulde det protestantiske Parties Anskuelse af Herredagens Bestemmelse:

*) Herved sigtes vel især til Niels Stygge af Børglum (see *Chron. Skib. S. R. D.* 2, 595), som selv med de andre Bisskopper var var tilstede paa Herredagen.

thi ikke alene klages over Biskoppernes Forsømmelighed og Sognefolkets forladte Tilstand, men der begjæres en Reformation, som skulde strække sig til Messelæsningens og Afladshandelens og Coelibatets Ophævelse. Man kan derfor ikke mindre ansee dette Actstykke for en Ansøgning om den catholske Religions Afskaffelse end for en Klage over paaviste Misbrug.

Gjennem Kongen kom Apologie og Klage til det catholske Partie, og det synes, at Protestanterne tillige have tilstillet Kongen en Skrivelse angaaende Prælaternes Begjæring at erholde Svaret baade paa Latin og Dansk; thi disses næste Brev forudsætter, at Prædicanterne have afviist denne Begjæring som et Kunstgreb, der sigtede til at fjerne Folkets Deeltagelse og drage Sagen i Langdrag.

§ 10. Strid om det latinske Sprog.

Da Prælaterne saae Modpartens Svar og Klage, fandt de vel, hvad Forfatteren af den latinske Gjendrivelse (ad Art. 1) bemærker, at Svarene vare langt mere moderat affattede, end deres Prædiken for Folket pleiede at være, men dog tilstrækkelige til at fælde dem som Kjættere. Klagen maatte derimod være dem høist ubehagelig, thi deres Kirkes store Brøst vare fremdragne uden al Skaansomhed. Paa begge Actstykker agtede de at svare; men havde de allerede yttret Ønske om det latinske Sprogs Anvendelse, maatte dette Ønske nu blive meget stærkere; thi Apologien var affattet saa concis og med saa omhyggeligt valgte Ord, at de tydske Doctorer ei vilde kunne yde deres fulde Bistand, hvis man paa egen Haand gjorde en latinsk Oversættelse. Desuden havde Prædicanterne undgaaet alle scholastiske Udtryk og betjent sig af den bibelske Talebrug, der ei saa let lod sig analysere og prøve efter den cølnske Dogmatiks Schema; ved en latinsk Oversættelse maatte dog nogle af Skolens Formeler komme i Anvendelse. Desuden laae det i Prælaternes Interesse,

at holde Folket borte fra Deeltagelse i den theologiske Strid; vi skulle i det Følgende see, hvorledes Prædicanterne bragte Sagen for den almindelige Mand og i hvilken Grad de ophidsede Almuen mod de Catholske. Enten Prælaterne nu stolede paa deres Sags Retfærdighed eller ikke, maatte de vel frygte for en Mængdes Indblandelse, der fra deres Standpunct maatte ansees for fanatiseret. Imidlertid var dog denne Grund kun underordnet; thi de protesterede aldrig mod Anvendelsen af Modersmaalet, men kun mod dets udelukkende Anvendelse i en Sag, som ei kunde tilbørlig drøvtes i det *). Endelig var vel ogsaa Klagen af en saadan Beskaffenhed, at Prælaterne maatte frygte for at see den forelagt Rigsraad og Folk; denne Bevæggrund tillægger den malmøeske Beretning en stor Vægt; men da Prælaterne dog stedse tale om begge Sprogs lige Afbenyttelse, synes det, at Forfatteren af denne Beretning har tillagt den formeget, især da Prælaterne ikke engang nogensinde fordrede Klagen oversat paa Latin.

Saasnart de havde modtaget den for de tydske Medhjælpere uforstaaelige Apologie, som Forf. af den latinske Gjendrivelse kalder deres Troes eller snarere Troløsheds Forklaring og — han veed ikke hvilken — Børnesnak paa Dansk **), begyndte de med

*) Forf. af den latinske Gjendrivelse gik vistnok videre og meente, at Religionens Mysterier ei burde profaneres ved at bringes for den uindviede Pøbels Øine, at theologiske Stridsspørgsmaal ei kunde forhandles uden paa Latin m. m.; og det turde være en Virkning af den ovenfor paapegede Uenighed mellem de tydske og de danske Raadgivere, at Prælaterne ei stedse synes at dømme eens om Forhandlinger i Modersmaalet.

**) *Confut. Lat.* fol. 2: ad objectos articulos a R. M. respondere jussi, posteaquam omnes defensionem compluscu1os dies una meditati essent, tergiversando plane ac tempus eximendo, tandem fidei suæ aut potius perfidiæ rationem declarantes, nescio quas nugas danice nobis, præclari operis quidpiam exspectantibus, obtruserunt.

Iver at trænge paa den latinske Oversættelse, da de Tydske paa ingen Maade vilde tilstede Sagens Behandling paa Dansk *). De skreve til Kongen:

Stormectigste Koning oc høgborne første kiæriste naadige herre, haffue wi lest oc vnderstandet the predicanterß scriffuelse, som eders naadhe lodt oß komme till hende **), oc formerke, att the scriffue for en orsage, att the wille icke sware til wore clagemaal paa latine, paa thet at wi skulle oß icke vndrycke for then menige mand oc att wi tencke ther met nogen forhalning; thi werdis eders naade K. M. att wide, att wi wille rett alwerlige handle met thennom bode paa latine oc paa danske, att vdlendiske dommere, giffue gud huo the bliffue Lutterß eller icke Lutters, maa dømme ther paa. Tesligest paa danske, att then menige mandt maa oc wide oc forstaa, huilkett som er rett eller vrett, skell eller vskel, oc wille wi huercken y latinen eller danskeu stemple effter ordt, som er sophistiske werck, thet the haffue dog giort i theris suar, men effter grundt oc mening, forthi thet er then handling, som skal alwerlige tracteris oc offuerfaris. Bede wi oc begere en nu ydmygelige, att eders naadis K. M. wille werdiß til att holle thennom ther til, att the en nu maa strax giffue theriß articke paa latine, som the wille thennom bestaa, paa thet

*) Sammested: Verum nos, qui tum e Germania Comitiis intereramus, cum aliquoties istos ad populum deblaterantes (lapsus sum, declamantes — sentiebam) audissemus neque lingvarum illud munus apostolicum in eis comperissemus, utpote præter sonos vocesque nihil accipientes, futurum existimavimus, ut nec danice disputantes possemus intelligere. Itaque cum Evangelistis et Apostolis istis, tum Evangelica Christi promissione, cum Apostolico lingvarum munere destitutis, in Danicam conflictationem nullo pacto consentiendum rati, diu multumque apud Regiam M. urgebamus, quo jussu Regio adigerentur ipsi latine nobis reddere, quæ danice responderant.

**) Af denne Skrivelse findes intet andet Spor, see Slutningen af § 9.

the skulle icke sige, at the anderledis forwendis en som the selffue thennom vdlegge. Eder naadiß høgmectige K. M. then evige gudt befallendiß. Eders naadis høgmegtige

Kon. Ma. wnderdanige tro tiænere
Danmarcks rigiß bißper oc prelater.

Men Prædicanterne vare ikke tilbøielige til at opfylde en Begjæring, som ei kunde gjøres efter den strænge Ret; deres hele Lære var voxet paa en anden Jordbund end den scholastiske Theologie; de vilde kun forøge deres Modstanderes Kræfter ved at forelægge deres Lærebegreb for de tydske Scholastiker, og de ventede Intet af en theologisk Polemik, som vel kunde befordres ved den latinske Oversættelse, medens de ventede desto mere af Folkets uindskrænkede Deeltagelse i Sagen. De holdt sig derfor til den dobbelte Retsgrund, at den Lære, de skulde forsvare, var prædiket paa Dansk, og at Prælaterne havde begyndt Processen i dette Sprog. De afsloge Prælaternes Begjæring i følgende Brev til Kongen:

Stormectige koning kiereste naadige herre, aff the gode herrerß bisperneß oc prelaters scrifft, huilken eders naadis høgmegtighedt oß nu i dag andwordt, kunne wi atther grwndeligen acte oc formercke, y huadt mening the erlige mendt ere saa hordelige begerendes wore swar oc artickle paa latine, tha verdis til at wide keriste naadige herre, att wi effter eders naadis scriffuelse oc willie ere her komne att forklare oc bestaa then predicken oc lerdom, huilken wi haffue huer y sin steedt predicket oc lert hyemme hooß then fattyge almwe, wi ere tilkallede oc hawe y befalning, huilkedt wi oc saa haffue obenbarligen giort oc nw y tre vger oc lenger*)

*) Denne Angivelse stemmer ganske med vor Beregning p. 53; var de Catholskes Klage indgivet den 20de Juli, og et Par Dage hengaaet, inden Prædicanterne besluttede at svare, og et Par Dage anvendte paa deres Svar og Klage, kan dette Brev være skrevet den 26de Juli, altsaa 3 Uger og 3 Dage efter Herredagens Begyndelse.

haffue wærret redebone til, oc en nu ere att bestaa oc forswaare met then hellige script, huilken aff the gode herrer oß noget haffuer tiltale eller anklage y nogen redelig maade, enten paa latine eller paa danske, som the haffue oß tiltalled, saa hawe wi thennom oc swarett. Saa wille wi oc allwerlige her effter giøre, førſte the alwerlige tiltale, som the wille bestaa oc icke løßactelige effter rycte oc løsactig tidende. Eders naadis høgmegtige K. M. then barmhiertige gudt altiidt befalendis ꝛc.

Eders naadis høgmegtige K. M. wunderdanige ydmyge tro tienere predicanter.

Den tydske Forfatter klager bittert over denne Protestanternes Uvillighed: Sprogenes Gave havde disse nye, ulærde og uvidende Apostler og Evangelister ikke annammet, ligesaalidt som de efterkom Peders Ord, at vi altid skulle være beredte til at tilfredsstille dem, som kræve os til Regnskab for det Haab, som er i os. Prælaterne bebreidede dem, at de søgte Udflugter. Men deres Opførsel stod i nær Forbindelse med deres Formaal, og det var ingenlunde en blot Formalitet, hvorom man handlede.

Thi dersom Prædicanterne havde indleveret en latinsk Apologie, vilde de have givet den theologiske Strid en Betydning, som de ikke tillagde den; vistnok var det deres Hensigt med de theologiske Opsatser, som de indgave, at afværge en Domfældelse for Vranglære; men dette Formaal var i deres Øine kun underordnet, og selv det kunde de sikkrest naae ved Folkets Understyttelse; thi en Aandsretning, der i en kort Tid bemægtiger sig en Tidsalders fleste og bedste Individer, lader sig ikke forkjættre. Men af langt større Vigtighed for Prædicanterne var deres Læres Udbredelse og Kirkens Reformation, og disse Formaal stode i den nøieste Forbindelse med det danske Sprogs udelukkende Brug; thi ligesom de satte Folket istand til at dømme om den gamle og nye Læres Væsen, ved at prædike over de 43 Artikler og de andre theologiske Actstykker, saaledes vakte de den meest levende

Længsel efter en Reformation ved at meddele Folket Indholdet af deres egne Klageposter. Folkets Interesse for Sagen maatte forstærkes, naar det kunde følge dens Gang i det Enkelte. Derfor maatte Prædicanterne vogte sig for et Skridt, hvorved de lode Reformationens Sag træde i Baggrunden eller gave Religionsforhandlingerne Udseende af en Strid om Læerbestemmelser, som ikkun vedkom Skolen og de Lærde. Men deres Vægring havde ogsaa en Grund i deres Relionslæres Beskaffenhed, som de antydede i et følgende Brev; thi Prælaterne havde ogsaa stedse klarere indseet deres Interesse ved Brugen af Latin og derfor paa Nye andraget deres Ønske for Kongen, med den udtrykkelige Erklæring, at Sagen ikke kunde behandles tilbørlig uden paa Latin. De havde skrevet:

Vor kieriste naadige herres K. M. verdis att wide, att naar (ɔ: eftersom) the predicanters swar kunde icke tracteres rettelige oc børlige, wden the paa latine wdtryckes, tha bedhe wy wor keriste naadige herre K. M. att samme predicanter hollis til att vdsete thennom paa latine. Oc tha skal thennom børlige swares baade paa latine oc paa danske; forthi wi wille icke stemple effter ordt, men effter meninghe, rett grundt oc sandhedt. Thersom wy lade thennom paa latine vdsette, tha besige the oß therisß suar att haffue forwandledt. Frambdelis att the oc saa tilhollis att samtycke the dommere, som wordhe wdkorede oc ere wuildige paa begge sider til att dømme paa theris swar oc wore genswar, som wi tilforn begeredt haffue. Ellers bliffuer thet en wendelig sag oc trætte oc een langsom oc skadelige forhandlinge. Vnder theß wille wi oc saa giffue børlige swar til theris klagemaall rc.

Prædicanterne svarede *):

*) Dette Brev findes i Uddrag hos Sadolin (a. S. p. 93) og i den latinske Gjendrivelse; men meddeles in extenso efter den malmøeske Beretning.

Høiborne første keriste naadige herre, haffue wi fattige mendt eders naadis ydmyge troo tienere predicanter her vdy eders naadis riighe Danmarck, forstandet erlige mendtz bisperness oc prelaters scrifft oc ville til eders naadis høymectighedt, att the ere begerendis vore suar paa latine sienbis, att vore suar oc handell kan icke rett tilbørlige tracteris vden paa latine. Eders naadis høymectighedt wil verdis til att vide, att wi well acte oc forstaa theris mening oc huad the haffue ther vnder. Eet er thet blandt andre stycke, at vore swar scrifft oc handel skal ther met lempelige vtslas fra eders naadis raad oc almuens oc saa handles emellom them oc theris sophist Doctere oc muncke, som the gode mend haffue leyd oc kallet seg til. Wy tacke gud for sin gaffue, att wi bode kunne forstaa oc tale oc scriffue latine, huor behoff giørs, huilket the gode herre personlige wel kunne oc maa forsøge met ord oc mund, om the tuile ther paa. Men the haffue selff (som tilbørligt wor) begyntt at handle sin sag met oß paa danske, oc saa haffue wi thennom oc suaret. Oc ther ville wy frambelis bliffue ved, forthi vor predicken oc lerdom (huilken wi ere komne att forkynne oc bestaa) han haffuer veret paa danske for herrer, meste parten aff rigenß raad, i menig mandz hørelse, oc paa samme danske maal. Thet the scriffue, att vore swar, som er vor troeß oc lerdoms forklaring etc. kand icke tilbørlige tracteris paa danske, thet sige the vrettelige oc vtilbørlige. Ligervist som troen oc scrifften kunne icke tilbørligen tilstaas oc forklaris met thet maal hun er predicket paa, oc (som om) alt thet paa menig maal her til er predickedt, att thet wore wrettelige oc wtilbørlighe predicked. Oc her vdy ladhe the seg saare mercke, at teße omslag oc langsamme skadelige forhandling skal sandelige findis hooß the godhe herrer bisperne oc icke hooß oß. Huad then latinske handel oc disputatz haffver giort emellom lærde mendt oc sophististiske doctere y the stycker, som fattige almweß trøst oc salighed er anrørindis, thet haffue Eccius oc hanß partij

rundelige giffuit til kende i tydske land met latines tale, y huilken gudz ordt oc rett Ewangeliske lærdom bleff saa lenge forhindret oc forhalet, indtil thet bleff forhandled myndelige oc skellige (ɔ: mundtligt og fornuftigt) paa tydsk maal, oc sidhen met gudz hielp fick thet sin tilbørlige fremgang. Thenne the gode herrers begering er een rett fortagt orsage oc forhalning at forholle oss, som ligge her oc thære oc forsømme oss, att rett skick skal icke saa snart haffwe sin fremgang. Om dommere, wi skulle bepaa oc wedtage: først forsage wi ingen gode christne dommere; ther nest wide wi vel, huilke rette dommere ere oc bør att være. Dog bede wi ydmygeligen, att eders naadis høgmectighet wil werdis til att eske aff thennom, huilke the wuildige dommere skulle være, oc første wi thet wide, tha wille wi giffue eders naade eller the gode herrer ther swaar wppaa.

Betragte vi for det Første disse Breve alene med Hensyn til Spørgsmaalet om det latinske Sprog, seer man, at Prælaterne vel endnu love at føre Sagen baade paa Latin og paa Dansk, men at de dog ansaae Latinen for det rette Sprog, hvori Religionsforhandlinger alene kunde anstilles. Derimod vedblive Prædicanterne at vægre sig ved at indlade sig paa Latinen. Forfatteren af den latinske Gjendrivelse spotter bittert med denne Prædicanternes Skrivelse; „de brugte til Paaskud", siger han fol. 2, „at vi vilde paa sophistisk Viis have Sagen forhandlet, for at skjule Sandheden for Pøbelen og ulærde Lægmænd, ja de hentede Exempel af vort Tydskland, hvor Evangeliet (thi det er deres Talemaade) ikke havde havt nogen heldig Fremgang, da Johan Eck tilligemed Sine havde begyndt at drøvte Evangeliets Sag i latinske Disputationer: en herlig Grund og disse lærde Evangelister og Apostler værdig!" Vistnok maatte det synes en sønderlig Grund, naar de Evangeliske vægrede sig ved at bruge Latinen, fordi deres eiendommelige Lære, som netop var under Action, ikke lod sig forsvare paa Verdens almindelige og dengang meest ud-

dannede Sprog. Men Protestanterne udtalte en i Sagens Natur grundet Sandhed, idet de stillede sig i et saadant Forhold til det herskende Latin. Thi Reformationen gik ud fra Bevidsthed om Selvstændighed og alle Troendes lige Ret til at dømme om Troens Anliggender; og saasnart man indrømmede Nødvendigheden af det lærde Sprogs Brug, tilstod man med det samme, at Religionen var givet i Enkeltes Vold og ikke længere den almindelige Mands Eiendom ligesaa vel som Præsternes *). Ei mindre havde deres Indsigelse mod Latinen sin Grund i deres Læres Væsen: den evangeliske Lære var, og det især i Danmark, endnu kun en Folkereligion; den religiøse Bevidsthed, nylig vakt og næret alene ved den hellige Skrivts simple Lære, havde ikke udviklet sig til en saa systematisk Erkjendelse, at den kunde optræde mod det fiint og sindrigt udførte catholske Lærebegreb, men maatte

*) At denne Ret til at dømme om Troens Anliggender var betinget for den Enkelte ei alene ved Troens eller Fromhedens Styrke og Inderlighed, men ogsaa ved den høiere Indsigt og Lærdom, er en Tanke, der laae fjernt for den Tidsalder, i hvilken den evangeliske Kirke blev grundet; thi man havde især behov at opfordre Enhver til at vaagne og dømme over den catholske Lære; men man havde endnu ikke erfaret, at den evangeliske Lære kunde modtage meget forskjellig Opfattelse og fremkalde Stridsspørgsmaal, til hvis Bedømmelse den enfoldige Troe ingenlunde var competent. Saare sjelden forekomme derfor i de danske Reformatorers Skrivter Hentydninger til Lærdoms Nødvendighed og den almindelige Mands ei tilstrækkelige Competence, f. Ex. i de ovenanførte Klagemaal p. 61 no. 11, og i den malmøeske Beretning fol. 6: ther hører fast andet til att dømme mellom sandhedt oc kætterij end haffue en prelatiß, mesterß eller docterß titel oc naffn, som er køpt for guldt oc penninge, wilke oc wenscab — ther til hører lang tiidt at haffue øffwet seg i then hellige scrifft, grandgiffuelige offuerse henne, randsage, legge tilhobe, tracte oc betencke, bede gudt inderlige aff hierte om naade oc godt forstandt, oc betencke end siden, huadt mandt wil dømme redelige oc christelige, icke effter ett awintz rasinde oc gallet hoffuedt. Jevnfør min Dissertation p. 82—83.

afvise det a priori, som spidsfindigt Ordkløverie og Menneske-
lære. Derimod havde det nye religiøse Liv, som gjorde sig gjel-
dende i Reformationen og sluttede sig deels til den classiske Old-
tid, deels til den hellige Skrivt, Valget imellem det uforfalskede
Romersprog og Modersmaalene, da det søgte sin Form; men saa-
længe det gjaldt om at udbrede det blandt Folkene, maatte
Modersmaalene alene benyttes; senere da disses Udvikling ei holdt
Skridt med Videnskabens, gik Protestanterne tilbage til Latinen
og ikke uden at forvilde sig i en ny Scholastiks øde Labyrinther;
først i den seneste Tid have Modersmaalene igjen kunnet tjene
Videnskaben og befordre den erkjendende Indsigt og videnskabelige
Klarhed i det, som Reformatorerne og deres Tidsalder fastholdt i
Troen. Det var altsaa ingenlunde Trods eller Vilkaarlighed, at
de danske Prædicanter ei vilde indlade sig i en latinsk Discus-
sion af deres Lære: deres Prædikens Forhold til Kirkens latinske
Theologie krævede ligesaameget som deres nærmeste Formaal, at
Alting maatte forhandles i Modersmaalet.

§ 11. Stemningen i Staden og paa Slottet.

Et Moment af ikke ringe Vægt, som maatte have Indfly-
delse paa begge stridende Partiers Forhold under Herredagen, var
den Stemning, som herskede i Staden og paa Slottet. Den gri-
ber ikke ved nogen enkelt Leilighed forstyrrende ind i Forhandlin-
gernes Gang, men da vi snart ville kunne spore dens Indflydelse,
forlade vi for en Tid Kampen selv for at kaste et Blik ud over
de Kjæmpendes Omgivelser. I Kjøbenhavn vare allerede Prote-
stantismens Virkninger kjendelige før Herredagen; Tausen havde
ikke prædiket eet Aar i Staden, før Magistraten allerede havde
forbudet Tiggermunkene at terminere; Graabrødre-Klosters Gvar-
dian havde allerede den 25 April 1530 ladet Klostrets Inventa-
rium registrere af Magistraten, og Brødrene lavede sig til Afreise.
Formodentlig var Helliggeists-Kloster ogsaa inddraget under Magi-

stratens Bestyrelse; Claræ Klosters Nonner skulle allerede være fordrevne 1529. Om Carmeliterklostret endnu var ved Magt, er ikke bekjendt; dets Prior Lector Paulus Eliæ var vel neppe længere i Klostret; et Par Maaneder senere yttrer Tausen, at kun Magistratens og Prædikanternes forenede Magt kunde sikkre hans Liv, om han vilde komme til Staden; men den protestantiske Stemning fik rigtignok ogsaa en betydelig Næring ved Herredagen selv. Den Mængde af Borgere og Almue, som den religiøse Interesse drog til Herredagen, maa billig antages at have været evangelisk sindet; Kongens Følge, som meest bestod af Halstenere, var ivrig protestantisk. Og de, som mulig endnu ikke havde taget Partie, kunde blive vundne paa Herredagen. Thi de 21 evangeliske Lærere maatte ved deres daglige Prædikener i Stadens Kirker fuldende Evangeliets Seir hos Enhver, som var modtagelig for det. Men de prædikede ikke alene Evangeliet; Polemik mod Modpartiet gjenlød i alle Kirker: Prædicanterne fralagde sig de Catholskes Beskyldninger paa Prædikestolen og gav deres Anklage til Priis for Spot*). Men ei heller deres Personer bleve skaanede: Sabolin beskriver Tonen, i hvilken der blev prædiket: „vi begyndte ret med Alvor at hjelpe dem dertil, (ↄ: til at give os Svar) baade fra Prædikestolen provocerede og trassede dem, hver af deres falske Propheter ved Navn, Doctor Stagefyhr, Doctor af Bambo, — hvad siger jeg! af Bomberg, — Lector Bendekaabe, den nye høiværdig Sacramentes Kjætter, som var i Aalborg Kloster, Mstr. Morsing af vor Røverkule, som vi endnu have i Viborg, (ↄ: Domcapitlet) hvilken der ogsaa paa Nye blev udlyst fra Prædikestolen for en Bands-Mand**).“ Virkningerne af saadan stormende

*) I den latinske Apologie hedder det: id tum scriptis cum publicis concionibus valide refellimus et nos falso accusari probavimus. (Art. 1.)

**) D. M. 1, 93. Vel kunde Sabolin synes at henføre denne Skildring til Herredagens sidste Dage; men hans Orden er overhovedet

Tale, af Forskjættrelser og Bandlysning viste sig snart; og naar Prælaterne klagede over, at de ikke vare sikkre paa Herredagen, havde de vel ikke ganske Uret. Forfatteren af den latinske Gjendrivelse skildrer, (fol. 5) hvorledes han som Gjæst blev behandlet af Folket i Staden: „jeg vil ikke tale om de skjulte Følelser, som de ellers ikke utydeligt gave tilkjende, idet de røbede Forbittrelse og utrolig Vildhed; (Diævle maatte man kalde dem, ei Mennesker) endskjønt vi formedelst den øiensynlige Fare ikke viste os offentlig uden en mandstærk væbnet Escorte, naar vi vare nødte til at gaae ud; saa afholdt de sig ikke engang da fra Haan*) og Trudsler; men ikke engang lode de sig nøie med at gjøre dette ved den lyse Dag, saa at de endog om Natten, naar de gik forbi vore Herberge, udstødte alle Slags Skjældsord imod os. Saaledes nemlig udøve disse evangeliske Mænd det Gudsord, som de bestandig føre i Munden, det, som saameget paalægger Velvillie, Kjærlighed og Venskab mod Udlændinge, Fremmede og Gjæster. Vi derimod — underkastede os dette uden at lade os det falde tungt for Christi Navn og agtede det for en Lykke, naar de kun brugte Munden imod os og lode Hænderne hvile“ (si lingvam tantummodo laxantes, manus continerent).

Ved Hoffet herskede en ikke mindre fjendtlig Stemning mod de Catholske. Nysnævnte Forfatter mener, (fol. 6) at de ikke vare meget sikkrere paa Slottet, hvor Forhandlingerne mod Sædvane holdtes, istedetfor paa Raadhuset; men han anseer det for end mindre sikkert at fortælle, hvor lidet billige Dommere de der fandt; „thi, siger han, som Dreng har jeg lært, at man skal ikke rage i Ilden med Sværd; det er ikke let in eum scribere, qui potest

ikke nøiagtig; denne Skildring staaer foran et Brev, til hvilket Tidsfølgen endnu ikke har ført os, og Prædicanternes Tone var vel bestandig den samme, kun at Heftigheden stedse blev større.

*) Sadolin siger om Stagefyhr, at han „gick saalenge ther og trabede, at Børne quade wiiser om en.“ a. St. p. 93.

proscribere; thi vi vide, at Konger har lange Hænder. Kun det ene vil jeg sige, at vi visselig ikke fandt dem, som vi havde ventet; dog skulde jeg ikke troe, at Fyrsterne selv ere saa meget at anklage, som visse Hof-Hunde*), som bestandig snige sig omkring dem, hvilke, idet de misbruge Fyrsternes naturlige Godmodighed og bestandig gjøre sig en Høst og Fordeel af den, ved uafladelige Smigrerier stundom gjøre Afsindige af Uforstandige. Saa at jeg seer, at de Gamle ei uden Grund have opkastet det Spørgsmaal, om den Stat er lykkeligst og sikkrest, i hvilken Fyrsten selv er ond, eller den, i hvilken Fyrstens Venner ere det."

Det vil efter denne Skildring være overflødigt at hente Beviis for Stemningen i Staden og paa Slottet fra Bispernes eget Udsagn, at der var Fare for Opløb og Bulder, idet Almuen, Ryttere og Hofmænd vare indfaldne med Prædicanterne; men det fortjener, at bemærkes, at naar den malmøeske Beretning (fol. 52) møder den Undskyldning for Forhandlingernes Afbrydelse, som Prælaterne hentede derfra, henviser dens Forfatter dem ikke til Folkets Agtelse for Ret og Lov, men fornemmelig til deres egen verdslige Magt, som vel kunde sikkre deres Personer; som om Herredagen havde været mere en Krigsmark end et fredeligt Møde.

Men de Catholske havde ogsaa deres Partie i Staden; ikke alene havde de et Domcapitel af 12 Canniker ved Fruekirke og flere Geistlige ved de andre Kirker; men endog iblandt Borgerne var der dem, som ikke toge i Betænkning at tilkjøbe sig Fordele af Domcapitlet ved at indgaae religiøse Forpligtelser. Der findes i Geheimearchivet adskillige Leiecontracter eller Fæstebreve fra 1530, af hvilke 3 ere afsluttede midt under Herredagen; ved de to modtage tvende Borgere hver et Huus i Fæste af Capitlet med den udtrykkelige Forpligtelse, at de skulle være den hellige Kirke og dens Personer desto villigere og af yderste Magt afværge

*) „Aulicos quosdam canes"; maaskee en Allusion til Giøernes Navn?

og imodstaae Luthers Kjætterie og Vildfarelse. Ved den tredie leier Capitlet en Gaard til Johan Oxe og betinger sig Hjelp, Trøst og Bistand i alle dets retfærdige Sager. Oxe blev Capitlet troe; men de Catholskes Tilhængere have vistnok kun været faae, og den større Mængde af evangelisk sindede Borgere berettiger os til at ansee Stemningen i Staden for et vigtigt Moment i de Religions-Partiers Kamp, der stode mod hinanden for Kongen og Rigsraadet. Til disses Proces vende vi tilbage.

§ 12. Processens Ophævelse.

De to Breve, som bleve anførte i § 10, berørte en ny Hovedpost, der kom under Forhandling, nemlig Spørgsmaalet om Dommerne i den dogmatiske Stridssag: Prælaterne vedbleve nemlig at forfølge deres Øiemed, at udvirke Modstandernes Domfældelse som Kjættere, derimod lode de Contraactionen hvile og yttrede kun ligesom for at formilde Modparten, at de nok vilde svare paa den indgivne Klage. Men for at Dommen, som de attraaede, kunde blive erkjendt, maatte Prædicanterne underkaste sig de Dommere, som de vilde vælge blandt uvildige Mænd. De vare kloge nok til ikke at nævne Dommerne strax, men man seer af et foregaaende Brev, at de tænkte paa udenlandske Dommere (see p. 64). Sabolin beretter, at de vilde sætte Stagefyhr paa Dommersædet (a. St. p. 93); men om der endog engang kan have været tænkt paa ham, maatte de vel snart opgive denne Tanke, da han var blevet saa forhadt blandt Almuen; og man seer af deres sidste Brev, (see § 13) at de tænkte paa en Dommer, som ikke var her tilstede. Dog det kunde synes, som om de ikke havde tænkt paa nogen bestemt Dommer, men vare beredte til at underkaste sig enhver Domstol (see Brevet p. 64); men denne Yttring tilskrives billigen dem iblandt deres Raadgivere, som havde den ubetingede Tillid til deres Sags indlysende Retfærdighed; snarere have vi deres sande Tanker i den Yttring i

deres sidste Brev, at Sagen skal forelægges de Dommere, som Alverden skal lade sig nøie med. (See § 13). Ved disse kunne neppe forstaaes andre end Paven, en pavelig Commission eller en almindelig Kirkeforsamling; og skjønt de Catholske ei havde Grund til at tilbageholde et almindeligt Conciliums Navn, da dette selv i Danmark blev seet imøde som den endelige Lægedom for Kirkens Saar, maae de dog antages at have meent et saadant, thi den skibyeske Chronike fortæller, at de appellerede til en almindelig Kirkeforsamling.

Men Prædicanterne, der ikke havde Kjætterklagen saameget for Øie som deres eget Klagemaal, og stolede paa deres Læres indlysende Overeensstemmelse med Skriften, kunde efter deres Grundsætninger ei svare Andet, end at de erkjendte enhver christelig Mand for deres Dommer, men vel meente de ved Ordet „christelig" at udelukke Papister og dem, som ei underkastede sig det rene Guds Ord, thi i Spørgsmaalet om Læren erkjendte de ingen Dommer uden Guds Ord, og de antoge, at Enhver, der anvendte denne Lov paa deres Sag, maatte frikjende dem. „Dernæst vide vi og, hvilke rette Dommere ere og bør at være," tilføiede de; thi de stode for Landets høieste Domstol og vilde ligesaa gjerne overlade den theologiske Dom til Konge og Raad, at fælde efter Skriften, som de ønskede deres Anklage henstillet til denne Ret, som forenede den dømmende og udøvende Magt og kunde tvinge Bisopperne til at reformere. De vidste vel, at Prælaterne ikke erkjendte denne Domstol, og forlangte derfor at vide, hvo deres uvildige Dommere skulde være *).

*) Forf. af den latinske Gjendrivelse viser, hvor urigtigt det er, at Konger eller Lægfolk tiltage sig at dømme i Religionssager: **Atque hunc sane morem ex traditione legis, doctrina Evangelii et Apostolorum exemplo acceptum, ab Ecclesiæ incunabulis ad hæc usque tempora semper observatum esse, ut in causis ad Ecclesiam religionemque pertinentibus omnis judicandi, de-**

I Anledning af dette Spørgsmaal skal ogsaa en mundtlig Forhandling have fundet Sted; paa Kjøbenhavns Raadhuus siges Tausen og maaskee flere af Prædicanterne at have stridt med Prælaterne om, hvo Dommeren skulde være; fra begge Sider bleve de samme Paastande gjorte, som Brevene indeholde; og da Prælaterne deels fordrede, at Skriften skulde udlægges efter Concilierne og Lærefædrene, deels at Paven skulde dømme i Sagen, skal Tausen have forladt Raadstuen med de Ord: Ægypten er et Menneske og ei Gud! (Jes. 31, 3) hvilke siden bleve hans ene Valgsprog *).

Paa det skriftlige Spørgsmaal, hvo Dommerne skulde være fik Prædicanterne intet Svar; Sadolin klager over denne Forbeholdenhed; men Tausheden havde en dybere Grund. Den begyndte Proces strandede paa dette Spørgsmaal. „Dermed faldt nu den Storm hen", beretter Sadolin, „saa vi hverken hørte til deres Svar paa vort Klagemaal, som de lovede saa vel, ei heller om nogen deres Dommer, de truede saa fast med," eller med andre Ord, dermed ophørte Processen.

De Forhandlinger, vi hidtil have beskrevet, kjende vi af offentlige Documenter; men har disse end været tilstrækkelige til at

---

cernendi et constituendi autoritas penes Ecclesiasticos proceres solos exstiterit, adeo etiam ut Imperatores aliquot christiani, Constantinus aliique Principes, qui priscis Ecclesiæ synodis interfuere, vel oblatum dicendæ sententiæ locum recusantes omne judicium Episcopis aliisque Primoribus Ecclesiasticis detulerint, ingenue confitentes, suarum esse partium, non tam Ecclesiæ decreta præscribere, quam præscripta tueri.

*) *Rön Sciagraphia Lutheri Danici* pag. 54. Hvorfra Røn har denne Efterretning, vide vi ikke; Samlingerne holdtes ellers dennegang paa Slottet, og Parterne correspònderede ellers kun gjennem Kongen. Ikkun til allersidst omtale de samtidige Beretninger en umiddelbar Berørelse mellem Partierne. Maaskee burde derfor denne Begivenhed henføres til det allersidste Optrin; hvilket Tausens Biograph i Dän. Bibl. synes at antage 1 Bd. p. 17.

give en Forestilling om Sagens Gang paa Herredagen, have vi dog oftere følt Savnet af alle Beretninger om det, som foregik i hvert Parties Indre, og paa intet Sted er dette Savn føleligere end her: Prælaterne lade Processen falde, omtrent 8 Dage efterat den var begyndt, og paa en Tid, da de endnu ikke havde mødt uovervindelige eller uforudseelige Vanskeligheder. Formodninger maae supplere Historien og kunne begrundes paa det Fortalte. Neppe kan man søge Grunden til denne uventede Udgang alene i den Vanskelighed, som Spørgsmaalet om Dommeren lagde i Veien; thi Prælaterne og deres Medhjelpere kjendte dog Protestanterne for godt til, at de nogensinde skulde have meent, at de vilde underkaste sig en bispoppelig, pavelig eller theologisk Domstol. Men de i den Anledning forefaldne Forhandlinger kunne vel have bidraget til, at de frafaldt Processen. Thi maaskee havde de ventet, at Kongen og Raadet vilde have tvunget Prædicanterne til at anerkjende theologiske Dommere, og de vilde vel endog selv have fældet Dommen, hvilket var ganske overeensstemmende med den canoniske Ret; de 27 Artikler skulde da have været ligesom en Instrux, hvorefter Kongen skulde inqvirere. Vel maatte de allerede have seet denne Forventning skuffet strax i Begyndelsen, da Kongen og Protestanterne betragtede dem som anklagende Part i Sagen; men maaskee havde de endnu haabet en fordeelagtig Bestemmelse i Henseende til Valget af Domstolen, indtil Spørgsmaalet om Dommeren og maaskee hiin mundtlige Forhandling overbeviste dem om Rigsraadets og Kongens Anskuelse. End stærkere Opfordring til at afbryde Processen kunde Prædicanternes Klagemaal indeholde; thi Prælaterne vilde ikke kunne undgaae at svare dertil og see deres Pligtforsømmelse fremdraget for Konge, Raad og Folk, saafremt Processen var bleven fortsat. Derhos er det sandsynligt, at den lovformelige Procedure allerede begyndte at vakle: Prædicanterne havde i det sidste Brev opfordret Prælaterne til personlig med Ord og Mund at forsøge, om de kunde Latin,

og aabenbar givet den mundtlige Behandling af Religions-Anliggender Fortrinet; det er sandsynligt, at Folket har istemmet denne Udfordring, og alle de, som ønskede Prælaternes Ydmygelse og Prædicanternes Triumph, maatte drive paa en offentlig Samtale. Men efter den Stemning, som herskede i Staden, og Sagens hele Beskaffenhed maatte Prælaterne vel have Grund til at frygte en Behandling af den begyndte Retssag, hvorved de underkastedes Folkets Dom og Lidenskaberne saa let kunde sættes i Bevægelse. At drage sig ud af den hele Sag, var den beqvemmeste Udvei for dem.

Men alle vare dog ikke enige i dette Skridt. Thi den Uovereensstemmelse mellem Prælaternes Raadgivere, som vi uden Tvivl ovenfor have kunnet spore, udtalte sig nu tydeligere. Medens Nogle meente, at man uden Forbehold og uden ængstelig Fordring paa det latinske Sprogs Brug skulde gaae Fjenden under Øine, paastode Andre, at man hverken kunde indrømme det danske Sprogs Brug eller indlade sig i en Controvers under Omstændigheder, der syntes at spille den dømmende Magt i Kongens eller Folkets Hænder. I Spidsen for dette Partie stod den tydske Doctor, som har skrevet den latinske Gjendrivelse: „hvo seer ikke“, siger han fol. 3, „uden han er mere blind end Tiresias, hvortil saadanne Rænker (at paastaae Modersmaalets Brug) sigtede? nemlig (hvad vi i lige Maade høre overalt at skee af den Sects Tilhængere) at Disputationen skulde blive holdt som en Comoedie i Folkets Paasyn og for dets Domstol: efterdi de vide, at de ved hine deres populaire Dogmer (i een Sum: at Enhver kan gjøre, hvad han lyster) have gjort sig Folket saa forbundet og lydigt, at de for denne Dommer ikke kunne mistvivle om at opnaae hvadsomhelst.“ Han udvikler, hvor meget det strider mod Skik, mod Mosis og Christi og Apostlernes Bud at aabne Religionens Mysterier for Folket. „Hvorledes“, vedbliver han, „kan det være sømmeligt, at disse Mysterier underkastes den uindviede Pøbels

Dom? Thi deels er i alle Anliggender Intet mere betydningsningsløst end Pøbelens Dom, Intet daarligere, Intet foragteligere, Intet, af hvilket den Vise med mere Grund maa frygte for at afhænge; deels med hvad Ret skal i hellige og religiøse Anliggender de opkomne Stridsspørgsmaal, Trætter og Stridigheder overlades til en ei alene uindviet, men endog raa og uoplært Pøbels Kjendelse? Hvo kan afgive en competent Dommer i det, han aldrig har lært?" Med bibelske Exempler og Udsagn beviser han fremdeles, at den afgjørende Stemme tilkommer Geistlige og Kirkens Styrere alene. (Jvfr. de anførte Ord p. 76 not.)

Det Partie, som talte i denne Aand, maatte faae mere Overvægt, jo mere Folkebevægelsen antog en betænkelig Character, og jo mere der blev raabt paa en offentlig Religionssamtale. Det seirede, da man lod den begyndte Proces falde.

§ 13. Begge Parters særegne Hensigter.

Men skulde da Prælaterne forlade Herredagen som de, det havde gjort en Klage, de maatte frafalde? skulde de ved Taushed indrømme, at de ei kunde overbevise deres triumpherende Fjende? det kunde, det vilde de ikke, omendskjønt de ophørte at forfølge Sagen i den begyndte Form. Beviset for, at Modstanderne vare Kjættere, kunde og vilde de føre. Men Meningerne vare deelte, om det burde skee strax i en Religionssamtale eller senere skrivtlig. De tydske Doctorer paastode Sagens skrivtlige Behandling, hvilken de endog fra Begyndelsen af havde gjort til Betingelse for deres Deeltagelse i Herredagen; saasnart Sagen skulde behandles anderledes end med Pennen for udvalgte Dommere, ansaae de alt Haab om nogen Frugt for opgivet; de vilde derfor, at man Intet skulde foretage, inden man fik den latinske Oversættelse af Prædicanternes Svar *). Men den modsatte Me-

*) I den latinske Gjendrivelse fol. 6: Itaque desperatis rite disputandi legibus a nobis Regiæ Majestati propositis atque

ning, som uden Tvivl forsvaredes af Paulus Eliæ og andre danske Stridsmænd, seirede i Raadslagningen; Lidenskabeligheden var maaskee større hos dette Partie end Klogskaben: man besluttede at møde Prædicanterne paa deres Udfordring, for at Folket deels maatte see, at man ikke frygtede for deres hvasse Tunger, deels mulig kunde afdrages noget fra deres Partie ved et bjærvt Angreb paa enkelte svage Puncter i deres Lære. Thi andet Diemed kunde en offentlig Religionssamtale ei have, end at virke paa den almindelige Mening og svække det Indtryk, som Protestanternes Prædiken havde gjort. Denne Mening kunde saameget lettere gaae igjennem, som en Samtale ei medførte de samme Betænkeligheder som Processen. Thi her skulde ei handles om andet end om Prædicanternes Lære, ikke om deres bjærve Klagemaal. Det blev altsaa muligt, at forfølge det oprindelige Diemed alene og sætte Kjætterbeskyldningen nogenledes igjennem. Samtalen skulde ei heller holdes for nogen egentlig Dommer, saa at eet af Partierne skulde fordømmes; Catholikerne vilde kun retfærdiggjøre deres Ord, at Prædicanterne vare Kjættere. Og denne Beslutning udelukkede ikke engang den anden, at føre samme Beviis skrivtlig; naar de derfor enten kunde erholde eller selv havde forfærdiget en latinsk Oversættelse af Apologien, skulde deres Tilsvar tilstilles Kongen og forelægges Alles høieste Dommer til egentlig Paakjendelse. Derfor udbede de sig i deres sidste Skrivelse, som er fuld af Had og Trudsler, Tilladelse til at disputere med Prædicanterne, og love et skrivtligt Indlæg i sin Tid:

---

omnino necessariis, si quid inde fructus exspectandum foret, nempe ut, amota Vulgi turba, res in secessu transigeretur idque compromissione in quoscunque legitimos judices utrinque facta, qua conditione sola, tum a nobis petita, cum a Prælatis promissa, nos germani Comitia accesseramus (non enim videre potuimus, quid Ecclesiæ contulerint his temporibus nonnullorum disputationes alia ratione institutæ).

Stormegtigste oc høybornesthe første, keriste naadige herre, wi formerke, att the predicanter wride segh i mange maade, men the skulle oß dog icke wndsleppe; kunde the enten latine eller eller danske, tha skal thet gioreß thennom well behow. Wi wille icke nu lenger sporie effter tidender eller tage effter sawn (Sagn), forthi wi haffwe selffue hort oc seet, hueß theriß lerdom oc handel ingeholler; att (the) wille myndelig swore wor. skylding oc tiltall, thet er forthi the thet well wide, at dommeren paa sagen findeß icke her tilstæde; wi acte dog at være thennom til ordz aff eders naadis gunstighe tilladelse, att tale met thennom baade paa latine oc paa danske. Men wi wille tha lade oß scriffterlige wndskylde (o: forsvare) til att fare y rette for the dommere, som aldt verden *) skal lade seg nøge met. Oc naar the icke selff wille wdtrycke theriß swar paa latine, tha wile wi lade thet giore met thet snareste, oc lade forsende til eders K. M. baade theris swar oc wore genswar, y latine oc danske met thet alder første.

Eders K. høymectigheß willige oc tro
underfaate D. R. prelater.

Paa den anden Side forfulgte ogsaa Protestanterne deres særegne Hensigt; og da de mærkede, at Processen og med den deres Klagemaal vilde bortfalde, maatte de være betænkte paa at fremme Reformationen ad en anden Vei. De indtoge efter Processens Ophør en anden Stilling til Herredagen; de kunde nu optræde som Ansøgere; men foretrak at henvende sig umiddelbar til Kongen for den anden Vei, der stod dem aaben, at fremtræde for Herredagen selv. I Raadet sadde nemlig deres Modstandere, og de verdslige Raader vare vel meest paa Prælaternes

*) Den malmøeske Beretning, hvoraf dette Brev ellers her meddeles, læser vel „almwen"; men Sadolins Udgave har den Læsemaade, som her er foretrukket. Det er af indvortes Grunde temmelig klart, at den fortjener Fortrinet.

Side. Men til hvem skulde de ogsaa hellere henvende deres Ønsker end til Kong Frederik? om hans gode Villie vare de forvissede, ja de tiltroede ham, at have indkaldt Herredagen for at sætte Reformationen igjennem. Og denne Vei laae dem nær: thi da de selv egenmægtig havde grebet ind i Bispernes Virkekreds, maatte de naturligen kunne opfordre Kongen til at gjøre fælleds Sag med sig og benytte sin verdslige Magt til at reformere i Bispernes Kirke. De indgave derfor en „endelig supplicatz til Kongelig Maiestett", som den malmøeske Beretning alene indeholder. Man seer deraf, hvorledes det var Prædicanterne om Religionen gjøre, medens Prælaterne, naar de vilde hindre Reformationen, meest havde Tiender og Rettigheder for Øie. Den lyder saaledes:

Høybørne første allen keriste naadige herre, effter thi gud haffver saa aff sin besynderlige naade, rigelige begaffuit eders naade, oc eders naadis rige met thet rene oc vforfalskede gudz ordt oc liusende sandhedt, Saa att eders naadis høgmegtighedt, nu aff gudz naade wel kand fornymme oc forfare, att the gode herrer Danmarckis rigis bisper oc prelater (huilke samme gudz sandhedt gerne ville fordempe) icke haffue naaghen redelig skylning til oß fattige mend, tha bede wy eders naadis høymectheb ydmygelige for gudz skyld, att eders naade vilde verdis til att forbiude thennom saa at fortrycke gudz obenbare sandhedt, som the haffue giort her till, och eders naadis H. ville tage gode exempell aff andre gode hellige konger Josaphat, Ezechia, Josia etc. oc forfremme thet hellige euangelion, gwdt till loff oc eders naadis K. M. arme vndersaatte, til euige gaffn oc salighet, oc er thette vor ydmyge begering oc bøn til eders naade

1. Først att ederß naadis høymectighet K. M. wille verdis til att giffue scrifftlig befalning, att huor som then hellige scrifft predickes oc læreß y eders naadis Kiøpstæder, att the landtz prester (ɔ: Landsbyepræster) 4 Mile ther omkring motte være

plictige at søge ther til en finde om vgen oc høre Epistelen oc Ewangelion som the skulle predicke for theris folck om søndagen.

2. Thet andet att the, som her effter skulle faa befalning (ɔ: hvem det overdrages) at predicke Euangelion, motte først forhøreß aff samme læsemestere oc predickere, paa thet the vduelige ey maa vnder ètt euangelisk skin føre segh wfornumstelige ind, oc met theris vskickelighet giøre mere skade end gaffn, som nu mange stede er allerede befundet.

3. Thet tredye att the samme, som nu ere oc her effter saa bliffue tilskickede, maa bliffue vnder eders naadis beskøtning oc ey saa feideß inden byß oc vden, som tilforn er skeedt.

4. Thet fierde att eders naade ville verdis til att forhindre the biße muncke, som fare omkring oc saa (ɔ: udstrøe) løgn bland almwen oc ere thet hellige euangelio then allerstørste hinder, att enfoldige folck ey kand komme til sandhedtz vederkendelse.

Thette er vor ydmygelige bøn til eders naadiß høymectighedt til gudz ordz sandhedtz oc eders naadis menige rigis oc salighedtz bestandt. Huilken wy alltiidt gudt almectigste befale &c.

Saaledes vilde man reformere! Kongebud skulde fjerne den nye Læres Modstandere, de gamle Præster skulde befales at hente den nye Lærdom i Kjøbstaden, Kongen skulde gjøre sig til et Redskab i det nye Parties Haand, som Jødernes theocratiske Regenter i Hierarchiets. Naar vi finde den selvsamme Anskuelse i Tausens Fortale til Kongen *) og betænke, at han var Reformator i den Stad, hvor Borgerne kort efter forgrebe sig paa Kirkefreden, og skal i Begyndelsen endog have priist denne Gjerning; da erindrer denne Supplik os om, at Tausen var Formand for Prædicanternes Partie. Men det stemte ikke med Kong Frederiks Grundsætninger at gaae ind paa dette Forslag til en

*) See Stemmer fra den danske Kirkes Reformations Tid, udg. af Fyens Stifts litterære Selskab, 1836, p. XXXI.

Anvendelse af den kongelige Magt udenfor de Grændser, som Rigets Forfatning havde afstukket. Alligevel blev Prædicanternes Supplik ei ganske uden Virkning.

§ 14. Forhandlinger i Rigsraadet.

Forhandlinger om Reformation og en Bestemmelse af Religionspartiernes Forhold til hinanden maatte nu blive een af Herredagens vigtigste Opgaver, efter at den begyndte Proces var blevet til Intet. Thi nu stode begge Partier som før Herredagen og forebragte deres Ønsker og Klager. Men Forhandlingerne om Partiernes Retsforhold og Ønsker foregik paa en anden Skueplads og mellem andre Personer end det, som hidtil er fortalt. Vi vende os derfor fra Religionspartiernes Strid til Rigsraadet og Kongen; men vi maae først kaste et Blik paa de udvortes Anledninger, som fremkaldte disse Forhandlinger. Baade Prædicanternes Klageposter og deres sidst anførte Supplik maatte bringe Reformationssagen under alvorlig Overveielse i Raadet. Maatte Kongen endog erfare, at der ikke var at tænke paa en Reformation efter Prædicanternes Ønsker, kunde han dog mene, at Bisperne vilde see sig nødte til at afhjelpe de meest iøinefaldende Mangler og lade Evangeliet friere Løb. Blandt Manglerne var Savnet af Sognepræster og Adskilliges Uduelighed den føleligste. Klager derover forebragtes Herredagen fra flere Sider: Mogens Gjøe sandede med Bønderne i Aarhuus Stift, at der var det Herred, som havde 14 eller 16 Sogne og ikke uden 2 eller 3 Præster. De samme Bønder klagede over, at der vare mange Kirker, i hvilke der ikke blev prædiket uden hver tredie eller fjerde Søndag om Aaret, og begjerede, at to eller tre Sogne maatte annecteres. Ei mindre blev almindelig klaget over de Capellaners (eller Vicariers) Uduelighed, som Domherrerne, der havde Sognekaldene, beskikkede i deres Sted. Det var ogsaa en almindelig Klage, at Bispernes Officialer vedbleve at kræve

Bispopsgave af Bønderne, uagtet den odenseske Reces havde ophævet dette og andre Paalæg og Godsherrerne forbød Bønderne at betale videre end Tienden. Bønderne i Skanderborg og Aarhuus Lehn havde derfor vægret sig ved at betale, indtil deres Klager bleve paakjendte af Konge og Raad *). Derhos var det en ikke mindre almindelig Klage, at Bisopper og de gamle Sognepræster ei vilde tilstede de nye Prædicanter Lærefrihed og Brugen af deres Kirker. I Kjøbenhavn forefaldt under Herredagen selv Tvistigheder i denne Anledning. Kjøbenhavn havde dengang 4 Sognekirker: St. Clemens's ved Kattesundet, St. Nicolai, St. Petri og Vor Frue Kirke; til de tre første vare tre af Cannikerne ved Fruekirke Sognepræster, og de holdt hver en Vicarius ved dem **). Fruekirke var paa eengang Domkirke (nemlig Collegiat-Domcapitlets Kirke) og Sognekirke, hvilket ellers ikke var Tilfældet med Domkirker; thi de vare ligesom Klosterkirkerne i lige Grad for alle Mennesker eller alene for Gud — en Indretning, der bidrog ei lidet til den Mening, at Kirketjenesten blev holdet for Guds Skyld. Da nu Borgerne i Staden krævede Evangeliets Prædiken, indførte de de nye Prædicanter i deres Sognekirker; det siges, at de voldelig berøvede Cannikerne, som vare de rette Sognepræster, deres Eiendom og Levebrød. (Huitfeld p. 1334). Vi vide ikke, hvorvidt der blev brugt physisk Magt ved denne Leilighed; maaskee skal Ordet „voldelig" kun forstaaes om uretmæssig Occupation. Ei heller vide vi, om Borgerne ogsaa aabnede Fruekirke for Prædicanterne; det havde

*) Efter Huitfeld p. 1337. Vel anfører Huitfeld dette efter Herredagen, men da Orden hos denne Skribent intet beviser og de sidste Ord antyde en foregaaende Herredag, maa det vistnok sættes før den.

**) Matthiis Jensen, Cannik, var 1530 Sognepræst til St. Peders Kirke (Diplom), og Hr. Anders formodentlig hans Vicarius (Huitfeld p. 1335). Man seer heraf, i hvilken Stilling Tausen befandt sig som Prædiker til Nicolai Kirke, og at han ikke før Capitlets Ophævelse kunde blive Sognepræst.

en større Vanskelighed, at indføre Reformationen ved den, end ved andre Sognekirker, da Menigheden ikke raadede over den alene, men Domcapitlet havde samme Ret til den. Men uden Tvivl forlangte den protestantiske Menighed allerede da en evangelisk Præst, navnlig Hr. Mag. (Huitfeld p. 1336) Bispen afslog Begjæringen; thi et Simultaneum havde sine store Betænkeligheder, da de catholske Ornamenter vare Protestanterne en Vederstyggelighed, og Simultaneum i en Domkirke maatte derhos være høist krænkende for den catholske Geistlighed. Men Frue Menighed henvendte sig til Kongen.

Paa den anden Side førte Prælaterne Klager over Indgreb i deres Embede, Almuens Uvillighed, Sognepræsters Fortrængelse og de mange Uretfærdigheder, som ei kunde undgaaes under saa forvirrede og spændte Forhold.

Saaledes frembød baade Herredag, Hovedstad og Land rigelig Opfordring til at paalægge Bisperne Omsorg for deres Menigheder og til at bestemme Retsforholdene mellem begge Partier. Støttet til Prædicanternes Klager og Folkets lydelige Krav kunde Kongen drive paa Reformation, og Prælaterne maatte, for at undgaae Opløsning af Kirken og Indgreb i deres Virkekreds fra Kongens eller Folkets Side, give de bedste Løvter for Fremtiden. Vi have Joachims Rønnows Reformationstilbud hos Huitfeld*), og, om end denne Bisp kunde have særegne Grunde**) til at

---

*) Vel siger Huitfeld (p. 1334) ikke udtrykkelig, at dette Tilbud blev gjort paa Herredagen selv, og senere Historieskrivere fremstille det som en Virkning af Herredagen (Münter 2, 157); men det maa henføres til Herredagen, deels fordi det blev indgivet til Konge og Rigsraad, deels forbi det forudsættes før den Contract, som af Kongen blev oprettet mellem Borgerne og Rønnow og som maa være blevet oprettet paa Herredagen selv, eftersom den blev sluttet paa Kjøbenhavns Slot, hvor Kongen i lang Tid ikke opholdt sig efter Herredagen. Jvfr. Knudsen Jacob Rønnow p. 73 not.

**) Rønnow havde paataget sig Forpligtelser ved sin Embedstiltrædelse; han saae Tausen fremme Reformationen i Stiftets vigtigste Stad

give efter for Tidens Fordringer, er det dog neppe at betvivle, at de øvrige Bisкopper have givet lignende Løvter. Rønnov tilsiger Kongen, at han med det allerførste vil beskikke det over sit hele Stift saa, at Guds Ord og det hellige Evangelium skal blive klarlig og ret prædiket, som han allerede ved alle Landemoder havde ladet befale; at han vil lade opsøge gode lærde Præster og af sin yderste Magt og Formue styrke og formere Guds Ord; at han vil beskikke andre Præster istedetfor dem, der ei fyldestgjøre deres Embede med Lære og Levnet, eller tilholde disse at lønne og underholde dueligere Personer; at han overhoved er villig til at reformere, hvad Brøst og Bræk der kan findes hos de Geistlige i hans Stift, agte paa Almuens Besværinger og følge alle gode Raad, som Kongen og det regjerende Raad kunde optænke tjenlige til god og christelig Skik, og af al Magt, Hu og Sind tilhjelpe, at alting maa reformeres og forbedres Gud til Lov, Almuen til Salighed o. s. v. Skjønt vistnok disse Tilbud af en ivrig catholsk Biskop ei maae forstaaes i den Mening, hvori Prædicanterne vilde have brugt de samme Ord, lovede Rønnow unægtelig, hvad Kongen kunde fordre; men han tilføiede Andragender, der tildeels ophævede Løverne og viste, at han ingenlunde agtede at lade den catholske Kirkes Eiendommeligheder vige for den nye Gudstjeneste, men at han vilde forbeholde sig den kirkelige Magt, hvorved han kunde holde den nye Læres Tilhængere ude fra Læreembedet. Han begjærede nemlig, at Frue-Kirke maatte forblive til udelukkende Brug for den catholske Gudstjeneste og denne Kirkes Altere og Ornamenter maatte forblive uforkrænkede i alle Maader. Han foreslog, at dens Menighed, som fordrede evangelisk Prædiken, maatte henvises til Helliggeistes eller Graabrødre Klosterkirke, hvor de kunde holde, hvilken Tjeneste dem bedst syntes, kun at

---

med en ustandselig Vælde, og han selv troede at behøve en Stadfæstelse af sit Sikkerhedsbrev for at sikkre sin Person. (Han fik denne den 22de Juli.)

deres Prædicanter prædikede retsindigt og straffede Synd og ei udskjeldte Nogen ved Navn. Dernæst begjærede han, at ingen Prædicant maatte med Breve eller Magt fortrænge nogen Sognepræst i Stiftet enten i Kjøbsteder eller paa Landet, men at man vilde give ham selv tilkjende, hvor der fandtes Sognepræster, der gave Anledning til Klage, da skulde han selv beskikke Andre i deres Sted eller sætte dem Capellaner. Derhos androg han paa, at de evangeliske Prædicanter ved Stadens Sognekirker (ɔ: de, som samme Kirker nu have) maatte tilholdes at svare de Kanniker og Vicarier, som skulde leve af disse, en tilbørlig og tilstrækkelig Pension til deres Underholdning. Tilsidst beder han Kongen at give en midlertidig Bestemmelse, hvorefter man skulde rette sig, indtil Rigsdagen i Augsburg maatte fælde den endelige Dom.

Dette Andragende af den kloge Biskop kunde ligesaa rigtigt kaldes en Klage og en Ansøgning, som et Reformationstilbud; Reformation loves kun for at vinde Gehør for de Besværinger, der i Grunden ere beregnede paa den protestantiske Reformations Undertrykkelse eller Standsning. Derfor svarede Kongen ogsaa paa den vigtigste Artikel, som paa en Klage, man afviser: Bisp Rønnov fik intet andet Svar, siger Huitfeld, (p. 1337) end som tilforn, at Kongen vilde haandthæve begge Religioner, indtil der var holdet et almindeligt Concilium, og at Bisopperne ikke kunde besvære dem, saasom Adelen, Borgerne og Almuen selv underholdt disse Prædicanter. Vi vide ikke, hvad han svarede med Hensyn til Reformationstilbudet; formodentlig antog han Bispens Løvter, idet han forbeholdt sig at sikkre Reformationens Udførelse i protestantisk Aand ved at værne om de Evangeliskes Lærefrihed og Menighedernes Frihed til at tage sig Sjælesørgere efter deres Troe: han vilde vedblive at have begge Religioner under sin Beskyttelse. Rønnows Andragende om Frue-Kirke har neppe behaget Kongen; thi han kunde ikke ønske, at Religionspartierne skulde udsondre sig fra hinanden som tvende Kirker, men han vilde, at det Nye skulde

ligesom gaae ind i det Gamle og berøve det ubemærket sit Herredømme. Da nu Borgerne, som hørte til Frue-Kirkes Sogn, ikke vilde forlade deres Kirke, men fordrede, at deres Prædikant Hr. Matz skulde prædike i den, mæglede Kongen et midlertidigt Forlig mellem Bispen og Borgerne, som blev sluttet paa Kjøbenhavns Slot, og hvorved et Simultaneum blev indført. I Kraft heraf skulde den evangeliske Prædiker have Lov at prædike Guds rene Ord og holde danst Messe om Søndagen; men Cannikerne maatte læse og synge, som hidtil*). Tillige lovede Kongen overeensstemmende med Rønnows Ønske at give en skrivtlig Bestemmelse (om Retsforholdene) med det allerførste, hvorefter man havde at rette sig.

Men medens Kongen opretholdt Lærefriheden og forhjalp de Evangeliske til dens uhindrede Brug, tog han ikke i Betænkning at sikkre de Geistliges Personer og Rettigheder. Den 22de Juli havde han stadfæstet Joachim Rønnows Sikkerhedsbrev; i den nysnævnte Contract satte han den Artikel, at ingen Canniker eller Præster skulle overfaldes og forurettes i Kjøbenhavn i nogen Maade; derhos tilføiges dem fuld Nydelse af deres Jordskyld og Rente, samt Besiddelse paa Livstid af de Forlehninger, de havde modtaget af Borgerne. Denne Artikel kan ansees som Svar paa Rønnows Andragende for de 3 Canniker. I videre Omfang sikkrede Kongen ogsaa Bispernes Indkomster ved et aabent Brev, hvori han stadfæstede den odenseske Reces og befalede Lehnsmændene at paasee dens Efterlevelse. Et Exemplar af dette findes i Geheimearchivet, udstedt til Lehnsmanden paa Malmøe og Falsterboe Slot: Kongen anfører, at Rigets Bisper og Prælater have klagende berettet, at nogle Undersaatter og Almue

---

*) See Documentet i Knudsens Joc. Rønnow Bilag 7 b. Det er kun et Fragment, som angaaer alene Frue Kirke og Kapitlet; de Ord, med hvilke det begynder, lade formode, at den hele Contract tillige kan have bestemt Forholdene ved Stadens andre Kirker.

i deres Stifter dem fortrykke og ikke ville redelig udgive deres Tiende og Rettighed, som de dem, Kirkerne og Sognepræsterne pligtige ere efter Fædres Skik og Odense Reces; han paalægger Lehnsmanden at have Tilsyn i sit Lehn og tilholde og tilhjelpe, at Almuen, hvem som helst de tjene og tilhöre, gjøre og redelig udgive deres Bisſop, Prælater, Kirker og Sognepræster deres Tiende og anden Rettighed, som de pligtige ere.

Prælaterne ansaae uden Tvivl dette Rescript som en Seir; og om det end intet Andet indeholdt end den Odense Reces og adskillige Kongebreve, som i de foregaaende Aar vare udgaaede til enkelte Districter, saa var det dog under disse Omstændigheder et betydningsfuldt Vidnesbyrd om, at Kongen ikke vilde eller kunde unddrage den catholske Kirke sin retfærdige Beskyttelse. Protestanterne maatte være mindre tilfredse med Kongens sindige Fremgangsmaade: Almuen havde helst seet Tienden afskaffet tilligemed den hele kostbare Kirketjeneste; Prædicanterne havde ønsket Kongens active Indgriben til Evangeliets Fremme og pludselig Afskaffelse af Papismens Gudstjeneste.

Hvad Andeel Rigsraadets verdslige Medlemmer have havt i disse Forhandlinger, kan ikke skjønnes; uden Tvivl vare Meningerne deelte imellem ubetinget Overholdelse af Prælaternes Rettigheder og forstandig Eftergivenhed for Tidens Krav; Enkelte stemte vel og for fuldkommen Tilsidesættelse af forældede Former, som holdt den opvaagnende Aand i Lænker, f. Ex. Mogens Gjøe. I saadan Uenighed overlod vistnok Raadet den hele Sag til Kongen, saameget hellere, som de tre Aars Erfaring siden Herredagen i Odense allerede havde retfærdiggjort den Middelvei, han indslog. Man vilde oppebie Sagens Udfald for Herredagen i Augsburg og det almindelige Concilium; imidlertid bad selv Biskoppen af Roeskilde Kongen at give en Lov, hvorefter man kunde rette sig.

Men Reformationen var heller ikke af de Forandringer, som skulle træffes og indføres ved Lovbud; dens Vugge og Skueplads

var i Folkets Midte; og medens Virkningerne af dens Fremgang drøvtedes i Rigsraadets Forhandlinger, stod den ikke stille ude i Staden.

§ 15. Om Religionssamtale.

Her fremkaldte Prælaternes sidste Skrivelse til Kongen en stor Bevægelse. Intet kunde være de Evangeliske mere velkommen end en offentlig Religionssamtale; thi de, som tale i Tidens Aand, vinde og erobre ved en offentlig Forhandling, selv om deres Grunde ei ere uimodsigelige. Men Udfordringen var nærgaaende og hovmodig; de Beskyldninger, som Brevet indeholdt, maatte mødes, dets lidenskabelige Tone opfordrede til Bitterhed. Prædicanterne svarede med deres sidste Brev:

Aller keriste herre K. M. werdis till att vide, att wi fattige mendt, ederß naadiß oc danmarcks riigis*) tro tiænere predicanter icke vride eller haffue i naagen maade wribett oß i ord, scrifft eller lærdom, som the gode herrer prelaterne vbluelige oc vden alt skel scriffue til eders naadiß høgmectighedt. Ther er ederß naade oß witnesbyrdt til, som haffuer anamet wore scriffter oc tildt hørt vore ordt. Er oc menig mandt y Københaffn ther witnisbyrd til. Keriste naadige herre werdiß til att betencke, hvorlunde the gode herrer skulle forwendt**) oc wredelige wblagt wore ord, scrifft oc handel oc sagd oß paa hooß ederß naade oc andre flere, huad the vilde, oc them løste, om wi haffde handled met thennom paa lattine***), eders naade, mest aff rigens raadt oc menig mandt et vforstandigt maal. Men the nu saa vredelige sige oß paa, att wi vride oß, huilkedt eders naadiß høimegtighet well wide att icke saa y sandhedt findiß. The gode herrer trwe fast oc megett hogmodelige, sige, at wi skulle icke vnsleppe thennom, oc huadt heller

*) Sadolin tilføier: „veluillige."
**) Sadolin: „forurebt."
***) Sadolin tilføier: „som er."

wi kunne enten latine eller danske, skal thet vell gioriß oß behoff *). Wi hwercken wille wige eller vndsleppe y naagen maade, som oß bør att staa til rette wdy, huilket wy nu y 4 vger haffue obenbare beuist oc end nu wille oc offuerbwdige ere, oc aff eder K. M. høymectighedt begere, att wi maa obenbare komme thennom til mundtz oc ordt, saa eders naade oc menige mandt maa kenne oc forstaa, huilken ther vrider seg oc vrett haffuer medt att fare**). The skulle icke trwe oß fra sandhedt oc retthe met theris store stolte ord oc scrifft, y huilke the seg saare meget berømme. Scriffue oc the gode herrer, at the wille nu icke lenger spørie effter tyender oc saffn rc. Dog sende the wdt the artickle paa latine, huilken en partt er oß løgnactighe sagt paa oc the selff bekenne, att the haffue hørt aff ryct oc tydende, oc icke wille bestaa met vnderscrifft, som wi haffue begerett. Till huilke artickle wi dog scrifftlige haffue swarett thennom, oc er thet theris alwere, att the wille ydermere haffue latiniske swar ther paa, tha skulle the vnderscriffue forscreffne artickle oc bestaa thennom, oc saa ville wi suare. Icke haffue the heller giffuit suar om the klagemaal oc artickle, wi haffde emod thennom, som tilbørligt er rc. Hwadt ederß naade finder oß til i thenne sag, wille wi dog gerne gøre, som tilbørligt er. Ederß naadiß høymegtighedt then almectigste gudt befalendis.

Eders naadeß tro tiænere, Capellaner
oc predickere.

Naar Prædicanterne her, idet de ogsaa fra deres Side udbede sig et mundtligt Stævne, tilføie som nærmere Bestemmelse, at de ønske det aabenbart ɔ: offentligt og i den menige Mands Paahør, have de neppe begjært Andet, end hvad de Catholske ogsaa i Analogie med deres 2det Brev (p. 64) havde tænkt sig. Kongen indvilgede i deres Begjæring, og mange Andre

*) Sadolin mangler Ordene: „oc huadt ..... behoff."
**) Alt det følgende: „The skulle .... som tilbørligt er rc." mangler hos Sadolin.

ønskede Samtalen. Men ikke desto mindre blev ingen holdt. De Catholske skulle have været Aarsag deri; og det er saare rimeligt; thi den skibyeske Chronike (a. S. p. 186) fortæller, at Kjætterne med de meest rasende Skrig breve paa en dansk Samtale for Pøbelens Domstol. Men vægtige Grunde kunde afskrække de Catholske. Den Bitterhed, hvormed de to sidste Breve fra begge Sider ere affattede, viser, at Lidenskabeligheden bestandig har tiltaget ved nærgaaende Yttringer, uretfærdige eller halvsande Beskyldninger og den lange Forhaling; men Prædikanternes Følelser vare ogsaa Borgernes og Almuens. Under saadanne Forhold maatte Prædicanternes utvetydige Henviisning til Folkets Deeltagelse i den forestaaende Samtale forøge Betænkelighederne hos alle dem blandt Catholikerne, der ei vare utilgjængelige for Frygt for urolige Optrin. Det Partie, som stedse havde fraraadet den mundtlige Forhandling, maatte nu desto lettere faae Overvægten: „Jeg vil ikke tale om", siger Forf. af den latinske Gjendrivelse fol. 5, „at dette hele Slags Disputats, som anstilles med sammenløbne Skarer af Mennesker, især over vor Troes Lærdomme, er stridende mod al Ret. Om end Kirkens og Troens Anliggender kunde eller burde afgjøres efter Pøbelens eller verslig Domstols Stemmer, hvorledes kunde vi da bringes til, at anerkjende Folket paa det Sted (Kjøbenhavn) for en upartisk eller umistænkelig Dommer i den forestaaende Disputation, da vi havde fundet det allerede forud aldeles angrebet af dette Kjætterie?" Han beskriver nu det Had, som Folket lagde for Dagen (see ovenfor p. 73). „Hvorledes skulde blandt saaledes sindede Folk rigtig Dom, Sandheds Undersøgelse eller en regelmæssig Disputats kunne finde Sted? hvor der intet Haab var om heldigt Udfald, men vi vist havde at vente Slag for Ord? for ikke at tale om den meest overhængende Fare for Oprør og Tumult, samt den Livsfare, hvori alle kirkelige Personer svævede; hvilket", tilføier han, „nogle Viismænd i egen Indbildning (**scioli quidam**) ikke toge i Betragtning, (thi Intet

er mere indbildst end Uvidenhed) og derfor indtil Forandring dreve paa Samtalens Anstillelse, skjønt de selv maaskee, naar det gjordes behov, skulde have præsteret mindst." Disse Viismænd *) bleve overdøvede; og Protestanterne udæskede forgjæves deres Modstandere, som dog havde modtaget Udfordringen.

§ 10. Herredagens Slutning.

Derimod holdt de Catholske fast ved den anden Plan at føre Striden skrivtlig, ubekymrede, om det kunde skee paa Herredagen eller først senere. I dette Diemed vedbleve de, at æske Apologien paa Latin, og tilføiede tilsidst (p. 82) den Trudsel, at de i Nødsfald vilde oversætte den selv. Tillige udsendte de deres Klagemaal paa Latin, saaledes som det læses i den latinske Gjendrivelse, i en fri Oversættelse **). Herved mødte de den ene Indvending, som Prædicanterne havde gjort mod latinske Svar, at de vilde kun svare, som de bleve tiltalte. Men Prædicanterne fandt sig fornærmede ved at de gjentoge de Beskyldninger, som for en Deel efter deres egen Tilstaaelse vare byggede paa Rygter, og

---

*) Paulus Eliæ, som efter sin Character maatte stemme for Samtalen, har dog vel tidligere givet efter; thi Forfatteren af den latinske Gjendrivelse omtaler ham et andet Sted med saamegen Agtelse, at han ikke let kan have indbefattet ham under disse scioli. Hvor fuldkommen han blev overbeviist om det Hensigtsstridige i Disputatsen, vise hans Ord derom i den skibyske Krønike (a. S. 586): lege intolerabili, quia disputationem Danicam sub judice vulgo insanissimis urgebant clamoribus, scientes, hac ratione victoriam esse certissimam, que maximopere pendebat ex populi clamore atque sacrilegi Principis et quorundam Procerum favore, non minus insano quam violento.

**) Den eneste betydelige Forandring er i den 1ste Artikel, hvor Protestanterne ei længere beskyldes for at lære, at den hellige Kirke har faret vild i 13 eller 1400 Aar, men kun, at Kirken har gjort det. Dette omstridte Ord blev derimod bibeholdt i den danske Text, som de Catholske udgave 3 Aar senere — saalidet toge de Hensyn til Sandhed og Ret i deres Polemik!

som nu de Anklagede selv for en Deel havde fralagt sig. De gjorde derfor endnu Vanskeligheder ved at opfylde Anmodningen om at oversætte Apologien. Vel vare de Grunde, der i Begyndelsen gjorde dem utilbøielige dertil, nu ophørte: Sagen for Herredagen var faldet hen, og Herredagens Opløsning forestod efter faae Dage; der var ei Grund til at vente en ny Proces, og Oversættelsen kunde alene benyttes til en skriftlig Gjendrivelse, af hvilken de vel ei havde saameget at frygte, at de skulde behøve Folkets Deeltagelse for at afværge dens Følger. Imidlertid vare Gemytterne nu engang irriterede; man vilde ei føie hinanden i Noget. Prædicanterne vilde ei svare, uden hvad „det burde dem at staae til Rette i"; de sige Prælaterne haarde Ord om ublueslige, løgnagtige Beskyldninger; erindre om de 12 Klagemaal, som de havde henlagt uden Svar o. s. v. Derfor optoge de da ogsaa igjen den Idee at aflokke Prælaterne Underskrivt; til denne Betingelse knyttede de Løvtet om en latinsk Oversættelse af Apologien. Netop da var Jens Andersen (den 26de Juli) domfældt; men da der nu ei længere kunde være Tanke om en egentlig Proces, havde Prædicanterne vel intet andet Diemed med denne Fordring, end at knytte Løvtet om den latinske Oversættelse til en Betingelse, som Prælaterne ei kunde ville opfylde, eller nøde dem til at frafalde de ugrundede Klageposter. Men alligevel lode de sig bringe paa andre Tanker, vi vide ikke hvorledes; kun det vide vi, at de gave virkelig en latinsk Oversættelse; maaskee Kongen har begjært, at de skulde føie Prælaterne i denne Sag: de sidste Ord i deres Brev (p. 93) kunde hentyde dertil. Sabolin synes at tilskrive deres egen gode Villie det, men han har behandlet den hele Sag paa en ikke upartisk Maade, for ikke at sige noget Værre. Han har ganske udeladt den Deel af Brevet, hvori hans Troesbrødre afslaae Begjæringen om den latinske Oversættelse, ligesom han heller ikke i Begyndelsen af Sagen omtalte den dermed sammenhængende Strid om Underskrivterne;

og derhos har han omtalt den latinske Oversættelse paa en Maade, som om det var en Ubetydelighed, hvori Prædicanterne med Villighed og langt tidligere opfyldte Modpartens Ønske. Thi Indholdet af hans Fortælling angives (a. S. p. 94) saaledes: „for at føie dem deri, lode de en Dannemand af deres christelige Brødre, Mester Olaus Chrysostomus, Læsemester af Malmø, sætte sig til paa tre Dages Tid at skrive deres Svar om paa Latin." Men endog de tre Dages Tid, som derpaa blev anvendt, røber ei megen Beredvillighed til at opfylde Begjæringen; thi Apologien udgjør neppe saamange Sider som de 43 Artikler, og paa en Tid, da man alt længe klagede over Forhaling, og Herrerne laae for Reisen, synes tre Dages Anvendelse paa et saa lidet Arbeide snarere at bevise Uvillighed til det Yderste. Chrysostomus, som endelig forfattede Oversættelsen, var Prædicanternes bedste latinske Stilist; han er Forfatter af en Deel latinske Digte, hvoraf hans Lamentatio Ecclesiæ 1529 er det største; de andre pryde mange af hans Troesbrødres Skrivter. Hans Oversættelse af de 27 Artikler gjengiver Originalen temmelig nøie, men paa enkelte Steder har han, formodentlig efter Overlæg med de andre Reformatorer, tilføiet lidet, saasom i første Artikel et bittert Udfald paa Modpartens Ubestandighed i Anledning af det udeladte Prædicat til Kirken; i den 26de et Angreb paa den catholske Præsteordination o. m.

Oversættelsen blev leveret umiddelbar i Prælaternes egne Hænder, to Dage førend de skulde tiltræde deres Afreise; om dette skete før eller efter Herredagens Slutning, kan synes tvivlsomt; thi Herredagen er blevet hævet før den 3die August, eftersom Kongen paa den Dag har underskrevet Breve i Kallundborg, og man maa regne meget knap for at finde Plads for Indleveringen af Oversættelsen før denne Dag. Thi Prædicanterne skreve i deres sidste Brev, at de havde ligget i Kjøbenhavn i 4 Uger; man kunde altsaa mene, at Brevet var skrevet den

30te Juli, og foruden den Tid, som de Forhandlinger kunne have medtaget, der bragte Prædicanterne til at forandre deres Beslutning, anvendte Chrysostomus tre Dage paa Oversættelsen, saa at den maatte synes ei at kunne være indgivet før den 3die August. Ogsaa den Omstændighed, at den ikke blev tilstillet Prælaterne som de andre Actstykker gjennem Kongen, kunde understøtte den Mening, at den først var blevet indgivet efter Kongens Afreise. Men Forfatteren af den latinske Gjendrivelse fortæller Sagen saaledes, at han umiskjendelig sætter dens Indgivelse før Herredagens Slutning *). Vi nødes derfor til at tage Prædicanternes Ord om de 4 Uger mindre nøie og henføre deres Brev til den 28de eller 29de Juli; saa kan Oversættelsens Indlevering og Herredagens Ophævelse henføres til den 2den August eller Indleveringen til 1ste August og Herredagens Slutning til 2den. Kongen maa da være afreist samme Dag, som han hævede Herredagen, og Prælaterne kunne have bestemt deres Afreise til den følgende Dag.

Denne Oversættelse er Prædicanternes sidste Indlæg paa Herredagen. Forfatteren af den latinske Gjendrivelse betragter dens Indlevering som Processens Begyndelse; alt det Foregaaende havde været Forhaling og Udflugter. Men nu tillod Tiden ikke at besvare den paa Herredagen selv; han gav derfor sit Parties andet Actionsindlæg i den udførlige, lærde og aandrigt skrevne latinske Gjendrivelse, hvormed han indlod Sagen for enhver

---

*) Fol. 6: cum, toto mense adversariorum tergiversationibus exempto, comitiorum finis jam oppeteret, omnesque se ad discessum accingerent, non sine multis magnisque et importunis solicitationibus vix tandem latinas utcumque responsiones eorum ad objectos a nobis articulos de manu ipsorum propria, ne quid calumniæ nobis intentari posset, ab iis extorsimus idque non nisi biduo priusquam illinc nobis abeundum esset.

Keisers Domstol, fuldkommen overbeviist om, at han tilstrækkeligt har godtgjort, at Prædicanterne førte lutter Kjetterie og uchristelig Lærdom i de 27 Puncter. Hans Værk har i sin oprindelige Form ingen Rolle spillet i Historien, det nævnes ikke i noget Skrift, og at det nogensinde har været til, er kun bekjendt af det ene samtidige Manuskript, som opbevares paa Kongens Bibliothek. Men det er blevet Moder til et Værk, som i sin Tid har indtaget en betydelig Plads: „Menige Danmarckis Rigis Biscoppers och Prelaters christelige oc retsindige gensvar till the Lutheriansche articklе, 1533; thi dette Værk, som skulde retfærdiggjøre Bispernes fiendtlige Forhold mod de nye Christne, er en forkortet Oversættelse af den ubekjendte tydske Theologs latinske Gjendrivelse.

Prædicanterne vidste godt, at deres latinske Apologie skulde tjene til Grundlag for en Anklage, som de tydske Hjelpere skulde udarbeide; Sadolin skriver (p. 93) i November Maaned om denne Oversættelse: „hvilken mig forhaabes, at de gode Mænd skulle endnu tage til Hjelp til at forøge deres kostelige Bog, som de nu saalænge næsten i et halvt Aar have havt i Smedien. Vulcanus hjelpe alle sine Svende.“ Og paa et andet Sted (p. 92) yttrer han i Anledning af den først indgivne Klage, som han mener at de ægyptiske Jordemødre havde hjulpet til Verden, „at Prælaterne (formoder han) endnu have disse tilstede at løffue og pynte samme arme Ting, inden de føre den til Kirken, fordi de vente sig mægtige Faddergaver til den af hine mosgroede Munke og rige Præster omkring.“ Men Protestanterne frygtede ikke for Øieblikket, naar den skulde lade sig tilsyne; Sadolin vedbliver: „men jeg haaber, der skal vel være en god Simeon, naar de komme frem med den, som skal hilse dem Proficiat, det er af Kræmmerlatin udlagt: vel bekomme Eder Badet. Nu det kommer sig vel.“ I omtrent tre Aar saae Protestanterne det ventede Slag imøde; kort efter Frederik den Førstes Død udgik ende-

lig det ovenanførte Menige Bisfoppers og Prælaters Gjensvar. Om en god Simeon da var tilstede, vide vi ikke med Vished; dog er det rimeligt, at Peder Laurentsens „Lærdom imod de papistiske Bisfoppers Satser, Malmøe 1533" har været stillet mod det; men vi kjende Intet uden Titelen af dette Skrivt. Peder Laurentsen var den lærdeste og meest videnskabelige Theolog blandt de danske Reformatorer og altsaa baade værdig og istand til at optage den Stridshandske, som den tydske Doctor havde efterladt hos Prælaterne *) og som disse lode kaste for Modstanderne efter 3 Aars Betænkning. Men vi vende tilbage til Skuepladsen for Herredagen.

Medens Prædicanterne udarbeidede deres sidste Actstykke, bragte de vistnok ligesom forhen deres Sag for Folket; de havde udfordret Modstanderne, og i de Dage, i hvilke de forgjæves ventede dem, lode de vist ikke deres Triumph ubenyttet. Vi kunne ei sige, hvormeget af Sadolins Beskrivelse af de Evangelistes stormende Prædikener der maaskee skal henføres til denne Tid (see p. 72); men udentvivl giver den skibyeske Krønike os Billedet af Prædicanternes Heftighed, da den var paa det høieste: „ikke alene med den kirkerøverske Fyrstes stiltiende Tilladelse,

*) Hvorlænge de tydske Doctorer bleve herinde, vides ikke; de synes at have opholdt sig her Vinteren over. (Sadolins Ord ovenfor) I Satiren Dialogus (D. M. 2, 107) skildres Dr. Stagebrands og Dr. Johan Wlffs Bortgang som en Flugt med riigt Bytte; de flygtede i Tide, inden den syge Messe ganske havde opgivet Aanden. En Fisker siger til dem:

Hr. Doctor, hvad mene I, at Folkene sige,
Naar de see Eder hos Svinene ride,
Som I have fanget med det Skel,
At I have Messen nu hjulpet saa vel.
Jeg frygter, de sige det alle Mand,
At I er en Prangere paa dette Land
Og derfore snarlig Eder gribe
Og føre Eder saa bagbunden til Ribe.

men ogsaa paa hans Tilskyndelse og paa Opfordring af nogle Afsindige blandt de Fornemme, og Niddingsmænd blandt Borgerne, rasede paa denne Herredag de lutherske Prædicanter med Biskopperne og Rigets Prælater med en saa uforskammet Tunge, at de udspyede alle Slags Skjældsord imod dem. Ikke blot gjennemheglede de dem under Navn af Ulve og Leiesvende, til Lyst for den afsindige Pøbel; men med uafladeligt Raserie udraabte de dem for Tyve, Røvere, Forførere, Forræddere og Sjælemordere. Denne umaadelige Afsindigheds Rasen skulde Fyrsten og Rigets Fornemste aldrig have ladet gaae ustraffet hen, dersom der havde været i dem een Gnist af Undseelse; men fulde som de vare af Had, Havesyge og Skamløshed, baade taalte og gjorde de, hvad det skulde være."

De Catholske holdt sig skjulte og ønskede sig bort fra denne Kampplads, hvor de havde spillet en saa uheldig Rolle. De satte deres Haab til den skriftlige Gjendrivelse. Det var aabenbart, at der ei vilde blive holdt nogen Samtale. Endelig mærkede Kongen og alle Nærværende, hedder det i Sadolins Beretning p. 95, hvor Sagen havde sig, at de Catholske havde begyndt med de Lutherske og vidste nu ikke at komme af med dem igjen. „Thi gav Hans Naade os Hjemlov", vedbliver Sadolin, „og bad os prædike Guds Ord ligesaa kraftig i Fremtiden som hidtil." Kongen lovede tillige at tage dem i sin Beskyttelse, som hidtil, og afreiste den 2den August; og dermed vare Forhandlingerne tilende *).

*) Nogen egentlig Herredags-Beslutning blev ei udfærdiget som Følge af disse Forhandlinger, saaledes som senere Historieskrivere foregive. Kongen lovede Prædicanterne ved Afskeden, at han indtil den forventede Afgjørelse af Sagen ved Conciliet, vilde have begge Religioner under sin særdeles Beskyttelse og haandhæve de ovennævnte Artikler og Reces, og de i § 15 anførte Foranstaltninger afgive factiske Beviser derpaa. Sadolin havde vist ikke tiet, hvis nogen for-

§ 17. Forskiellig Betragtning af Herredagen.

Da Prædikanterne ved Herredagens Slutning stode alene og som udfordrende Part paa Kamppladsen, kunde de med Føie betragte sig som Seirherrer; de paastode, at Prælaterne havde undveget Samtalen og hindret Sagens Gang, og det af tvende Grunde: „først fordi de ikke vilde høre deres Vildfarelser, Misbrug og anden Brøst forekastes dem, at det ei skulde aabenbares for Mange; dernæst fordi dem fattedes Sandhed og den hellige Skrivt til at bevise og bestaae deres Handel og Navn med.“ (Malmøeske Beretning fol. 52). Som Seirherrer lode nu Prædicanterne, som engang havde ladet falde de Ord, at de laae paa fjerde Uge og tærede og forsømte sig, (see p. 69) aldeles ikke med at forlade en Valplads, hvorpaa de havde vundet Seirskrandsen. De fleste af dem bleve endnu otte Dage i Staden, altsaa ind paa den sjette Uge. Dog var det ikke alene for at nyde Seiren; men deels kunde de ansee det for Pligt at benytte Leiligheden til at forkynde deres Lære for den talrig forsamlede Mængde; (de prædikede nemlig Evangelium i de otte Dage) deels kunde de efter den Vending, Sagen havde taget, ikke ansee den formelige Ophævelse af Herredagen som Grændsen for deres Virksomhed i Kjøbenhavn: en Religionssamtale kunde anstilles uden Konge og Raad, og det hørte derfor til, for at gjøre deres Seir fuldstændig, at de forbleve saalænge tilstede, som der kunde være nogen mulig Udsigt til, at Nogen vilde optage deres Udfordring („om nogen vilde endnu ydermere ad os“, siger Sadolin p. 95). Der fremtraadte naturligviis Ingen; dog forefaldt en Sag af lignende Beskaffenhed; men den er altfor dunkelt berørt i den eneste Kilde, Sadolins Beretning p. 95, til at vi kunne

---

bedragtig Kreds var blevet udstrakt; og den malmøeske Beretning antyder, at Protestanternes Forventninger af Herredagen ei bleve opfyldte.

med Sikkerhed udfinde dens Sammenhæng. Mag. Matthiis, formodentlig Cannik Matthiis Peerßen ved Fruekirke *), havde prædiket nogle Artikler, som Tausen havde bestridt. Derover opstod en Meningsvexel, men mellem hvem, vide vi ikke; men Resultatet var, at Matthiis blev Christi Triumph en Fange. Det er formodentlig denne Matthiis, som de evangeliske Borgere i Kjøbenhavn kort før havde forlangt til Prædicant; det lader sig vel tænke, at den nye Lutheraner endnu kunde have beholdt nogle Meninger, som Tausen maatte modsige; Sandheden seirede, Matthiis gav Tausen og de andre Prædicanter Ret **).

Men uagtet alt det, som Prædicanterne vandt ved deres Læres Udbredelse i Hovedstaden, og uagtet det Indtryk, som deres frimodige Opfordring til Modstanderne maatte gjøre paa den offentlige Mening, betragtede dog Protestanterne Herredagen som frugtesløs i Hovedsagen. Der var Intet udrettet for Reformationen. Deres Klage var ei blevet besvaret, end sige de paaklagede Misbrug afskaffede. Deres Reformationsforslag var ei paaagtet, end sige sat i Udførelse. Den malmøeske Beretning beklager Herredagens Udfald: „thet kunne dog icke faa skee paa thenn tidt, att Christi ordt oc skickelighedt i rett gudtz tienneste motte faa sin tilbørlige fremgang oc ære, aff oc hoß alle, forthi

*) Denne Cannik nævnes nemlig som Vidne i en Leiecontract (af 9de Septbr. 1530 i *Diplom.*) med Mestertitel. Vel var der ogsaa en anden Matthiis blandt de kjøbenhavnske Geistlige, nemlig Matthiis Jenßen, Cannik og Sognepræst til St. Petrikirke; men deels forekommer ei hans Navn med Mestertitel, deels viste han sig ved de Betingelser, han gjorde i en Leiecontract af 25de April 1530 (ibidem), som en ivrig Catholik — hvilket den her omtalte Matthiis ikke har været.

**) Münter (R. H. 2, 141) og Andre antage denne Matthiis for en Catholsk, der blev overvundet af Tausen; men neppe havde Sadolin da kaldet ham „gode Mand", og neppe havde da Talen været blot om nogle Artikler, som Tausen straffede ɔ: bestred.

att the høre icke alle Christo til, som kalliß christne, oc gudtz ordt oc Ewangelium skal haffue gensielse oc modstandt, oc werdtzens mectighe skulle mest wære ther emodt, the serdelis, som vnder gudz titel oc hanß ordß oc tiennesteß naffn seg frembringe oc beromme." (fol. 12) Og: „wi haffde ment, att wi skulle fangett en godt christelig Reformatz oc thet sande gudtz ord skulle frilige hafft sin framgang vden all gensielse oc forfølgelse, Men thett kand ikke saa skee, thett skall altiidt haffue aff løgn oc øgen skalckhedt gensielse oc aff the mectige modstandelse." (fol. 50) De følte sig endnu i det babyloniske Fængsel under Pavens Rige og Menneskenes falske gudelige Paafund: Herren vilde endnu en Tid prøve sine Udvalgte, om de vilde annamme og blive haardt ved hans Naades Lys og Ord. Var det kommet til Samtale, troede de, at de vilde have opnaadet mere; de klagede over, at Prælaterne ikke vilde have dem til Ords hverken med sig selv eller med deres fremmede leiede Doctores og andre forskjellige Slags Munke, hvilket de forlangte tit og Kongen vilde og mange Andre begjærede. (*ibid.* 50—51) De saae sig tilsidst ved Herredagens Slutning henviste til at virke under de samme Forhold som hidtil: at forkynde Evangeliet under Kongens Beskyttelse og Prælaternes Forfølgelser, at taale Afgudstjenesten og Kirkens Aag, medens de med Ordets Magt gjorde deres Ideer herskende i stedse videre Kreds.

Hvorledes Kongen betragtede Herredagen og Partiernes Forhold til hinanden, have vi i det Foregaaende lidet havt Leilighed til at berøre, fordi han under Forhandlingerne sjelden er traadt virksom frem. At han ikke ansaae Herredagen for en Domstol, for hvilken de Evangeliskes Religion og Foretagender mulig vilde blive befundet lovstridige, viser hans Forhold i kirkelige Anliggender, som han afgjorde under Herredagen. Han vedblev som forhen at disponere over forladt eller occuperet Kirkegods. Allerede den 3die Juli udfærdigede han et Livsbrev til en Borger i Aal-

borg paa en Kaalgaard, som laae til Graabrødrekloster, og det er saa langt fra, at Kongen kunde forestille sig Klostrets Restitution som mulig, at han meget mere kun tilføier den Betingelse, at Fæsteren skulde aftræde Haven igjen, dersom Graabrødrekloster skulde opbygges til et Slot. Den 12te Juli gav han Emick Emicksen Livsbrev paa St. Jørgens Hospital ved Slagelse; og skjønt dette Hospital ikke var noget egentligt Kloster, havde det dog vistnok i Kirkens bedre Dage staaet under geistlig Bestyrelse. Den 17de tilsagde han Horsens Bye de Jorder og Gaarde, som vare komne til Graabrødrekloster fra Byen, „naar Munkene i samme Kloster vare ude." Den 18de beskikkede han Borgemesteren i Assens til Værge for St. Gjertruds Alters Eiendomme, „for hvilket den Tjeneste og Messer, som pleiede at holdes, var afkommen og ikke holdtes." Den 31te gav han Frue Anne Predbjørns et Eiendomsbrev paa et Huus, som hendes Fader havde bekostet i Sortebrødrekloster i Viborg *). Men medens Kongen ikke drog i Tvivl, at Reformationens Sag vilde bestaae sig paa Herredagen, kunde han vel have gjort sig Forventninger om dens Fremme, der ikke bleve opfyldte. Enighed, og det ad Reformationens Vei, havde han ønsket at tilveiebringe; men Prælaterne havde strax mødt ham med en saadan Bestemthed, at han maatte opgive dette Ønske for Øieblikket; han saae da rolig paa, at Herredagens Forhandlinger opløste sig til Intet og stadfæstede begge Partiers ældre Friheder og Rettigheder. Han havde vel ønsket, at Prælaterne havde givet sig til Priis ved en offentlig Samtale, men da ei heller det kunde skee, havde han blot den Glæde, at see Evangeliet befæstet i Hovedstaden og i den almindelige Mening. Tiden var ei moden til mere; ved Afskeden bad

*) Alt efter Diplomer og Registranter i Geheimearchivet. At Kongen ogsaa bortforlehnede Boslunde Kirke og gav Præsentats paa Trandbjerg Sognekald, beviser intet Særegent, da mulig Kirken og Kaldet vare oprindelig Kronens.

han Prædicanterne at prædike med samme Kraft som hidtil, hvorved han udsendte dem til fortsat Kamp mod de haardnakkede Forsvarere af det Gamle og forbeholdt sig selv at gribe ind igjen i Sagens Gang, naar de havde gjort ham det mere muligt at aftvinge Prælaterne, hvad han og Folket ønskede. Stor Betydning kunde han ikke tillægge denne Herredags Udfald; han havde opfyldt Prælaternes Begjæring ved at holde den og kunde troe at have overbeviist dem om, at de ei saa let vilde kunne undertrykke en Opposition, der var stærk ved Tidens Aand og Folkets Villie og stod under Kongens Beskyttelse. Dog synes han at have handlet med noget større Kraft for Evangeliets Fremme under og efter Herredagen; ikke alene aftvang han Rønnow det ovenomtalte Fordrag med de protestantiske Borgere i Kjøbenhavn og bortgav Frueklostеr i Aalborg Dagen efter Herredagens Ophævelse; men han udstedte snart evangeliske Kaldsbreve og har uden Tvivl alvorlig paalagt Bisperne at sørge for deres Kirkes Reformation.

Prælaterne og deres Partie kunde vel ikke nægte for dem selv, at Herredagen tilsidst havde taget en uheldig Vending; thi de havde ladet sig drage ind paa en Kampplads, paa hvilken de ikke kunde stride. Men det manglede dem ikke paa Undskyldning for dette Udfald. Den malmøeske Beretning (fol. 51—52) angiver og gjendriver fire Grunde, hvormed Prælaterne dækkede sig: først at de ikke vilde eller maatte tale, handle eller disputere med Kjættere; dernæst at de nye Prædikanter ikke havde villet handle og disputere med dem paa Latin, fordi de ikke kunde Latin; fremdeles at det ikke sømmede sig for hæderlige, adelsbaarne og store Prælater, at staae og mundhugges med en Hob Prakkere og forløbne Præster og Munke; og endelig at de ikke kunde indlade sig med Prædikanterne i Kjøbenhavn, fordi der var Fare for Opløb og Bulder. Medens de tre af disse Grunde vistnok maatte synes den gamle Forfatnings Venner og Til-

hængere tilstrækkelige til at undskylde Prælaterne for at have undveget Samtalen *), saa indeholdt de dog ingen Trøst for det feilslagne Forsøg paa at overbevise Prædicanterne om Kjætterie. Men forsaavidt dette havde været deres Formaal, vilde de dog ei tilstaae, at deres Haab var ganske feilslaget; men de sagde, at Prædicanterne havde draget Sagen i Langdrag og vredet sig paa mange Maader for at undgaae Dommen; (og de sagde det ikke uden Grund, naar de betragtede den skrivtlige theologiske Proces som Hovedsagen) Herredagen var opløst, inden Sagen var kommet i Gang, men Prædicanterne havde tilstaaet saa meget, at de ei skulde undgaae at lide Dom, efter at de nu endelig havde indgivet deres Tilsvar i den Form, som Sagens Natur krævede. Den latinske Gjendrivelse af dette deres Svar skulde bevise Prælaternes Ret til at ansee dem for Kjættere. Ja Prælaterne ansaae endog dette Herredagens Formaal for saa godt som opnaaet; thi de forfulgte efter Herredagen de nye Prædikere med større Strænghed som overbeviste Kjættere **). Forsaavidt som de havde havt til Formaal, at bevirke Klostrenes Gjenoprettelse, at faae catholsk Gudstjeneste gjenindført, hvor den var afskaffet, deres Rettigheder sikrede o. s. v. havde de vel ikke opnaaet alt, hvad de ønskede; men efter Omstændighederne havde de dog Grund til at være tilfredse, da Kongen havde stadfæstet den odenseske Reces og alvorlig paalagt Lehnsmændene at sørge for

*) I Modsætning til de bestaaende Meninger og kirkelige Forhold svarede derimod Protestanterne, at det burde sig Biskopperne netop at oplyse og belære Kjættere og ikke at holde sig for gode til at indlade sig med saadanne Praktere, ifald de meente, at saadanne forløbne Præster og Munke kunde gjøre deres Hjord og christne Kirke nogen Skade med Ord og Lærdom; de skulle være Vægtere i Guds Huus (ibidem).

**) Den malmøeske Beretning fol. 5: The bruge (nw serdelis siden herredagen vor) støre mact oc forfølgelse, endt the giore tilforn; the lade gribe, sætthe i fengsel oc torn, the som prædicke Ewangelion.

dens Efterlevelse. Det synes derfor, at Prælaterne just ikke misfornøiede forlode Kjøbenhavn; thi for det Nederlag, de havde lidt i den almindelige Mening, havde de ikke Øie.

Hvorledes de, som stode udenfor Kampen, have betragtet denne Herredag, beretter Historien ikke; thi naar den malmøeske Beretning (fol. 52) triumpherende bemærker, at Mange af Ridderskabet istemmede Prædicanternes Dom om Aarsagerne til Herredagens intetsigende Udfald, (see p. 102) maae disse Ord forstaaes om dem, der allerede fuldkommen havde taget de Evangeliskes Partie. Men de, som ret indsaae Partiernes Forhold til hinanden og Sagens hele Beskaffenhed, maatte vistnok erkjende, at Herredagen i det Hele havde faaet det Udfald, man maatte vente. To Partier, som ere uenige i Anskuelse af Religionens Væsen og Livets vigtigste Anliggender, lade sig ikke forene hverken ved en Herredag eller ved en Disputation. En afgjørende Dom kunde ei heller ventes, førend det ene Partie havde fuldkomnere overvundet det andet i alle Stænders Overbeviisning, end Tilfældet var endnu. Derimod kunde man vente, at begge Partier vilde udtale deres Grundsætninger i større Omfang og bestemtere Modsætning, end hidtil var skeet; dette blev ogsaa Tilfældet. Men i en anden Henseende svarede Herredagen mindre til billige Forventninger. Thi om man end ikke turde mene, at Kongen endnu vilde laane det Nyes Talsmænd sin Arm til Statens og Kirkens Ombannelse, havde man dog kunnet vente, at noget Mere kunde blevet udrettet til Afskaffelse af aabenbare Misbrug. Prælaternes Fasthed og gode Løfter synes at have afvæbnet Kongen; Samtiden meente, at Frygt for Christian den Andens Rustninger bandt Kongens Hænder. (*Chron. Skib.* I. I.)

§ 18. Herredagens Virkninger.

Skjønt Herredagens Udfald saalidet havde svaret til de stridende Parters Forventninger, var den ingenlunde et betydningsløst Led i Begivenhedernes Kjede. Begge Partier havde overbeviist

sig om hinandens sande Styrke; Protestanterne havde deres i Folkets Bifald og Tidens Aand, Prælaterne i Statens Love og den scholastiske Theologie. Begge Partier havde udtalt deres Grundsætninger og Ønsker eller Fordringer. Begge maatte mere end forhen tvivle om Muligheden af en Forening og belave sig til Kamp paa Liv og Død. Derfor indlode de Catholske sig ikke mere med Protestanterne som forhen, men afviste deres Lære som tilstrækkelig erkjendt Kjætterie; alene Paulus Eliæ tænkte endnu at føre Striden med Grunde for hver Mands Domstol; de Andre indskjøde deres Sag under Kirkens Auctoritet og den almindelige Synode, medens Bisperne forfulgte Kjætterne stærkere end forhen. Men hos nogle af dem maatte vel ogsaa Herredagen have vakt Tvivlraadighed: Kongen skrev til dem alle fra Gottorp, at de skulde ansætte dygtige Præster i tilstrækkelig Mængde og afholde sig fra al Pukken og Trods; (Huitfeld p. 1337) de kunde vel ansee det for rigtigst at give efter og kalde evangeliske Lærere; Enighed lod sig dog ikke tilveiebringe paa anden Maade. Knud Gyldenstjerne gav et Exempel, som de andre Bisper dog ikke fulgte; han kaldte Sadolin til Odense og lod Luthers Catechismus udgive og den augsburgske Apologie anbefale sine Geistlige. Man haabede det Samme af de øvrige Bisper, og den Langsomhed, hvormed de besørgede den danske Udgave af den tydske Doctors Gjendrivelse, antyder en Vaklen i deres Beslutninger. Men Kong Frederiks Død gav den verdslige Magt i deres Hænder; de ophævede al Lære- og Troes-Frihed og begyndte den sidste Forfølgelse.

Men imidlertid havde Herredagen havt vigtige Følger for Evangeliets Udbredelse: i Kjøbenhavn selv blev Catholicismen næsten ganske afskaffet under Herredagen; alle 4 Sognekirker fik evangeliske Prædicanter *); den eneste Rest af Catholicismen var

*) Hvem disse vare foruden Tausen og Hr. Mads, vide vi ikke; thi de af Huitfeld (p. 1335—36) anførte Mænd bleve først ansatte efter Beleiringen.

Cannikernes Messer i Fruekirke. Folket var saa oprørt og Prædicanterne talte saa heftigt mod denne Afgudstjeneste, at Magistraten forsikkrede Kongen, under 2den November 1530, at den ikke kunde holde Staden rolig og Almuen lydig, hvis Kongen ikke vilde forandre Contracten med Biskoppen og tillade, at dette Hyklerie maatte aflægges *). Hvad Magistraten befrygtede, indtraf den 27de Decbr. samme Aar **), da Borgerne stormede Fruekirke og for en Tid bragte den catholske Gudstjeneste til at forstumme.

Hvad der skete i Kjøbenhavn, gjentog sig for en Deel paa andre Steder, saasnart de seirrige Prædicanter naaede deres Hjem. Thi Herredagen havde en stor Indflydelse paa deres egen Tillid til deres Gjerning og den almindelige Mening. Prædicanterne havde havt det stærkeste Beviis paa Prælaternes Afmagt i Raadet og for Folket; det styrker Modet og Tilliden ikke lidet, naar et Angreb, der er beregnet paa Ødelæggelse, er blevet afslaaet. Folket havde med spændt Forventning seet sine Prædicanter drage til det store Stævne: de kom uovervundne tilbage, de havde staaet for Konge og Raad, de havde beholdt Valpladsen, da Fienden krøb i Skjul. Kongen havde bedet dem fortsætte deres Gjerning og forhjulpet de Evangeliske til Benyttelse af den Religionsfrihed, som var dem tilstaaet. Ogsaa den fremlagte Troesbekjendelse maatte befordre Reformationen; thi vel agtedes det ikke for vigtigt i Reformationstiden at have en Troesbekjendelse, om hvilken man kunde samle sig som et Banner; men Prædicanternes Lære og Grundsætninger bleve fremlagte i de 43 Artikler fuldstændig for Alles Øine, Enhver kunde overse dem og sammenholde dem med Skriften og den sunde Fornuft; Folket kunde derfor med fuldere Tillid overlade sig til dem, de Mægtige kunde med mindre Betænkelighed antage sig deres Sag. Endelig var Tau-

---

*) See Knudsen Joach. Rønnow Bilag 7 a.

**) *Ibid.* p. 65.

sens Ordination ikke fundet strafskyldig, og Prædicanters, Magistraters og Borgeres Reformer havde bestaaet mod Prælaternes Klager; hvad skulde nu mere hindre Prædicanter i at stifte Menigheder, Borgere i at forjage Klosterfolk, Almuen i at tilkalde sig Præster? Dog — Fordomme og dyb Vankundighed vare endnu at bekjæmpe; kirkelige Baand og hjemlede Rettigheder lagde endnu mange Hindringer i Veien for det Nye; troe Tilhængere og formaaende Slægtninge understyttede Bisperne og frygtede Rolighedsforstyrrerne. Men det Værk, som skulde fuldkommes ved Sandhedens Udbredelse og have sin Grundvold i den almindelige Mening, maatte have vundet uberegnelig ved den offentlige Forhandling paa Herredagen, om denne end ikke havde ført til et Resultat efter noget af de stridende Parters Ønske.

---

han Prædicanterne at prædike med samme Kraft som hidtil, hvorved han udsendte dem til fortsat Kamp mod de haardnakkede Forsvarere af det Gamle og forbeholdt sig selv at gribe ind igjen i Sagens Gang, naar de havde gjort ham det mere muligt at aftvinge Prælaterne, hvad han og Folket ønskede. Stor Betydning kunde han ikke tillægge denne Herredags Udfald; han havde opfyldt Prælaternes Begjæring ved at holde den og kunde troe at have overbeviist dem om, at de ei saa let vilde kunne undertrykke en Opposition, der var stærk ved Tidens Aand og Folkets Villie og stod under Kongens Beskyttelse. Dog synes han at have handlet med noget større Kraft for Evangeliets Fremme under og efter Herredagen; ikke alene aftvang han Rønnow det ovenomtalte Fordrag med de protestantiske Borgere i Kjøbenhavn og bortgav Frueklostet i Aalborg Dagen efter Herredagens Ophævelse; men han udstedte snart evangeliske Kaldsbreve og har uden Tvivl alvorlig paalagt Biskopperne at sørge for deres Kirkes Reformation.

Prælaterne og deres Partie kunde vel ikke nægte for dem selv, at Herredagen tilsidst havde taget en uheldig Vending; thi de havde ladet sig drage ind paa en Kampplads, paa hvilken de ikke kunde stride. Men det manglede dem ikke paa Undskyldning for dette Udfald. Den malmøeske Beretning (fol. 51—52) angiver og gjendriver fire Grunde, hvormed Prælaterne dækkede sig: først at de ikke vilde eller maatte tale, handle eller disputere med Kjættere; dernæst at de nye Prædikanter ikke havde villet handle og disputere med dem paa Latin, fordi de ikke kunde Latin; fremdeles at det ikke sømmede sig for hæderlige, adelsbaarne og store Prælater, at staae og mundhugges med en Hob Prakkere og forløbne Præster og Munke; og endelig at de ikke kunde indlade sig med Prædikanterne i Kjøbenhavn, fordi der var Fare for Opløb og Bulder. Medens de tre af disse Grunde vistnok maatte synes den gamle Forfatnings Venner og Til-

hængere tilstrækkelige til at undskylde Prælaterne for at have undveget Samtalen *), saa indeholdt de dog ingen Trøst for det feilslagne Forsøg paa at overbevise Prædicanterne om Kjætterie. Men forsaavidt dette havde været deres Formaal, vilde de dog ei tilstaae, at deres Haab var ganske feilslaget; men de sagde, at Prædicanterne havde draget Sagen i Langdrag og vredet sig paa mange Maader, for at undgaae Dommen; (og de sagde det ikke uden Grund, naar de betragtede den stridige theologiske Proces som Hovedsagen) Herredagen var opløst, inden Sagen var kommet i Gang, men Prædicanterne havde tilstaaet saa meget, at de ei skulde undgaae at lide Dom, efter at de nu endelig havde indgivet deres Tilsvar i den Form, som Sagens Natur krævede. Den latinske Gjendrivelse af dette deres Svar skulde bevise Prælaternes Ret til at ansee dem for Kjættere. Ja Prælaterne ansaae endog dette Herredagens Formaal for saa godt som opnaaet; thi de forfulgte efter Herredagen de nye Prædikere med større Strænghed som overbeviste Kjættere **). Forsaavidt som de havde havt til Formaal, at bevirke Klostrenes Gjenopprettelse, at faae catholsk Gudstjeneste gjenindført, hvor den var afskaffet, deres Rettigheder sikkrede o. s. v. havde de vel ikke opnaaet alt, hvad de ønskede; men efter Omstændighederne havde de dog Grund til at være tilfredse, da Kongen havde stadfæstet den odenseske Reces og alvorlig paalagt Lehnsmændene at sørge for

*) I Modsætning til de bestaaende Meninger og kirkelige Forhold svarede derimod Protestanterne, at det burde sig Bisperne netop at oplyse og belære Kjættere og ikke at holde sig for gode til at indlade sig med saadanne Prakkere, ifald de meente, at saadanne forløbne Præster og Munke kunde gjøre deres Hjord og christne Kirke nogen Skade med Ord og Lærdom; de skulle være Vægtere i Guds Huus (ibidem).

**) Den malmøeske Beretning fol. 5: The bruge (nw serdelis siden herredagen vor) støre mact oc forfølgelse, endt the giore tilforn; the lade gribe, sætthe i fengsel oc torn, the som predicke Ewangelion.

dens Efterlevelse. Det synes derfor, at Prælaterne just ikke misfornøiede forlode Kjøbenhavn; thi for det Nederlag, de havde lidt i den almindelige Mening, havde de ikke Øie.

Hvorledes de, som stode udenfor Kampen, have betragtet denne Herredag, beretter Historien ikke; thi naar den malmøeske Beretning (fol. 52) triumpherende bemærker, at Mange af Ridderskabet istemmede Prædicanternes Dom om Aarsagerne til Herredagens intetsigende Udfald, (see p. 102) maae disse Ord forstaaes om dem, der allerede fuldkommen havde taget de Evangeliskes Partie. Men de, som ret indsaae Partiernes Forhold til hinanden og Sagens hele Beskaffenhed, maatte vistnok erkjende, at Herredagen i det Hele havde faaet det Udfald, man maatte vente. To Partier, som ere uenige i Anskuelse af Religionens Væsen og Livets vigtigste Anliggender, lade sig ikke forene hverken ved en Herredag eller ved en Disputation. En afgjørende Dom kunde ei heller ventes, førend det ene Partie havde fuldkommere overvundet det andet i alle Stænders Overbeviisning, end Tilfældet var endnu. Derimod kunde man vente, at begge Partier vilde udtale deres Grundsætninger i større Omfang og bestemtere Modsætning, end hidtil var skeet; dette blev ogsaa Tilfældet. Men i en anden Henseende svarede Herredagen mindre til billige Forventninger. Thi om man end ikke kunde mene, at Kongen endnu vilde laane det Nyes Talsmænd sin Arm til Statens og Kirkens Omdannelse, havde man dog kunnet vente, at noget Mere kunde blevet udrettet til Afskaffelse af aabenbare Misbrug. Prælaternes Fasthed og gode Løfter synes at have afvæbnet Kongen; Samtiden meente, at Frygt for Christian den Andens Rustninger bandt Kongens Hænder. (*Chron. Skib.* l. l.)

§ 18. Herredagens Virkninger.

Skjønt Herredagens Udfald saalidet havde svaret til de stridende Parters Forventninger, var den ingenlunde et betydningsløst Led i Begivenhedernes Kjede. Begge Partier havde overbeviist

sig om hinandens sande Styrke; Protestanterne havde deres i Folkets Bifald og Tidens Aand, Prælaterne i Statens Love og den scholastiske Theologie. Begge Partier havde udtalt deres Grundsætninger og Ønsker eller Fordringer. Begge maatte mere end forhen tvivle om Muligheden af en Forening og belave sig til Kamp paa Liv og Død. Derfor indlode de Catholske sig ikke mere med Protestanterne som forhen, men afviste deres Lære som tilstrækkelig erkjendt Kjætterie; alene Paulus Eliæ tænkte endnu at føre Striden med Grunde for hver Mands Domstol; de Andre indskjøde deres Sag under Kirkens Auctoritet og den almindelige Synode, medens Bisperne forfulgte Kjætterne stærkere end forhen. Men hos nogle af dem maatte vel ogsaa Herredagen have vakt Tvivlraadighed: Kongen skrev til dem alle fra Gottorp, at de skulde ansætte dygtige Præster i tilstrækkelig Mængde og afholde sig fra al Pukken og Trods; (Huitfeld p. 1337) de kunde vel ansee det for rigtigst at give efter og kalde evangeliske Lærere; Enighed lod sig dog ikke tilveiebringe paa anden Maade. Knud Gyldenstjerne gav et Exempel, som de andre Biskopper dog ikke fulgte; han kaldte Sadolin til Odense og lod Luthers Catechismus udgive og den augsburgske Apologie anbefale sine Geistlige. Man haabede det Samme af de øvrige Biskopper, og den Langsomhed, hvormed de besørgede den danske Udgave af den tydske Doctors Gjendrivelse, antyder en Vaklen i deres Beslutninger. Men Kong Frederiks Død gav den verdslige Magt i deres Hænder; de ophævede al Lære- og Troes-Frihed og begyndte den sidste Forfølgelse.

Men imidlertid havde Herredagen havt vigtige Følger for Evangeliets Udbredelse: i Kjøbenhavn selv blev Catholicismen næsten ganske afskaffet under Herredagen; alle 4 Sognekirker fik evangeliske Prædicanter *); den eneste Rest af Catholicismen var

*) Hvem disse vare foruden Tausen og Hr. Mads, vide vi ikke; thi de af Huitfeld (p. 1335—36) anførte Mænd bleve først ansatte efter Beleiringen.

Cannikernes Messer i Fruekirke. Folket var saa oprørt og Prædicanterne talte saa heftigt mod denne Afgudstjeneste, at Magistraten forsikkrede Kongen, under 2den November 1530, at den ikke kunde holde Staden rolig og Almuen lydig, hvis Kongen ikke vilde forandre Contracten med Bisſoppen og tillade, at dette Hykleric maatte aflægges*). Hvad Magistraten befrygtede, indtraf den 27de Decbr. samme Aar**), da Borgerne stormede Fruekirke og for en Tid bragte den catholske Gudstjeneste til at forstumme.

Hvad der skete i Kjøbenhavn, gjentog sig for en Deel paa andre Steder, saasnart de seirrige Prædicanter naaede deres Hjem. Thi Herredagen havde en stor Indflydelse paa deres egen Tillid til deres Gjerning og den almindelige Mening. Prædicanterne havde havt det stærkeste Beviis paa Prælaternes Afmagt i Raadet og for Folket; det styrker Modet og Tilliden ikke lidet, naar et Angreb, der er beregnet paa Ødelæggelse, er blevet afslaaet. Folket havde med spændt Forventning seet sine Prædicanter drage til det store Stævne: de kom uovervundne tilbage, de havde staaet for Konge og Raad, de havde beholdt Valpladsen, da Fienden krøb i Skjul; Kongen havde bedet dem fortsætte deres Gjerning og forhjulpet de Evangeliske til Benyttelse af den Religionsfrihed, som var dem tilstaaet. Ogsaa den fremlagte Troesbekjendelse maatte befordre Reformationen; thi vel agtedes det ikke for vigtigt i Reformationstiden at have en Troesbekjendelse, om hvilken man kunde samle sig som et Banner; men Prædicanternes Lære og Grundsætninger bleve fremlagte i de 43 Artikler fuldstændig for Alles Øine, Enhver kunde oversee dem og sammenholde dem med Skriften og den sunde Fornuft; Folket kunde derfor med fuldere Tillid overlade sig til dem, de Mægtige kunde med mindre Betænkelighed antage sig deres Sag. Endelig var Tau-

*) See Knudsen Joach. Rønnow Bilag 7 a.

**) *Ibid.* p. 65.

sens Ordination ikke fundet strafskyldig, og Prædicanters, Magistraters og Borgeres Reformer havde bestaaet mod Prælaternes Klager; hvad skulde nu mere hindre Prædicanter i at stifte Menigheder, Borgere i at forjage Klosterfolk, Almuen i at tilkalde sig Præster? Dog — Fordomme og dyb Vankundighed vare endnu at bekjæmpe; kirkelige Baand og hjemlede Rettigheder lagde endnu mange Hindringer i Veien for det Nye; troe Tilhængere og formaaende Slægtninge understøttede Bisperne og frygtede Rolighedsforstyrrerne. Men det Værk, som skulde fuldkommes ved Sandhedens Udbredelse og have sin Grundvold i den almindelige Mening, maatte have vundet uberegnelig ved den offentlige Forhandling paa Herredagen, om denne end ikke havde ført til et Resultat efter noget af de stridende Parters Ønske.